

Пјерета, 1936.

Садржај

Пјерета

Турски попа

821.133.1

-32

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

ОДАБРАНА ДЕЛА

УРЕДНИК

РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

ИЗДАЊЕ, ШТАМПА И ПОВЕЗ
ИЗДАВАЧКОГ ПРЕДУЗЕЋА

НАРОДНА ПРОСВЕТА

БЕОГРАД

1936

ОНОРЕ ДЕ БАЛЗАК

ОДАБРАНА ДЕЛА

КЊИГА XXII

ЗА ШТАМПУ ПРИРЕДИО
РАДОЈЕ Л. КНЕЖЕВИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

840-31

СЛИКЕ ИЗ ПАЛАНАЧКОГ ЖИВОТА

ПЈЕРЕТА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО
ПРЕДРАГ КАРАЛИЋ

НАРОДНА ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

САДРЖАЈ

	Стр.
<i>Пјерета</i>	7
<i>Турски поиа</i>	199

И. бр. 7.049

Пјерета

Октобра 1827, у зору, један младић од око шеснаест година, чија је одећа одавала једнога од оних које савремена фразеологија назива тако с висине пролетерима, заустави се на маломе тргу, који се налазио у доњем Провену. У овом часу, он је могао непримећен да посматра разне куће подигнуте на овоме тргу, који претставља издужен четвороугао. Воденице, постављене на рекама Провена, већ су радиле. Њихов клепет, — понављан одјецима у горњој вароши, — у складу са свежим ваздухом, са блиставом светлошћу јутра, подвлачио је дубину тишине, кроз коју се чула треска једног дилижанса, по друму на миљу даљине. Два дужа реда кућа, раздвојена редовима липа, показују једноставне грађевине у којима се огледа спокојни и одмерени живот варошана. На овоме месту никаквог трага од трговине. Тада су се ту једва виђале раскошне колске вратнице; ако их је и било, оне су се ретко окретале не својим багламама, изузев код г. Мартенеа, лечника, принуђеног да има свој кабриолет и да се њиме служи. Неколико фасада било је украшено виновом лозом; друге су биле украшене ружама пузавицама, које су се пеле до спратова, где су њихови цветови, својим густим и разасутим китама, обви-

јали прозоре мирисом. Један крај овога трга допире скоро до Велике улице у доњој вароши. Други крај је оивичен једном улицом, паралелном са том Великом улицом, и чији се вртови пружају до једне од двају река које протичу кроз провенску долину.

На овом крају, најмирнијем на тргу, млади радник познаде кућу која му је била назначена: фасада од белог камена, ишарана водоравним браздама, на којој су прозори, са тесним гвозденим балкончићима украшеним жуто обојеним розетама, били затворени сивим ребреницама. Изнад ове фасаде од приземља и спрата, три прозорчића у поткровљу пробијају кров, покривен шкриљцем, а над једним од забата врти се нова ветреушка. Ова нова ветреушка претставља ловца како гађа зеца. До кућних врата долази се преко три камена степеника. С једне стране врата крај једне оловне цеви избацује прљаву воду изнад малог олука, сећајући на кујну; с друге стране два прозора, брижљиво затворена сивим капцима, кроз чије срцасте изрезе продире унутра нешто мало светлости, учинише му се да су од трпезарије. У издигнућу, одмереном трима степеницима а испод сваког од прозора, виде се подрумски прозори, затворени малим вратима од обојеног лима, ишарани претенциозним изрезима. Све је тада било ново. По овој поправљеној кући, чија је још свежа раскош одударала од старог изгледа свих осталих, посматрач је могао одмах да погоди ситне идеје и потпуно самозадовољство малог трговца који се повукао из послова. Младић осмотри ове детаље са изразом задовољства помешаног са тугом: Његове очи су ишле од кујне до поткровља покре-

том који је показивао недоумицу. Ружичаста светлост сунца показа на једном од таванских прозора завесу од памучног платна, какве није било на другим прозорима. Младићева физиономија постаде тада сасвим весела, он се измаче за неколико корака, наслони се леђима на једну липу и запева, отегнутим гласом, својственим људима из западних крајева, ону бретонску романсу, коју је објавио Бригјер,¹ композитор, којем дугујемо дивне мелодије. У Бретањи сеоска младеж пева ову песму младенцима на дан њихове свадбе:

Ми долазимо да вам пожелимо срећу у браку,
Господину вашем супругу,
Као и вама.

Вас су малопре везали, госпођо невесто,
Једном златном везом,
Која се само смрћу одвезује.

Јесте ли ви добро схватили
Како треба да будете верни своје мужу:
Треба да га волите као саму себе.

Нећете више ићи у коло и на скупове,
Чуваћете своју кућу,
А ми ћемо ићи.

Примите ову киту, коју вам моја рука пружа.
Авај! ваше данашње почасти
Проћи ће као ово цвеће.

Ова народна арија, исто онолико дражесна као и она коју је Шатобријан подесио за Сестро, сећаш ли се још? певана усред једне мале варо-

ши, у Шампањи, морала је бити за једну Бретонку повод неодољивих успомена, толико она верно слика обичаје, доброћудност и места тога старог и племенитог краја. У њој влада нека меланхолија, изазвана привиђењем стварног живота, која дубоко дира. Није ли ова моћ да се оживи цео један свет озбиљних ствари благих и тужних, једним познатим и често веселим ритмом, главна црта ових народних песама, које претстављају сујеверице у музици, ако се прими реч сујеверица као означање за све оно што остане после пропасти једнога народа и што преброди његове револуције? Завршујући први куплет, радник, који не престајаше да гледа у завесу на поткровљу, не виде тамо никакав покрет. Док је певао други, завеса се покрете. Када су речи: „Примите ову киту” биле певане, појави се лице једне младе девојке. Једна бела рука отвори опрезно прозор и млада девојка поздрави главом путника у тренутку кад је он завршавао меланхоличну мисао изражену овим двама тако простим стиховима:

Авај! ваше данашње почасти
Проћи ће као ово цвеће.

Радник показа изненада, извлачећи га испод свога капута, један златножут цвет, врло чест у Бретањи и без сумње пронађен у овдашњим пољима, где је врло редак, цвет штипавца.

— Јесте то ви, Бригô? упита тихим гласом млада девојка.

— Да, Пјерета, да. Ја сам у Паризу. Обилазим Француску, радећи. Али ја могу да се задржим овде, пошто сте ви ту.

У том тренутку, једна прозорска квака зашкрипа у соби на првome спрату, испод Пјеретине. Бретонка се веома уплаши и рече Бригоу:

— Бежите!

Радник скочи као поплашена жаба према углу, који један млин чини са овом улицом, која се спушта у Велику улицу, артерију доње вароши; али, и поред његове окретности, његове потковане ципеле, одјекујући на ситној провенској калдрми, произведоше звук који се могао јасно распознати у музици млина, и који је могла чути личност што отвараше прозор.

Ова личност је била једна жена. Ниједан човек се не одриче сласти јутарњег сна да би слушао каквог трубадура у капуту. Једино девојка се буди на љубавну песму. То је дакле била девојка, и то стара девојка. Пошто је отворила своје ребренице покретом слепога миша, она погледа у свима правцима и чу само нејасно кораке Бригоа, који је бежао. Има ли ишта страшније да се види од јутарње појаве једне старе ружне девојке, на њеноме прозору? Од свих необичних призора који забављају путнике кад пролазе кроз мале вароши, није ли овај најружнији? Сувише је тужан, сувише одвратан да би му се смејало. Ова матора девојка, тако будног уха, појавила се лишена свих средстава која је употребљавала да се улепша: није имала ни свој венац лажних шипака, ни свој оковратник. Имала је ону страшну полукапуљачу од црног тафта, којом старе жене утопљавају потиљак и која је прелазила преко њене ноћне капе, забачене при спавању. Овај неред давао је глави онај претећи изглед који вештице имају на

сликама. Слепоочнице, уши и затиљак, недовољно покривени, показивали су своју спарушеност и сувоћу; њихове рапаве боре истицале су се црвеним тоновима, мало пријатним оку, и које је још подвлачила беличаста боја рекле, завезане гајтаном испод браде. Ова раздрљена рекла показивала је груди сличне грудима какве старе сељанке, која слабо мари за своју ружноћу. Мршава рука давала је утисак штапа обавијеног тканином. На своме прозору, ова госпођица је изгледала велика због ширине и дужине свога лица, које је потсећало на невероватну крупноћу извесних швајцарских глава. Главна особина њене физиономије, која није претстављала неку целину, била је у крутости нескладних црта, у опорости боја, у основној безосећајности, у стању да испуни одвратношћу физиономиста. Ове црте, упадљиве у овом тренутку, обично су се преображавале врстом трговачкога осмеха, буржоаском тупавошћу, која је одлично играла доброћудност, да су лица, са којима се виђала ова госпођица, могла сасвим да је сматрају добром личношћу. Кућа је била заједничка својина ње и њенога брата. Брат је тако мирно спавао у својој соби да га оркестар Опере не би пробудио, а међутим дијапазон тога оркестра је чувен! Стара госпођица промоли главу кроз прозор, подиже према поткровљу своје мале бледоплаве и хладне очи, са кратким трепавицама израшлим на скоро увек надувеним капцима; она покуша да види Пјерету; али увидевши узалудност овога покушаја, она се повуче у своју собу покретом корњаче која увлачи главу пошто ју је била извукла ван љуштуре. Ребренице се затворише и мир су наруша-

вали само сељаци, који су пристизали, и уранила лица. Кад у кући има стара девојка, пси чувари су непотребни: не може се ништа десити да она не примети, претресе и извуче све могуће закључке. Тако је овај догађај имао да отвори пут важним претпоставкама, да отпочне једну од оних тајних драма које се одигравају у породицама и које, ма да остају прикривене, тиме нису мање страшне, ако ви ипак дозвољавате да се назове драмом овај домаћи догађај.

Пјерета више не леже. За њу је долазак Бригоа био огроман догађај. За време ноћи, тог раја за несрећне, она је била ван домашаја непријатности и заједанја, које је имала да подноси преко дана. Као год јунаку из не знам које немачке или руске баладе, спавање јој је изгледало као неки срећан живот, док јој је дан личио на тежак сан. После три године, доживела је први пут пријатно буђење из сна. Успомене из детињства мелодично су певале у њеној души. Први куплет је чула у сну, од другог се нагло подигла, код трећег је посумњала: несрећници су из школе светога Томе. Код четвртога куплета, дошавши у кошуљи и босонога до свога прозора познала је Бригоа, свога друга из детињства. Ах! то је заиста био онај капут са четвртастим шарама, са малим скутовима оштро засеченим, и чији се џепови таласају у дну слабина; капут од плаве чоје, класичан у Бретањи, прсник од грубе руанске тканине, платнена кошуља затворене срцем од злата, велики округласт оковратник, обоци, велике ципеле, чакшире од плавог грубог платна, неједнако избледелих жица, најзад све ове скромне и чврсте ствари које

сачињавају одећу једнога сиромашног Бретонца. Крупна дугмета од беле рожине на прснику и капу-ту дирнула су Пјеретино срце. Кад је угледала киту од штипаваца, очи јој се напунише сузама па јој затим ужасан страх притисну у души цвеће њеног сећања, за тренутак расцветано. Она помисли да ју је њена рођака могла чути како се диже и иде прозору; наслутила је стару девојку и дала Бригоу онај знак ужаса, којем се млади Бретонац журно повиновао, ма да ништа није схватио. Зар ово нагонско покораванье не даје слику једне од оних чедних и потпуних љубави, које се појављују из столећа у столеће на овој земљи, на којој цветају као алоји на *Изоли Бели*,¹ два или три пута у сто година? Да је ко видео Бригоа како бежи, дивио би се најпростодушнијем јунаштву најпростосрдачнијег осећања. Жак Бриго је био достојан Пјерете Лорен, која је пунила своју четрнаесту годину. Два детета! Пјерета није могла да се уздржи од плача видевши га како је поскочио да бежи са ужасом који је она била пренела на њега својим покретом. Затим се повуче и седе на једну бедну наслоњачу, према сточићу, изнад којег је било једно огледало. Налакти се на сточић, наслони главу на шаке и остаде ту замишљена цео један час, сећајући се Марea, варошице Пен-Хоела опасних путовања по једној бари, у једном чамцу, који је мали Жак за њу одвезивао од једне старе врбе; старих лица своје бабе, свога деде, болног лица своје мајке и лепог лица мајора Бригоа, речју: целог безбрижног детињства! То је било опет као сан: зрачна радост, у сивоме оквиру.

¹ Чувено острво. — Прим. прев.

Њена пепељаста коса била је у нередy, под капицом, изгужваном за време сна, капицом од платна, а са ришевима, коју је сама била направила. На обе-ма слепоочницама извиривале су коврче, ослобође-не папилотни од сиве хартије. Иза главе висила јој је одмотана и спљоштена плетеница. Претерана белина њенога лица одавала је ону страшну болест младих девојака, коју је медицина назвала нежним именов бледобоља, која лишава тело његових природних боја, смањује јешност и наговештава велике поремећаје тела. Цела њена пут била је боје воска. Брат и рамена објашњавали су, својим бледилом кржљаве траве, мршавост руку, избачених напред и скрштених. Пјеретина стопала изгледала су размекшана, смањена болешћу. Њена кошуља силазила је само до половине листова и допуштала је да се виде њени клонули мишићи, плавичасте жилице, болесна кожа. Хладноћа, која ју је била ухватила, обојила јој је уснице лепом нијансом љубичастог. Тужан осмех, који беше развукао углове њених доста малих уста, показивао је ситне зубе као од fine слонове кости, лепе прозрачне зубе који су били у складу са њеним тананим ушима, са њеним мало шиљатим али лепо извијеним носем, са целим обликом њеног лица, које је, поред све своје савршене округлине било ситно. Сва живост овога красног лица била је у очима, чија је тамножута душица, испрскана црнкастим тачкицама, зрачила златастим отсевима око дубоке и изразите зенице. Пјерети је требало да буде весела, а била је тужна. Њена изгубљена веселост постојала је још у цртама око очију, у љупкој ведрини њенога чела и у меким превојима њене мале браде. Њене

дуге трепавице оцртавале су се снажно на јагодицама потамнелим од болести. Прекомерна белина чинила је уосталом црте и појединости лица врло чистим. Ухо је било мало ремек-дело вајарства: рекло би се да је од мрамора. Пјерета је страдала на много начина. Ви може бити желите да знате њену прошлост; ево је.

Пјеретина мајка била је госпођица Офреј, из Провена, полусестра госпође Рогрон, мајке садашњих сопственика ове куће.

Ожењен прво у осамнаестој години, г. Офреј бејаше склопио око своје шездесет девете године други брак. Из његовог првог брака бејаше произишла јединица кћи, доста ружна, и удата већ од шеснаесте године за једног провенског гостионичара по имену Рогрона.

У другоме браку, чича Офреј имао је још једну кћер, али дивну. Тако је, једним доста необичним случајем, била огромна разлика у годинама између двеју кћери г. Офреја: она из првог брака имала је педесет година када се ова из другог родила. Када јој је њен стари отац дао сестру, госпођа Рогрон је имала два пунолетна детета.

У својој осамнаестој години, кћи заљубљивог старца удаде се, по својој наклоности, за једног бретонског официра по имену Лорена, капетана у царској гарди. Љубав често чини славољубивим. Капетан, који је хтео брзо да постане пуковник, пређе у борачке трупе. Док су командант батаљона и његова жена, доста задовољни приходом који су им давали господин и госпођа Офреј, блистали у Паризу или јурили по Немачкој, по вољи царских битака

и мирова, стари Офреј, некадашњи провенски бакалин, умре у осамдесет осмој години, немајући времена да напише тестамент. Негдашњи гостионичар и његова жена тако су вешто водили питање чичиног наследства, да они приграбише највећи део, оставивши удовици чича-Офреја само покојникову кућу на маломе тргу и неколико јутара земље. Ова удовица, мајка мале госпође Лорен, имала је у време смрти свога мужа само тридесет осам година. Као многе удовице, она је пала на нездраву помишао да се преуда. Она продаде својој пасторци, старој госпођи Рогрон, земљу и кућу, које је била добила на основу свога брачног уговора, да би могла да се уда за једног младог лекара, по имену Нероа, који јој поједе имовину. Она умре од јада и у беди две године доцније. Део који је могао припасти госпођи Лорен од Офрејевог наслеђа ишчезе дакле великим делом и сведе се на отприлике осам хиљада франака. Мајор Лорен погибе на бојном пољу код Монтроа, остављајући своју жену, у двадесет првој години, оптерећену ћерчицом од четрнаест месеци, без ичега другог сем пензије на коју је имала право и изгледа на наследство од г. и госпође Лорен, трговаца на мало у Пен-Хоелу, вандејској варошици, у крају званом Маре. Ови Лоренови, отац и мајка погинулог официра, деда и баба по оцу Пјерете Лорен, продавали су дрвенарију потребну за грађевине, шкриљац, разне врсте црепова, олуке итд. Њихова трговина, било због неспособности, било због незгода, ишла је рђаво и доносила им је једва за живот. Пад чувене куће Колине у Нанту, проузрокован догађајима од 1814 године, који изазваше на-

гао пад у колонијалној роби, управо им је био однео осамдесет хиљада франака, које су ту били уложили. Стога је њихова снаха била врло добро примљена. Мајорова удовица је доносила пензију од осам стотина франака, своту огромну за Пен-Хоел. Осам хиљада франака, које јој њен зет и њена сестра Рогрон послаше после хиљаду формалности изазваних удаљеношћу, она повери Лореновима, стављајући ипак хипотеку на једну малу кућу, коју су они имали у Нанту, издату за сто талира, а која је вредела једва десет хиљада франака.

Млада госпођа Лорен умре три године после друге и кобне удадбе своје мајке, 1819 године, скоро у исто време кад и она. Кћи старога Офреја и његове младе жене била је слаба, мала и неразвијена; влажни ваздух Марца шкодио јој је. Родитељи њенога мужа убедише је, да би је задржали, да нигде на свету не би нашла здравији ни пријатнији крај од Марца, сведока Шаретиних¹ подвига. Она је била тако служена, тако негована, тако мажена, да та смрт донесе највеће признање Лореновима. Неке личности тврде да је Бриго, један стари Вандејац, један од оних гвоздених људи који су служили под заповедништвом Шарета, Мерсијеа, маркиза Монторана и барона ди Геник у ратовима противу Републике, био добрим делом узрок што је млада госпођа Лорен остала у том крају. Уосталом цео је Пен-Хоел виђао Бригоа, називаног с поштовањем мајор, по чину који је имао у католичкој војсци, да проводи своје дане и вечери у салону, поред удо-

¹ Један од вођа вандејских бораца противу револуционарне војске. — Прим. прев.

вице царскога мајора. У последње време, пенхоелски свештеник бејаше себи дозволио извесне примедбе старој госпођи Лорен: молио ју је да склони своју снаху да се уда за Бригоа, обећавајући јој да издејствује мајору наименовање за примирителног судију, протекцијом виконта де Кергаруе. Смрт јадне младе жене учинила је овај предлог излишним. Пјерета остаде код деде и бабе, који су јој дуговали четири стотине франака интереса годишње, природно намењених њеном издржавању. Ови стари људи, све више неспособни за трговину, добише вредног и довитљивог суларника, којег су грдили не покушавајући међутим ништа да се одбране. Мајор, њихов саветник и њихов пријатељ, умре шест месеци после своје пријатељице, можда од бола, а можда од својих рана; био их је добио двадесет и седам. Као добар трговац, рђави сусед хтео је да упропасти своје противнике да би угушио сваку конкуренцију. Он удеси да се узајми новац Лореновима на њихов потпис, предвиђајући да неће моћи да га врате, и натера их да под старе дане пријаве свој пад. Пјеретина хипотека дошла је на друго место иза законите хипотеке њене бабе, која искористи своје право да сачува парче хлеба своје староме мужу. Кућа у Нанту би продана за девет хиљада и пет стотина франака, а било је за хиљаду и пет стотина франака трошкова. Преосталих осам хиљада франака припадоше госпођи Лорен, која их уложи на хипотеку, да би могла живети у Нанту у једној врсти независног старинског манастира за посебни живот, сличног манастиру свете Перине у Паризу, који се звао Сен-Жак; ту ово двоје ста-

рих добише стан и храну за малу своту. У немогућности да задрже код себе своју упропашћену унуку, стари Лоренови се сетише њенога тече и њене тетке Рогрон, којима се обратише писмом. Рогрони из Провена бејаху умрли. Изгледало је да је писмо Лоренових Рогронима морало бити изгубљено. Али, ако ишта на земљи може да замени Провиђење, није ли то пошта? Дух поште, неупоредиво изнад јавног духа, превазилази у замислима дух највештијих романијера. Пошта тумара и њушка кроз осамдесет и шест округа. Тешкоће распаљују способност чиновника, који су често књижевници, и који се бацају на истраживање непознатог са ревношћу математичара из Бироа земљописних дужина:¹ претражују целу Краљевину. На најмањи зрак наде, париски поштански бирои стављају се у покрет. Често вам се дешава да останете згранути рашчитавајући шкработине ишаране по леђима и трбуху писма, славне доказе административне истрајности са којом је пошта трагала. Кад би један човек предузео оно што пошта изврши, он би изгубио десет хиљада франака у путовању, времену и новцу да спасе дванаест суа. Пошта заиста има више духа него што га преноси. Писмо Лоренових, упућено на г. Рогрона из Провена, умрлог пре годину дана, пошта је доставила г. Рогрону, његовоме сину, продавцу ситница за женски рад, у улици Сен-Дени, у Паризу. У овоме блиста дух поште. Наследника увек мање или више мучи питање да ли је покупио све од наслеђа, да није заборавио какав зајам или какву

¹ Завод при париској Опсерваторији, бави се математичко-астрономским питањима. — Прим. прев.

дроњу. Пореска управа прозре све, чак и карактере. Писмо упућено покојноме старом Рогрону из Провена морало је да заголица радозналост Рогрона сина, у Паризу, или госпођице Рогрон, његове сестре, покојникових наследника. И тако поштанска управа доби својих шездесет сантима.

Дакле, Рогрони, према којима су стари Лоренови, у очајању што се растају са својом унуком, пружали преклињуће руке, имали су да пресуде о судбини Пјерете Лорен. Стога је неопходно изложити њихову прошлост и њихов карактер.

Рогрон отац, онај провенски гостионичар коме је стари Офреј био дао своју кћер из првог брака, био је личност са усијаним лицем, са жиличавим носем, на чијим образима је Бахус био оцртао своје лиснате лозе, румене и набубреле. Ма да дебео, кратак и трбушат, са дебелим ногама и пуним рукама, он је био обдарен препреденошћу швајцарских гостионичара, на које је личио. Његово лице потсећало је на простран виноград изубијан градом. Зацело, он није био леп, али његова жена је личила на њега. Никада пар није био прикладнији. Рогрон је волео добру трпезу и да га служе лепе цуре. Он је припадао оној врсти себичњака чије понашање је брутално, који се предају својим породицама и чине своју вољу у лице свету. Жудан, себичан, безобзиран, принуђен да стиче за своје прохтеве, он је јео своју зараду све док га не издадоше зуби. Тврдичлук остаде. Под старе дане, он продаде гостионицу, покупи, као што смо видели, скоро цело наслеђе свога таста, и повуче се у малу кућу на тргу, купљену банбадава од удовице чича-Офреја, Пјеретине старемајке. Ро-

грон и његова жена имали су отприлике две хиљаде франака ренте, коју је доносило двадесет и седам комада земље у околини Провена, и интерес од двадесет хиљада франака добијених продајом њихове гостионице. Ови стари гостионичари становали су у кући чича-Офреја, онаквој какву су је нашли, ма да је била у врло рђавом стању, чувајући се добро, као од куге, да је дирну: стари пацови воле пукотине и рушевине. Стари гостионичар, који доби укус за вртарство, употреби своје уштеде на повећавање врта; он га дотера до обале реке, у облику избушеног четвороугла, затвореног између две зидине и завршеног каменим насипом, где је утицај воде, остављен самом себи, ширио богатства свога прорашћа. На почетку свога брачног живота, ови Рогрони бејашу добили, у року од по две године, једну кћер и једног сина. Све се дегенерише: њихова деца била су страшна. Дати дојкињи на селу и по ниској цени, ова два несрећна детета вратише се са страшним сеоским васпитањем, пошто су дуго и често дречали за сисом своје дојкиње, која је ишла у поље и која их је, за то време, затварала у једну од оних мрачних, влажних и ниских соба, у којима живи француски сељак. На оваквом послу, црте ове деце огрубеше, глас им се исквари; они су мало ласкали самољубљу своје мајке која покуша да поправи њихове рђаве навике строгошћу, која је према строгости очевој изгледала права нежност. Остављали су их да трчкају по двориштима, коњушницама и другим споредним зградама гостионице, или да трче по вароши; каткад су их шибали; каткад су их слали код њиховог деде Офреја, који их

је врло мало волео. Ова неправда била је један од разлога који су охрабрили Рогроне да приграбе већи део од заоставштине овога старог а зликовца. Међутим, чича Рогрон даде свога сина у школу и доцније купи за њега једнога човека, једнога од својих кочијаша, да би га спасао од војске. Чим је његова кћи Силвија напунила тринаест година, он је упути у Париз, у једну трговину, као ученицу. Две године доцније испрати свога сина Дениса истим путем. Кад би га његови пријатељи, његова сабраћа превозници или његови посетиоци, питали шта намерава да ради са својом децом, чича Рогрон је објашњавао свој систем са краткоћом, која је својом отвореношћу стојала изнад сличних објашњења већине оцева.

— Кад дођу у године да ме разумеју, ударићу их ногом, ви знате где, и казаћу или: „Иди па тражи срећу!” одговарао је он пијући или бришући усне судланицом.

Затим је гледао свога саговорника жмиркајући, са лукавим изразом:

— Ех! ех! нису они глупљи од мене, додавао би он. Мени је мој отац дао три пута ногом, ја ћу њима дати само једанпут; он је мени дао један златник у шаку, ја ћу њима дати десет: они ће дакле бити срећнији од мене. То је добар начин. Е па, после мене. То је добар начин. Е па, после мене, што остане, остаће; бележници ће већ умети да им то пронађу. Било би смешно да се човек пртља због своје деце!... Моја ми дугују живот, ја сам их хранио, не тражим им ништа; зар нисмо начисто, а, комшија? Ја сам почео као кочијаш и то ми није сметало да

се оженим ћерком онога старог зликовца, чича-О-фреја.

Силвија Рогрон би послата на учење у улицу Сен-Дени, код трговаца родом из Провена, којима је за ово плаћено сто талира. Две године доцније она је тамо радила за стан и храну: није ништа добијала, али њени родитељи више ништа нису плаћали за њу, за стан и храну. После две године, за које време јој је мајка слала сто франака за ситне потребе, Силвија доби сто талира плате. У двадесетој години она постаде друга госпођица у радњи Жилијар, трговини свилом за рад, код Кинеске свилобубе, у улици Сен-Дени. Пут сестре био је исти као и пут брата. Мали Жером-Денис Рогрон уђе код једнога од најјачих трговаца ситничара у улици Сен-Дени, у радњу Гепен, код Три преслице. Ако је у двадесет првој години Силвија била прва помоћница са хиљаду франака плате, Жером-Денис, боље послужен околностима, нађе се у осамнаестој години први помоћник са хиљаду двеста франака, код Гепена, такође Провенаца. Брат и сестра су се виђали сваке недеље и празника; тада су пружали себи јефтине разоноде: ручавали су ван Париза, ишли су да посете Сен-Клу, Медон, Белвил, Венсен. При крају године 1815, они ујединише своје капитале, скупљене са знојем на челу, отприлике двадесет хиљада франака, и откупише од госпође Генеј чувену радњу код Ваше сестре, једну од најјачих продавница на мало ситница за женски рад. Сестра је држала касу, тезгу и књиге. Брат је био у исти мах шеф и први помоћник, као што је Силвија једно време била себи самој прва помоћни-

ца. 1821, после пет година рада, конкуренција постаде толико жива и јака у ситничарској трговини, да су брат и сестра једва могли да исплате откуп фирме и да јој одрже стари глас. Иако је Силвија Рогрон имала тада само четрдесет година, њена ружноћа, њен непрестани рад и известан намрштен изглед, који је добијала колико од брига толико и од природног односа својих црта, чинили су да изгледа као жена од педесет година. У тридесет осмој години, Жером-Денис Рогрон имао је најглупавију физиономију која је икад стајала за тезгом. Његово од напора закржљало, сабивено чело било је обележено са три тупе боре. Његова ситна, проседа коса, кратко потсечена, изражавала је неодредљиву тупавост животиња са хладном крви. Поглед његових плавичастих очију није зрачио ни пламеном ни мишљу. Његово округло и пљоснато лице није изазивало никакву наклоност и чак није доводило ни осмех на усне оних који се забављају испитивањем разних врста Парижанина: оно је растужавало. Најзад, ако је био, као и његов отац, дебео и кратак, његови облици, без чврсте округлине гостионичареве, показивали су до најмањег дела смешну млитавост. Претерано црвенило његовога оца било је код њега замењено млитавим бледилом, својственим створењима која живе у задњим просторијама дућана, без довољно ваздуха, и у преградама са касом, вечито савијајући и развијајући предиво, плаћајући или наплаћујући, опомињући помоћнике или понављајући исте ствари купцима. Оно мало духа, што су имали брат и сестра, било је потпуно прогутано сналажењем у њиховој трговини,

дуговањима и примањима, улажењем у посебне законе и обичаје париског тржишта. Конац, игле, траке, чиоде, дугмета, кројачки прибор, најзад сав огромни број предмета који састављају једну париску ситничарску радњу, беше потпуно заузео њихову свест. Писма, рачуни, инвентари исцрпљавали су сву њихову способност. Ван своје трговине, они потпуно ништа нису знали, чак нису познавали ни Париз. За њих је Париз био нешто што заокружава улицу Сен-Дени. Њиховој ограниченој природи служио је као поље делања једино њихов дућан. Они су умели ванредно да муче своје помоћнике и своје помоћнице и да их хватају у грешци. Њихова срећа се састојала у томе да виде на тезгама све руке у покрету, као мишје ноге, заузете показивањем или склањањем робе. Када се чуло седам или осам гласова девојака и младића, декламујући посвећене фразе којима помоћници одговарају на примедбе купаца, дан је био леп, било је лепо време! Када је плаветнило етера оживљавало Париз, када су се Парижани шетали водећи рачуна само о ономе што је већ било на њима од ситничарске робе:

— Рђаво време за продају! — говорио је глупави газда.

Велика способност, која је чинила Рогрона предметом дивљења његових ученика, била је његова вештина да увеже, да развеже, да поново увеже и опреми један пакет. Рогрон је могао да прави пакет и да гледа шта се догађа на улици или да надгледа свој дућан у свој његовој дубини; био је све видео када би, пружајући пакет купцу, рекао: „Изволите, госпођо; треба ли вам још штогод?” Без своје се-

стре, овај блесавко би пропао, Силвија је имала смисла и духа за трговање. Она је упућивала свога брата у његовим фабричким куповинама и слала га је без милости на крај Француске, да би тако добили један су више на каквом артиклу. Лукавост је мање или више у природи сваке жене. Како Силвијина лукавост није била у служби њенога срца, она ју је унела у шпекулације. Да се исплати фирма! Ова мисао је била клип који је покретао ову машину и давао јој једну страховиту радљивост. Рогрон је остао први помоћник; он није схватао целину својих послова: лична тежња, најјачи потстрекач духа, није га унапредила ни за један корак. Он је био често забезекнут кад би му његова сестра наређивала да прода какав предмет са губитком, предвиђајући да ће изићи из моде; а доцније се глупаво дивио својој сестри. Он није ни добро ни рђаво расуђивао, био је уопште неспособан за расуђивање; али је имао разлога да се потчини својој сестри, и он јој се потчињавао из уважавања независног од трговине: „Она је старија”, говорио је он. Можда би стално усамљен живот, сведен на задовољавање основних потреба, лишен новца и задовољства за време младости, објаснио физиолозима и мислиоцима животињски израз овог лица, слабост мозга, глупаво држање овога ситничара. Његова сестра стално га је ометала да се ожени, бојећи се можда да изгуби свој утицај у радњи, видећи основ расипања и пропасти у жени неизбежно млађој и без икакве сумње мање ружној од себе. Глупост има два начина постојања: или ћути или говори. Ћутљива глупост је подношљива. Овоме малопродавцу ушло је у навик да

придикује својим помоћницима, да им објашњава ситна знања из трговине ситничаријом на полу велико, китећи их плитким досеткама, које сачињавају трговачку досетљивост. Рогрон, којег је морао да слуша скуп зависних личности, Рогрон задовољан собом, напослетку је створио сопствену фразеологију. Овај брбљивац се сматрао говорником. Потреба да објасне купцима оно што желе, да испитају њихове жеље, да им створе вољу за оним што нису хтели, раздрешава језик малопродавца. Овај трговчић је напослетку стекао способност да избацује фразе, у којима речи нису претстављале никакву мисао, али које су имале успеха. Најзад, он је објашњавао купцима мало познате начине употребавања разних предмета. Отуда му је долазила не знам каква тренутна надмоћност над његовим купцем. Али када би изишао из хиљаду и једног објашњења које су потребовали његових хиљаду и један артикал, он је, у погледу мисли, био као риба на слами и на сунцу. Рогрон и Силвија, ове две машине крштене као људи, нису имали, ни у клици ни у делу, осећања која дају срцу његов прави живот. Тако су ове две природе биле крајње круте и суве, огрубеле од рада, од лишавања, од сећања на своје болове за време дугог и тешког шегртовања. Ни једно ни друго нису сажалењавали никаку несрећу. Они су били неумољиви већ неприступачни према људима у невољи. За њих врлина, част, поштење, сва људска осећања састојала су се у уредном плаћању својих обавеза. Сецалице без душе и мрачне штедише, брат и сестра су уживали страшан глас међу трговцима у улици Сен-Дени. Без својих веза

са Провеном, где су ишли три пута годишње, у доба када су могли да затворе свој дућан за два или три дана, они би остали без помоћника и помоћнице у радњи. Али је чича Рогрон слао својој деци све оне несрећнике које су њихови родитељи били наменили трговини; он је врбовао за њих ученике и ученице у Провену, где је хвалио из сујете богатство своје деце. Свако, намамљен изгледом да његова кћи или његов син буде добро упућен и надзиран, као и могућношћу да га једнога дана види као последника Рогрона сина, слао је своје дете, које му је сметало, на стан у једну кућу, коју су држали овај матори момак и ова матора девојка. Али чим би ученик или ученица, који су давали сто талира за пансион, нашли начина да оставе ову галију, они су бежали, са радошћу која је повећавала грозну славу Рогрона. Неуморни гостионичар проналазио им је увек нове жртве. Од петнаесте године, Силвија Рогрон, навикнута да удешава лице при продаји, имала је две физиономије: љубазну физиономију продавачице, и природну физиономију старе смежуране девојке. Мимика њене стечене физиономије била је савршена: на њој се све смешило; њен глас, постао нежан и умиљат, засипао је трговачком љупкошћу купца. Њено право лице било је оно које се показало између две полуотворене ребренице; оно би натерало у бекство и најсмелијега од Козака из 1815, који су међутим волели сваку врсту Францускиња.

Када је стигло писмо од Лоренових, Рогрони, у жалости за својим оцем, бејашу наследили кућу без мало украдену Пјеретиној баби, затим земље које је

стекао бивши гостионичар, најзад извесне капитале, који су долазили од зеленашких зајмова са хипотеком на имања, која су куповали сељаци и која је стари пијанац рачунао да им одузме. Њихов годишњи инвентар управо је био завршен. Фирма код Ваше сестре била је исплаћена. Рогрони су имали за отприлике шездесет хиљада франака робе у дућану, око четрдесет хиљада франака у каси и у хартијама, и вредност саме фирме. Седећи на клупи превученој зеленим утрехтским велуром са једнобојним пругама, која је била увучена у четвртасто удубљење иза њихове тезге, према којој се налазила слична тезга за њихову прву помоћницу, брат и сестра су се договарали шта да раде. Сваки трговац има буржоаске идеале. Да продаду своју радњу, брат и сестра би морали имати отприлике сто педесет хиљада франака, не рачунајући наслеђе од оца. Да уложе у државне хартије добивене главнице, свако од њих имало би три или четири хиљада ливара ренте, чак и кад би употребили за оправку очеве куће вредност откупа њихове фирме који би им без сумње био на време исплаћен. Они су дакле могли да оду да живе заједно у Провену у својој кући. Њихова прва помоћница била је кћи једног богатог поседника из Донмарија, који је имао деветоро деце; он је морао да пружи свакоме од њих неко занимање, јер би његово имање, подељено на девет делова, претстављало незнатну ствар за свако од њих. За пет година, овај поседник беше изгубио седморо од своје деце. Ова прва помоћница била је дакле постала тако значајно створење, да је Рогрон покушао, али безуспешно, да се њоме ожени. Ова

помоћница показивала је према своме газди одвратност која је разбијала сваки покушај. Уосталом госпођица Силвија се за то слабо заузимала; чак је била противу женидбе свога брата, јер је желела да преда радњу овој врло препреденој девојци. Она је одлагала Рогронову женидбу за време по њиховом смештању у Провен.

Нико, међу пролазницима, не може да проникне у смисао гробног живота извесних дућанџија; гледају их, и питају се: „Од чега? зашто живе они? шта постају? одакле долазе?“ Човек се узалуд труди покушавајући да то себи објасни. Да би се открило оно мало поезије што клија у овим главама и даје живота овим постојањима, потребно је дубоко загледати у њих; али се убрзо наилази на основу на којој све почива. Париске дућанџије живе од више или мање остварљивих нада, без којих би они наравно пропали: овај сања да подигне или да управља једним позориштем; онај тежи за општинским звањима; овај има своју пољску кућу на три миље од Париза, са некаквим парком, где намешта статуе од бојена гипса и прави водоскоке са млазевима танушним као конач, на шта троши луде суме; онај сања о вишим чиновима у националној гарди. Провен, тај земаљски рај, изазивао је код двоје ситничара занос који све лепе француске вароши побуђују у својим становницима. Рецимо у славу Шампање: ова љубав је оправдана. Провен, једна од најслађих вароши Француске, такмичи се са Франкистаном и Кашмирском Долином; не само што садржи поезију Садија, Хомера Персије, него још пружа фармацеутичне вредности медицинској науци. Крста-

ши донеше јерихонске руже у ову љупку долину, где оне, случајем, добише нове врлине, не губећи ништа од својих боја. Провен није само француска Персија; он би могао да буде и Баден, Екс, Бат: он има и лековиту воду. Ево предела, виђаног с године на годину, који се с времена на време привиђао двома ситничарима на блатњавој калдрми улице Сен-Дени. Пошто прођете сиве равнице, које се налазе између Ферте-Гошеа и Провена, праву пустињу, али плодну, житну пустињу, ви стижете на један брежуљак. Одједанпут, видите под собом варош, кроз коју протичу две реке: у подножју стене пружа се зелена долина, пуна срећних линија, бескрајних видика. Ако долазите од Париза, ви идете кроз Провен по дужини; имате онај вечити велики француски пут, који иде при дну косе, засецајући је, са својим слепцем, својим просјацима, који вас прате својим жалбеним гласовима, када почнете да посматрате овај неочекивани живописни крај. Ако долазите од Троа, ви стижете равницом. Замак, стара варош и њени старински бедеми пењу се уз брег. Млада варош се простире доле. Има горњи и доњи Провен: прво једна варош пуна ваздуха, са стрмим улицама, са лепим изгледима, опкољена усеченим путевима, испресецима потоцима, украшеним ораховим дрветима, и који решетају својим пространим браздама оштру ивицу брега; варош тиха, чиста, свечана, под величанственим рушевинама замка; затим једна варош са воденицама, коју запљускују Вулзије и Диртен, две бријске¹ реке, уске, споре и дубоке; варош

¹ La Briè, област у Француској, источно од Париза.

гостионица, трговине, повучене буржоазије, кроз коју пролазе дилижанси, кочије и теретна кола. Ове две вароши или ова варош, са својим повесничким успоменама, меланхолијом својих рушевина, веселошћу своје долине, својим љупким удољницама пуним рашчупаних живица и цвећа, са својом реком окићеном баштама, тако запаја љубављу према себи своју децу, да се они понашају као Оверњанци, као Савојци или као Французи: ако се удаље из Провена, идући за зарадом и стицањем, они се увек враћају. Изрека: „Умрети на своме огњишту“, створена за куниће и верна бића, изгледа да је лозинка Провенаца. Није онда чудо што су двоје Рогрона мислили само на свој драги Провен! Продајући конач, брат је видео горњу варош; слажући картоне покривене дугметима, он је посматрао долину; завијајући и развијајући полусвилене трачице, он је пратио погледом блистави ток река; гледајући своје рафове, он се пењао дубоким путевима, куда је некада бежао од гнева свога оца и где је јео ораје и сладио купине. Мали трг у Провену нарочито је испуњавао његове мисли: он је желео да улепша своју кућу; сањао је о фасади коју је хтео да преправи, о собама, о салону, о соби за билијар и о врту пуном поврћа, од којег је он правио енглески врт са травњацима, са пећинама, водоскоцима, статуама итд. Собе где су спавали брат и сестра на другом спрату куће са шест спратова и са по три прозора, високе и жуте као што их толико има у улици Сен-Дени, имале су само најпотребнији намештај; па ипак нико у Паризу није имао раскошнији намештај од овога ситничара. Кад је ишао по вароши, стојао

је дуго пред изложима, гледајући леп намештај, испитујући завесе и ћилимове, којима је испуњавао своју кућу. По повратку, говорио је својој сестри:

— Видео сам у једном дућану један намештај за салон, тај би нам одлично ишао!

Сутрадан, он је куповао други и увек тако! Овога месеца избацивао је намештај од прошлог. Државни буџет не би могао платити његове архитектонске измене: он је хтео све и показивао је нарочито укус за последње проналаске. Кад је посматрао балконе новосаграђених кућа, кад је процењивао неодлучне покушаје у спољном украшавању, он је налазио да ти украси, вајарски радови и шаре нису на своме месту.

— Ах! мислио је он, куд би ове лепе ствари боље стојале у Провену!

Када би преживао свој доручак на прагу својих врата, наслоњен на излог, глупава погледа, ситничар је видео једну вилинску кућу, позлаћену сунцем из његовог сна, шетао се по своме врту, слушајући свој водоскок, који пада у сјајним капљицама на округлу плочу од мермера. Играо је на своме билијару, садио је цвеће. Ако би његова сестра остајала замишљена, са пером у руци, заборављајући да грди помоћнике, она је гледала себе како прима провенске грађане, или како се огледа, са прекрасним капама на глави, у огледалима свога салона. Ваздух улице Сен-Дени почињао је да изгледа нездравим брату и сестри; а задах блата Велике пијаце будио је у њима чежњу за мирисом провенских ружа. Њима су у исти мах владале чежња и занетост, са којима се сударала потреба да продаду и последњи кончић,

смотуљак свиле и последњу дугмад. Обећана земља провенске долине привлачила је утолико више ове Хебрејце, што су они заиста дуго страдали, пролазећи, под теретом, песковите пустиње ситничарства. Писмо Лоренових дође усред једне сањарије о овој лепој будућности. Ситничари су једва знали за своју рођаку Пјерету Лорен. Питање Офрејевог наслеђа, са којим је стари гостионичар био одавно свршио, било је решено за време њиховога смештања, а Рогрон је врло мало причао о својем новцу. Послати рано у Париз, брат и сестра су се једва сећали своје тетке Лоренове. Био им је потребан један час родословног истраживања да би се сетили своје тетке, кћери из другог брака њиховога деде Офреја, полусестре њихове мајке. Они утврдише да је мајка госпође Лорен била госпођа Неро, умрла од јада. Они нађоше тада да је друга женидба њиховога деде била за њих кобна ствар; њена последица је била подела Офрејевог наследства на две стране. Уосталом, они су били чули понеку оптужбу свога оца, увек крчмарски заједљивог. Двоје ситничара просудише о писму Лоренових кроз ове успомене, мало повољне за Пјеретину ствар. Оптеретити се дететом без родитеља, једном девојчицом, рођаком, која би поред свега била њихова наследница у случају да ни једно ни друго не створи породицу: имало је ту о чему да се размисли. Питање је било испитано са свију страна. Пре свега, они никада нису видели Пјерету. Затим, врло је незгодно бринути се о девојци. Зар не би узели на себе, примајући је, обавезе? Било би немогућно вратити је у случају да им не буде по вољи; најзад, зар неће требати да је уда-

ду? И, ако би Рогрон нашао ципелу за своју ногу међу провенским наследницама, зар није боље сачувати сву њихову имовину за њихову децу? За Силвију, ципела за ногу њенога брата била би глупа, богата и ружна девојка, која би се пустила њеном вођству. Двоје трговаца се решише да одбију. Силвија узе на себе да одговори. Текући послови били су довољно велики да одложе овај одговор, који није изгледао хитан и на који стара девојка престаде да мисли чим је њихова прва помоћница пристала да преговара о откупу фирме Код ваше сестре. Силвија Рогрон и њен брат отпутоваше за Провен четири године пре онога дана када је Бриговљев долазак узбуркао дотадашњи ток Пјеретиног живота. Али делање у провинцији ових двеју личности исто је онолико потребно приказати као и њихов живот у Паризу, јер је Провен имао да буде исто онолико кобан за Пјерету као и ранији трговачки живот њених рођака.

Када се мали трговац, који је некада отишао из провинције у Париз, врати из Париза у провинцију, он увек донесе у њу разне идеје; затим их погуби у свакидашњици провинциског живота, у који потоне, и који прогута његову новаторску добронамерност. Отуда оне лагане и поступне мале промене, којима Париз напоследку успева да запара површину вароши у унутрашњости и које пре свега означавају прелаз од бившег трговчића ка још типичнијем паланчанину. Овај прелаз претставља праву болест. Ниједан ситничар не прелази некажњено са свога непрекидног брбљања на ћутање, и са своје париске ужурбаности на паланачку непомићност. Када

ови људи стекну извесно богатство, они потроше један његов део на своју дуго ношену страст и ту исцрпу последње дрхтаје једнога покрета, који се по вољи не може зауставити. Они који нису робовали једној одређеној жељи, путују или се бацају у воде општинске политике. Једни иду у лов или на пецање, сецају своје наполичаре или станаре. Други постају зеленаши као чича-Рогрон, или удеоничари, као толико безимених. Ви знате циљ брата и сестре: они су имали да задовоље своју краљевску жељу да рукују мистријом, да направе своју дивну кућу. Ова неодољива тежња донела је тргу у доњем Провену фасаду коју је разгледао Бриго, унутрашњи распоред те куће и њен раскошан намештај. Предузимач није укуцао ни један једини клин без договора са Рогронима, пре него што би они потписали нацрте и предрачуне, пре него што би им надугачко и подробно објаснио природу свакога предмета у питању, где се производи и његове различите цене. Што се тиче нарочитих ствари, оне су биле употребљене код г. Тифена, или код госпође Жилиар млађе, или код г. Гарселана, претседника општине. Ма каква сличност са којим од богатих провенских грађана увек је завршавала битку у корист предузимача.

— Чим г. Гарселан има то у својој кући, метните! говорила је госпођица Рогрон. — То мора да је као што треба. Он има добар укус.

— Силвија, он нам предлаже ове у корницама ходника?

— Ви то зовете ове?

— Да, госпођице.

— А зашто? Какав необичан назив! Ја о томе никад нисам чула.

— Али сте их може бити видели?

— Да.

— Знате ли латински?

— Не.

— Е па, то значи јаја, ове су јаја.¹

— Баш сте смешни ви архитекти! узвикну Рогрон.

— Хоћете ли да обојимо ходник? питао је предузимач.

— Богами, не! узвикнула је Силвија; још пет стотина франака!

— Салон и степениште су сувише лепи да се не украси и ходник, рекао је предузимач. Мала госпођа Лесур је обојила свој прошле године.

— Међутим њен муж, као државни правозаступник може отићи из Провена.

— Ех, он ће једнога дана бити претседник првостепеног суда, рекао је предузимач.

— Добро, а шта мислите онда да ће радити г. Тифен?

— Г. Тифен има лепу жену, не бринем се ја за њега: г. Тифен ће ићи у Париз.

— Хоћемо ли да обојимо ходник?

— Да, бар ће Лесурови видети да нисмо испод њих.

Прва година по досељењу Рогрона у Провен била им је потпуно заузета оваквим саветовањима, задовољством да посматрају раднике на послу, изнена-

¹ Ovis, латински јаје. Француски l'ove, архитектонски украс јајастог облика. — Прим. прев.

ђењима и сазнањима свих врста, која су тако стицали, као и покушајима које су чинили брат и сестра да се приближе са најбољим породицама у Провену.

Рогрони нису никада ишли ни у какво друштво; они не бејаху изишли из свога дућана и савршено нису никога познавали у Паризу. Били су жељни друштвених задовољстава. По своје повратку, ови дотадашњи исељеници нађоше опет г. и госпођу Жилијер, од Кинеске свилобубе, са њиховом децом и њиховим унуцима, затим породицу Гопен, или боље племе Гопена, чији су унуци још држали Три преслице; најзад госпођу Генеј, која им је продала радњу Код ваше сестре, и чије су три кћери биле удате у Провену. Ове три велике лозе, Жилијари, Гопени и Генеји, распростирале су се по вароши као пиревина по ливади. Претседник општине, г. Гарселан, био је зет г. Гепена. Попа, г. опат Перу, био је рођени брат госпође Жилијар, која је била од Перуових. Претседник првостепеног суда, г. Тифен, био је брат госпође Генеј, која се потписивала: „Рођена Тифен.”

Краљица вароши била је лепа госпођа Тифен млађа, јединица кћи госпође Роген, богате жене једног бившег париског бележника, о којој се није никада говорило. Била је нежна, лепа и духовита. Мајка ју је намерно удала у унутрашњост, не желећи је никакo близу себе, извукавши је из њенога завода на неколико дана пре њене удадбе; Меланија Роген се сматрала у Провену као у изгнанству, и понашала се тамо изванредно лепо. Поред тога што је добила велики мираз, она је имала и друге лепе изгледе.

Што се тиче г. Тифена, његов стари отац био је већ толико дао од наследства својој старијој кћери, госпођи Генеј, да је једно имање од осам хиљада ливара прихода, које се налазило на пет миља од Провена, имало да припадне претседнику. Тако су Тифенови, који су у тренутку венчања имали двадесет хиљада ливара прихода, не рачунајући претседников положај и његову кућу, требали томе једнога дана да додаду још других двадесет хиљада ливара прихода. „Ти нису несрећни”, говорило се. Велико, једино старање лепе госпође Тифен било је да учини г. Тифена послаником. Посланик би постао судија у Паризу; а надала се да ће га из првостепеног суда брзо изгурати у виши суд. Зато је ласкала свима самољубљима, зато се трудила да се допада; али, што је теже, она је у томе успевала. Два пута недељно, она је примала целокупну провенску буржоазију у својој лепој кући у горњој вароши. Ова млада жена од двадесет две године није била учинила ниједан неспретан корак на клизавом тлу на које се била поставила. Она је задовољавала сва самољубља, повлађивала свачијем мишљењу: озбиљна са озбиљнима, девојка са девојкама, мајка пре свега са мајкама, весела са младим женама и расположена да им помаже, љупка са свима; најзад, бисер, благо, понос Провена. Она још о томе није била изговорила ни једну реч, а сви су провенски бирачи чекали да њихов драги претседник напуни прописне године да би га изабрали. Сваки од њих, убеђен у његове способности, сматрао га је својим човеком, својим покровитељем. Ах, да! Тифен ће успети, постаће министар правде, заузеће се за Провен!

Ето каквим средствима је срећна госпођа Тифен била постигла да влада малом вароши Провеном. Госпођа Генеј, сестра г. Тифена, пошто је удала своју прву кћер за г. Лесура, краљевског тужиоца, другу за г. Мартенеа, лечника, трећу за г. Офреја, бележника, била се по други пут удала за г. Галардона, порезника. Госпође Лесур, Мартене, Офреј и њихова мати, госпођа Галардон, гледале су у претседнику Тифену најбогатију и најспособнију личност породице. За краљевског тужиоца, сестрића по женидби г. Тифену, претстављало је сваку корист да изгура свога ујака у Париз, да би сам постао претседник у Провену. Тако су се ове четири госпође (госпођа Галардон је обожавала свога брата) начиниле дворкиње госпође Тифен, од које су узимале мишљење и савет у свакој ствари. Г. Жилијар, старији син, који се беше оженио једином кћери једног богатог пољопривредника, заволе узвишеном љубави, наглom, тајном и несебичном претседниковицу, овога анђела сишлог са парискога неба. Лукава Меланија, неспособна да се оптерети једним Жилијаром, врло способна да га држи у ставу Амадиса¹ и да искоришћује његову глупост, даде му савет да покрене један дневни лист, којем је она била Егерија.² Отпре две године Жилијар се дакле, удвостручен својом романтичном љубави, бавио издавањем листа и јавним радом у Провену. Лист, назван КОШНИЦА, провенски дневник, садржавао

¹ Амадис — јунак средњовековног романа, узор витешке постојаности и чедности у љубави. — Прим. прев.

² Егерија, према римској легенди, нимфа која је у једној шуми давала краљу Нуми пророчанске савете. — Прим. прев.

је књижевне, археолошке и медицинске чланке, састављене у породици. Огласи из округа плаћали су трошкове. Претплатници, њих две стотине на броју, претстављали су зараду. Ту су излазиле меланхоличне станце, неразумљиве у околини, упућене ЊОЈ!!! са ова три знака. Тако је млади пар Жилијарових, који је опевао врлине госпође Тифен, био придружио племе Жилијара племену Генеја. Од тада, председников салон природно је постао првим у вароши. Мало аристократије, која се налази у Провену, образује један једини салон у горњој вароши, код старе грофице де Бреоте.

За време првих шест месеци од свога пресађивања, потпомогнути својим ранијим везама са Жилијарима, Гепенима, Генејима, и пошто су се користили рођаштвом са бележником г. Офрејем, и праунуком по брату њихова деде, Рогрони су били примљени прво код госпође мајке Жилијар и код госпође Галардон; затим доспеше, са доста тешкоћа, у салон лепе госпође Тифен. Свако је хтео да испита Рогроне пре но што их прими. Било је тешко не примити трговце из улице Сен-Дени, рођене у Провену и који су се ту вратили да грицкају своје приходе. Међутим, циљ сваког друштва биће увек да стопи људе сличног богатства, васпитања, навика, познанстава и карактера. Дакле, Гепени, Генеји, били су личности више постављене, старијег грађанства од Рогрона, деце једнога гостионичара зеленаша, коме се некада могло прилично пребацити и у погледу његовог личног живота и у погледу Офрејевог наследства. Бележник Офреј, зет госпође Галардон, рођене Тифен, знао је шта о томе да мисли: ствар је била

решена код његовог претходника. Ови некадашњи трговци, који су се вратили пре дванаест година, били су се попели на висину образовања, понашања и навика овога друштва, којем је госпођа Тифен давала извештај печат елегантије, извесну париску углађеност; све је ту било уједначено: сви су се разумевали, свако је ту умео да се држи и да говори тако да буде свима пријатан. Сви су познавали природу једно другог и били су једно на друго навикли. Пошто су већ били примљени код г. Гарселана, председника општине, Рогрони су ласкали себи да су за мало времена дошли у најбоље односе са најбољим друштвом у вароши. Силвија тада научи да игра бостон. Рогрон, неспособан да игра ма какву игру, обртао је своје палце и гутао своје реченице, пошто је већ говорио о својој кући; али су његове реченице биле као медицина: изгледало је да много муче; дизао се, са изгледом да хоће да говори, губио је храброст, седао је поново и имао смешна грчења на уснама. Силвија пристојно откри своју природу у игри. Незгодна, стењући увек кад би губила, непристојно весела кад би добијала, свађалица, пецкава, она изведе из стрпљења своје противнике, своје партнере, и постаде напаст за друштво. Прождирани неприкривеном и глумом завишћу, Рогрон и његова сестра су имали претензију да играју неку улогу у једној вароши коју је дванаест породица држало својом густом мрежом, где су сви циљеви, сва самољубља чинила једну позорницу, на којој су дошљаци морали добро да пазе да ништа не закаче и да се не оклизну. Ако се претпостави да је обнова њихове куће коштала тридесет хиљада франака, брат и се-

стра имали су заједно десет хиљада ливара ренте. Они уобразише да су врло богати, досадише овоме друштву причама о својој будућој раскоши, и дадоше да се одмери њихова сићушност, њихово грубо незнање, њихова глупа завидљивост. Оне вечери, када су били претстављени лепој госпођи Тифен, која их је већ била посматрала код госпође Гарселан, код своје заове Галардон и код госпође мајке Жилијар, краљица вароши рече поверљиво Жилијару сину, који остаде код ње још неколико тренутака после свих осталих, у троје са њом и са претседником:

— Ви сте, дакле, сви очарани тим Рогронима?

— Што се нас тиче, рече провенски Амадис, они су досадни мојој мајци и замарају моју жену; а када је госпођица Силвија била дата на учење пре тридесет година, код мога оца, он одмах није могао да је подноси.

— Мени је врло много стало, рече лепа претседниковица, стављајући своју малу ногу на ивицу штита за пепео од камина, да се схвати да мој салон није крчма.

Жилијар подиже очи таваници, као да је хтео рећи: „Господе, колико духа! каква умност!”

— Хоћу да моје друштво буде одабрано; а кад бих примила Рогроне, оно то зацело не би било.

— Они су без срца, без духа и без понашања, рече претседник. Кад неко, пошто је продавао конач двадесет година, као моја сестра, на пример...

— Драги мој, ваша сестра би била на свом месту у свакоме салону, упаде му у реч госпођа Тифен.

— Ако је тај толико глуп да остане и даље ситничар, продужи претседник, ако се не дотера, ако

побрка шампањске грофове са рачунима за испоручено вино,¹ као што су учинили вечерас ти Рогрони, онда треба да остане код своје куће.

— Безочни су, рече Жилијар. Изгледа да има само једна кућа у Провену. Хоће све да нас баце у прашину. Напоследку, они једва имају од чега да живе.

— Кад би био само брат, настави госпођа Тифен, могао би се трпети; он није незгодан. Да му се да нека игра за комбиновање, он би остао миран у својем углу. Требала би му читава зима да пронађе једну комбинацију. Али госпођица Силвија! Какав глас промукле хијене! Па њене руке као пипци морскога рака!... Немојте ништа говорити о овоме, Жилијаре.

Кад је Жилијар отишао, мала жена рече своме мужу:

— Драги мој, мени је већ доста мештана које сам принуђена да примам, још ово двоје би ме убили; ако ти то допустиш, ми ћемо их се лишити.

— Ти си господар свога салона, рече претседник; али ми ћемо створити себи непријатеље. Рогрони ће се бацити у опозицију, која се још није учврстила у Провену. Тај Рогрон већ посећује барона Гуроа и адвоката Винеа.

— Ех! рече смешећи се Меланија, тако ће ти учинити услугу. Тамо где нема непријатеља, нема триумфа. Каква либерална завера, какво противзаконито удружење, ма каква борба, истаћи ће те.

¹ Le comte - гроф и le compte - рачун изговарају се исто (конт), услед чега је настала игра речи. — Прим. прев.

Претседник погледа своју младу жену с врстом бојажљивог дивљења.

Сутрадан се шапутало код госпође Гарселан да Рогрони нису успели код госпође Тифен, чија је реч о крчми имала огроман успех. Госпођа Тифен чекала је месец дана да врати посету госпођици Силвији. Овај начин ниподаштавања јако пада у очи у унутрашњости. Силвија је имала, при бостону, код госпође Тифен, једно врло непријатно објашњење са уваженом госпођом Жилијар мајком, која јој је удесила једанпут да изгуби, намерно и из пакости, говорила је она. Никада Силвија, која је волела другима да причињава непријатности, није могла да схвати да јој се врати равном мером. Госпођа Тифен даде пример за удешавање партија пре доласка Рогрона, тако да је Силвији остајало да шета од стола до стола, гледајући како играју други, који су је посматрали крадимице, с потсмешљивим изразом. Код госпође Жилијар мајке, почеше да играју вист, игру коју Силвија није знала. Стара девојка напошетку схвати да је стављена ван закона, али није могла да погоди због чега. Она поверова да јој цело ово друштво завиди. Рогрони више нису били позивани ни код кога; али су они упорно ишли код других. Духовити људи су им се потсмевали, без жучи, благо, наводећи их да говоре крупне будалаштине о овама у својој кући, о извесним чашицама за ликере, којима нема равних у Провену. Међутим, кућа Рогронових би завршена. Наравно, они приредише неколико раскошних ручкова, колико да се одуже другима, толико и да покажу своју раскош. Отишло им се само из радозналости. Први ручак је био

приређен за главне личности, за г. и госпођу Тифен, ма да Рогрони код њих нису ни један једини пут јели; за г. и госпођу Жилијар старије и млађе, оца и сина, мајку и снају; за г. Лесура, за г. попу, за г. и госпођу Галардон. То је био један од оних ручкова у унутрашњости, при којима се остаје за столом од пет часова до девет. Госпођа Тифен је уводила у Провену високе начине Париза, где отмени људи напуштају салон чим попију кафу. Она је имала примања у својој кући, и хтела је да се извуче; али их Рогрони испратише до улице, а када су се вратили, пренеражени што нису могли да задрже г. претседника и госпођу претседниковицу, остали позвани им објаснише отмено понашање госпође Тифен, подражавајући јој са хитњом свирепом у унутрашњости.

— Неће видети наш салон са осветљењем, рече Силвија, а светлост му даје главну чар.

Рогрони су желели да приреде изненађење својим гостима. Никома још није било дозвољено да види ову кућу, која је била постала чувеном. Зато су сви редовни посетиоци салона госпође Тифен очекивали с нестрпљењем њену пресуду о дивотама палате Рогрон.

— Дакле, она главна врата, чијим смо се позлаћеним металним попречницима имали неизоставно да дивимо, говорила је госпођа Тифен, воде у један дугачак ходник, који доста неједнако дели кућу, јер десно има свега један прозор према улици док их је лево два. Према башти, овај се ходник завршава стакленим вратима, код степеница, којима се силази на један травник, украшен једним постољем на коме

се уздиже Спартакус од гипса, обојен као бронза. Иза кујне, предузимач је направио, испод основе степеништа, једну малу оставу, коју су нас натерали да видимо. Ове степеницу, целе обојене као црн мрамор са жутим жицама, пењу се на увоје, с великим отворима на огради, сличне онима које по кафанама воде са приземља у извесна одељења у подземљу. Ова играчка од ораховог дрвета, опасно танушна, са украсима од бакра на огради, била нам је приказана као једно од седам нових светских чуда. Врата од подрума су доле. На другој страни ходника, према улици, налази се трпезарија, из које се прелази двокрилним вратима у салон исте величине, чији прозори пружају поглед на врт.

— Дакле, нема претсобља? рече госпођа Офреј.

— Претсобље је ваљда тај дугачки ходник, где је човек између две струје, одговори госпођа Тифен. Имали смо схватање изразито национално, либерално, уставно и родољубно да употребимо само француско дрво, продужи она. Тако у трпезарији паркет је од ораховог дрвета. Креденци, сто и столице су такође од ораховине. На прозорима су беле памучне завесе, оивичене црвеним, прикачене црвеним гајтанима за претерано велике позлаћене руже. Ове величанствене завесе клизе на шипкама, завршеним необичним главицама, и висе прикачене, у врху сваког набора, лављим шапама од бакра. Изнад једнога креденца види се једна поличица за кафу, обешена једном врстом сервијете од позлаћене бронзе. Једна од оних замисли које се изванредно допадају Рогронима. Они су хтели да се дивим овоме проналаску; ја нисам нашла ништа боље да им ка-

жем него да, ако се икада мора метнути сервијета око једне полице, то је управо у трпезарији. Има на овом креденцу две велике лампе, сличне онима које украшавају тезге чувених ресторана. Изнад другог се налази један претерано украшен барометар, који мора бити да игра велику улогу у њиховоме животу. Рогрон га гледа као што би гледао своју изабраницу. Између два прозора, уређивач стана поставио је пећ од белих кањева у једно страховито накићено удубљење. На зидовима блиста тапет од хартије у црвеном и златном, као што се виђа у оним истим ресторанима, и који је Рогрон без сумње изабрао на лицу места. Вечера нам је била послужена у посуђу од бела порцулана са златним шарама, док је посуђе за слаткише плаво као различак, са зеленим цветовима; међутим, отворили су један креденац да нам покажу посуђе за сваки дан од печене земље. Према сваком креденцу има по један орман са рубљем. Све је то ново, чисто, сија, пуно дречавих боја. Ја још могу да схватим ову трпезарију: она има свој карактер; ма како да је непријатан, он врло добро слика карактер господара куће; али је немогуће издржати пет од оних црних гравура противу којих би Министарство унутрашњих дела требало да донесе закон, и које претстављају Поњатовског како скаче у Елстер, Одбрану улаза у Клиши, Наполеона на топу и Мазепу, у две слике, све уоквирене у позлаћене оквире, чији простачки облик одговара тим гравурама, способним да изазову мржњу и према победама! О! колико више волим пастеле госпође Жилијар, који претстављају воће, оне изврсне пастеле рађене за време Луја XV, и који су у складу

са оном пријатном старом трпезаријом, од сивог мало нагриженог дрвета, али која зацело има карактер унутрашњости и слаже се са тешким породичним сребром, са старим порцеланом и са нашим животом. Унутрашњост је унутрашњост: она је смешна кад хоће да мајмунише Паризу. Ви ћете ми можда рећи: „Не лаје куца села ради, већ себе ради!” Али ја претпостављам овај стари салон г. Тифена оца, са његовим великим завесама од тешке свиле, зелене и беле, са његовим камином Луј XV, са његовим старим огледалима, оивиченим бисерним перлама и са његовим лепим тсоловима за игру; моје вазе од старога севра, старинске плаве боје, опточене старим бакром; мој зидни часовник са немогућим цветовима, мој лустер рококо и мој намештај у гоблену, свима дивотама њиховог салона.

— Какав је салон? упита г. Мартене, врло срећан због похвале унутрашњости, коју је лепа Парискиња била вешто учинила.

— Што се тиче салона, он је лепе црвене боје, као што је црвена госпођица Силвија када се љути што губи на картама!

— Црвена Силвија, рече претседник, чија реч остаде у провенском речнику.

— Завесе на прозорима?... црвене! салонска гарнитура?... црвена! камин?... црвен мермер са жутим жицама! канделабри и часовник?... исти црвени мермер, у оквиру од бронзе, простачки, безизразно извајане; гипсани радови помешаног романског и грчког стила. Са врха часовника гледа вас начином Рогрона, с глупавим изгледом, дебели, доброћудни лав, звани украсни лав, који ће шкодити још

дуго правим лавовима. Овај лав држи под једном шапом велику куглу, што је један од обичаја украшног лава; он проводи свој живот држећи ту велику црну куглу, сасвим као какав посланик са левице. Можда је то неки уставни симбол. Цифарник овога часовника чудновато је израђен. Огледало на камину има оквир са украсима као за тесто, површног и простачког изгледа, ма да је то ново. Али геније тапетара избија из набора једне црвене материје, која се шири од једне закачалке на средини предње стране камина; ова романтична поема састављена је нарочито за Рогроне, који се одушевљавају показујући вам је. Са средине таванице виси лустер, брижљиво увијен у зелену свилу, и с разлогом: крајње је рђавог укуса; бронза, сасвим опоре боје, има као украсе још ружније ланчиће од мрког злата. Одоздо, сто за чај, округао, више него икад шарен, носи металан послужавник, који се прелива и на којем сијају шоље од бојеног порцелана, какве слике! поређане око суда за шећер, од кристала тако чврсто резаног, да ће наше ћерчице широко отворати очи дивећи се обручима од позлаћеног бакра, који га окружавају, и његовим боковима, тесаним као какав средњовековни грудњак, и штипаљци за шећер, која вероватно никад неће послужити. Овај салон је тапетиран црвеном хартијом која подражава велур, и у оквирима са по четири бакарне шипке, причвршћене у угловима огромним цветовима. Сваки зид је украшен још и са по једном литохромијом, у оквиру претрпаном украсима у облику венца. Намештај од брестова корена, превучен танком вуненом тканином, класично је састављен: од два кана-

бета, две бержере, шест фотеља и шест столица. Консола је улепшана једном алабастерском вазом, званом à la Médicis, и оним величанственим чашицама за ликере, тако славним. Били смо широко обавештени да не постоји још једна таква у Провену! У отвору сваког прозора, са величанственим завесама од црвене свиле, и завесама од тила одозго, налази се по један сто за играње. Ђилим је из Обисона. Рогрони нису промашили ону црвену основу са расцветаним ружама, најпростачкију међу шарама за простачки укус. Овај салон не даје утисак да се у њему станује: не видите тамо ни књиге ни гравуре, ни оне мале предмете који испуњавају столове, рече она гледајући свој сто претрпан помодним стварима, албумима, лепим предметима, које су јој поклањали. Нема ни цвећа нити иједне од оних ситница које се обнављају. Хладно је то и суво као госпођица Силвија. Бифон има право, стил је човек, а зацело салони имају свој стил!

Лепа госпођа Тифен продужи своје заједљиво описивање. Према овоме опису, сваки је лако замислио одељења којима су се брат и сестра служили на првом спрату и која су показали својим гостима; али нико не би могао да замисли луде измишљотине на које је духовити предузимач био навео Рогроне: резбарије на вратима, израду унутрашњих ребреница, гипсане украсе на горњим површинама, лепе бојене слике, ручице од позлаћеног бакра, звонца, унутрашња постројења за одвлачење дима у каминима, проналаске за уклањање влаге, столарске украсе претстављене сликама на степеницама, разна окна, најса-

вршеније браварске радове; најзад, све оне излишности које поскупљују једну грађевину и које се допадају малограђанима, биле су натрпане преко мере.

Нико није хтео да иде на вечерња примања код Рогрона, чије претензије пропадоше. Разлога за одбијање није недостајало: сви су дани припадали госпођи Гарселан, госпођи Галардон, госпођама Жилијар, госпођи Тифен, начелнику, итд. Да створе своје друштво, Рогрони су веровали да ће бити довољно дати да се вечера: дођоше им млади људи, прилично потсмешљиви, и ловци вечера каквих се нађе у свима крајевима света; али озбиљне личности престадоше да их посећују. Уплашена сувом штетом од четрдесет хиљада франака сручених без користи у кућу, коју је она називала својом драгом кућом, Силвија хтеде да поврати ову своту уштедама. Она се дакле брзо одрече вечера које су коштале тридесет до четрдесет франака, без вина, а које нису нимало остваривале њену наду да има друштво, успех исто толико тежак у унутрашњости као и у Паризу. Силвија отпусти своју куварицу и узе једну девојку са села за грубе послове. Кувала је сама, за своје задовољство.

Четрнаест месеци после свога доласка, брат и сестра падоше дакле у живот усамљенички и без занимања. Њено изгнање из друштва, било је зачело у срцу Силвијином страховиту мржњу противу Тифенових, Жилијарових, Офрејевих, Гарселанових, најзад противу целог провенског друштва, које је она називала кликом, и са којим су њени односи постали крајње хладни. Она би била врло задовољна

да је могла да им супротстави једно друго друштво; али је нижа буржоазија била потпуно састављена од малих трговаца, слободних само недељом и празницима, или од прогоњених људи као што су адвокат Вине и доктор Неро, или од непримљених бонапартиста као пуковник барон Гуро, са којима се Рогрон свеза, уосталом, врло непромишљено, и према којима је висока буржоазија узалуд покушавала да га стави на опрезу. Брат и сестра били су дакле принуђени да остану покрај своје пећи, у својој трпезарији, и да се сећају својих послова, лица својих купаца, и других тако пријатних ствари. Пре него што се завршила друга зима, на њих се спусти тешка досада. Имали су хиљаду мука да употребе време својих дана. Полазећи увече да спавају, они су говорили: „Још један је прошао!“ Изјутра су развлачили са устајањем; остајали су у кревету, облачили се лагано. Рогрон се бријао сам, загледао је своје лице, саопштавао је својој сестри промене које је, чинило му се, на њему опажао, објашњавао се са служавком због своје топле воде; ишао је у башту, да види да ли је цвеће потерало; ишао је до обале, где је био саградио један киоск; испитивао је столарију своје куће: да се не раседа? да од слегања није испуцала каква слика? да ли се слике одржавају? Враћао се да саопшти своју бригу о каквој болесној кокошци, или поводом каквога места где је влага одржавала мрље, својој сестри, која се правила у великом послу постављајући за ручак и грдећи служавку. Барометар је био најкориснији део намештаја за Рогрона: без престанка је загледао у њега, тапшао га пријатељски, као друга, да затим

каже: „Ружно је време!“ Сестра му је одговарала: „Ех! сад и мора да је тако.“ Кад би га когод посетио, он је хвалио изврсност ове направе. Доручак је такође узимао мало времена. Са каквом спорашћу су ова два бића превртала сваки залогај. Зато је њихово варење било савршено, нису имали да се боје рака у стомаку. Време до ручка испуњавали су читањем Кошнице и Уставобранитеља. Претплату за париски дневник подносили су у троје са адвокатом Винеом и пуковником Гуроом. Рогрон је лично носио ове листове пуковнику, који је станао на тргу, у кући г. Мартенеа, и чија су му дугачка приповедања чинила огромно задовољство. Зато се Рогрон питао зашто је пуковник био опасан. Он направи глупост да му говори о општој осуди противу њега, да му саопшти причање клике. Може се замислити како је пуковник, подједнако страшан и на мачу и на пиштољу, и који се није бојао никога, удесио госпођу Тифен и њенога Жилијара, и владине људе из горње вароши, створења продата иностранству, личности способне за све ради положаја, које на изборима лажно саопштавају имена са листића, итд. Око два часа, Рогрон је полазио у малу шетњу. Био је срећан кад би га какав дућанџија на прагу својих врата задржао говорећи му: „Како сте, чича-Рогроне?“ Разговарао је и питао за варошке новости, слушао је и препричавао оговарања, ситне провенске догађаје. Ишао је до горње вароши и шетао усеченим путевима, према времену. Понекад би среттао старце који су се шетали као и он. Ови сусрети су претстављали срећне догађаје за њега. Било је у Провену људи којима се није свиђао живот у Па-

ризу, скромних научника који су живели са својим књигама. Судите о изгледу Рогрона, када би слушао извесног г. Дефондрија, судијског заменика, али више археолога него правника, како говори ученоме човеку, г. Мартенеу оцу, показујући му долину:

— Објасните ми, зашто европски беспосличари иду у Спа а не у Провен, ма да је француска медицина утврдила да су провенске минералне воде боље, да имају дејство и лековитост достојну лековитих особина наших ружа?

— Шта да радите! одговорио је учени човек, то је једна од оних необјашњивих ћуди живота и судбине. Бордовско вино било је непознато пре сто година. Маршала Ришељеа, једну од највећих личности прошлога столећа, француског Алкибијада, постављају за управника Гијене.¹ Грудни су му биле опорунуле, цео свет зна зашто! Вино тога краја га опоравља, подиже. Бордо тако стиче сто милиона франака годишњег прихода, и маршал проширује бордовско окружје до Ангулема, до Кахора, најзад на четрдесет миља уокруг! Ко зна где се заустављају бордовски виногради? А маршал није на коњу на споменику у Бордоу!

— Ах! ако се деси какав догађај такве врсте у Провену, кроз један век или доцније, продужио је г. Дефондриј, моћи ће се видети, ја се надам, било на малом тргу у доњој вароши, било у замку, било у горњој вароши, какав барелеф од белог мрамора који ће претстављати главу г. Опоа, обновитеља бање у Провену!

¹ Некадашња област на југозападу Француске. — Прим. прев.

— Мој драги господине, можда је поновно цветање Провена немогуће, говорио је стари Мартене отац. Ова варош је претрпела слом.

Код ових речи Рогрон широко отвори очи и узвикну:

— Како?

— Она је некада била престоница, која се победоносно борила са Паризом у XII веку, када су шампањски грофови ту имали свој двор, као што је краљ Рене држао свој у Прованси, одговорио је учени човек. У то време, углађеност, веселост, поезија, елганција, жене, најзад сав друштвени сјај није био искључиво у Паризу. Вароши се опорављају исто тако тешко као и трговачке куће после свога пада: од Провена нам је остао само мирис наше повесничке славе и наших ружа, и једно среско начелство.

— Ах! шта би била Француска, да је сачувала све своје феудалне престонице! говорио је Дефондриј. Могу ли срески начелници да замене песничку, љубавничку и ратничку лозу Тибоа,¹ који су од Провена били створили оно што је Ферара била у Италији, што је Вајмар био у Немачкој и оно што је данас хтео да буде Минхен?

— Зар је Провен био престоница? узвикну Рогрон.

— Одакле сте ви, човече? одговорио је Дефондриј.

Судијски заменик ударао је својим штапом тле горње вароши, говорећи:

¹ Тибои, шампањски грофови, који су некада били самостални владари. — Прим. прев.

— Па зар ви не знате да је цео овај део Провена саграђен над криптама?

— Над криптама!

— Да, да, над криптама необјашњиве висине и пространости. То је као унутрашњост катедрала, има стубова.

— Господин спрема једну велику археолошку расправу, којом мисли да ће објаснити ове необичне грађевине, рече стари Мартене, видећи да је судија дошао на свој омиљени предмет.

Рогрон се вратио очаран што је његова кућа саграђена у долини. Провенске крипте испунише пет до шест дана испитивањем, и послужише брату и сестри за предмет разговора у току неколико вечери. Рогрон је тако увек дознавао понешто о староме Провену, о породичним везама, или о застарелим политичким новостима, које је препричавао сестри. У току својих шетњи изговарао је сто пута и често више пута истој личности: „Шта се говори? — Шта има ново?“ Вративши се кући, бацао се на канабе у салону, као човек сатрвен напором, али у ствари уморан сопственом тежином. Сачекивао је час вечере, идући двадесет пута из салона у кујну, загледајући сваки час у часовник, отварајући и затварајући врата. Док су брат и сестра ишли у посете, брзо им је пролазило време до спавања; али када су били сведени на своју кућу, пред њима се вече пружало као пустиња. Понекад, личности које су се враћале својим кућама на маломе тргу, пошто су провеле вече у вароши, слушале су вику код Рогрона, као да је брат убијао сестру: најзад препознаше страшно зевање ситничара у очајању. Ова

два механизма нису имала ништа да мрве у својим зарђалим зупцима, па су шкрипала. Брат је говорио о својој женидби, али више из очајања. Јер се осећао старим, уморним: жена га је плашила. Онда се Силвија, схватајући да је потребно треће лице у кући, сетила њихове сироте рођаке, за коју их нико није питао, јер је у Провену свако веровао да су и мала госпођа Лорен и њена кћи умрле. Силвија Рогрон није ништа губила, она је била и сувише стара девојка да би затурила ма шта. Она се направила као да је пронашла писмо Лоренових, да би сасвим природно говорила о Пјерети своме брату, који је био готово срећан због могућности да имају једну девојчицу у кући. Силвија написа старим Лореновима једно пола трговачко пола љубазно писмо, објашњавајући одоцњење свога одговора својим напуштањем трговине, преласком у Провен и смештањем у њему. Изразила је жељу да узме своју рођаку к себи, наговештавајући да Пјерета има једнога дана да наследи дванаест хиљада ливара годишње, ако се г. Рогрон не ожени. Требало би бити, као Навуходносор, неко време дивља животиња и затворен у Ботаничкој башти, без другог плена сем меса из касапнице, које доноси чувар, или трговац који се повукао, и који не може више да сеца помоћнике, па схватити са каквим су нестрпљењем брат и сестра очекивали своју рођаку Лоренову. Већ после три дана, пошто је писмо отишло, брат и сестра су се питали кад ће њихова рођака стићи. Силвија је гледала у своме тобожњем добротинству према сиротој рођаци средство да натера провенско друштво да се позабави њом.

Она оде код госпође Тифен, која их је била погодила својом осудом и која је хтела да створи у Провену једно друштво првога реда, као у Женеви, да тамо разгласи долазак своје рођаке Пјерете, кћери пуковника Лорена, оплакујући њене несреће, и држећи се као жена срећна што има лепу и младу наследницу да пружи друштву.

— Ви сте је врло доцкан открили, одговори подругљиво госпођа Тифен, која је седела на једној софи крај свога камина.

Неколиким речима, изговореним тихим гласом за време једног дељења, госпођа Гарселан потсетила је на догађај са наследством старога Офреја. Бележник објасни неправичности гостионичара.

— А где је та сирота мала? упита учтиво претседник Тифен.

— У Бретањи, рече Рогрон.

— Али Бретања је велика, примети г. Лесур, краљевски тужилац.

— Њен деда и њена баба су нам писали... кад је то било, драга моја? рече Рогрон.

Силвија, која је баш у тај мах питала госпођу Гарселан где је купила тканину за своју хаљину, превиде дејство свога одговора и рече:

— Пред продају наше фирме.

— А одговорили сте тек пре три дана, госпођице! узвикну бележник.

Силвија поцрвене као зажарен комад угља у ватри.

— Ми смо писали у завод Сен-Жак, рече Рогрон.

— Тамо се заиста налази једна врста склоништа за старце, рече један судија, који је био судијски за-

меник у Нанту. Али она не може бити у њему, јер се ту примају само они који су прешли шесету годину.

— Она је тамо са својом бабом, рече Рогрон.

— Она је имала једну малу готовину, осам хиљада франака, које је ваш отац... не, хтео сам да кажем ваш деда њој оставио, рече бележник, који је намерно погрешио.

— Ах! узвикну Рогрон глупава израза, не схвативши ову заједничку досетку.

— Ви дакле не знате ни стање ни положај своје сестре од тетке? упита претседник.

— Да је господин то знао, он је не би оставио у једној кући која је само скромно склониште, рече круто судија. Ја се сад сећам да сам видео како се продаје у Нанту, за дугове, кућа која је припадала г. и госпођи Лорен; а знам да је госпођици Лорен пропала њена хипотека, јер сам ја у тој ствари водио судски поступак.

Бележник је говорио о пуковнику Лорену, који би се, да је жив, јако зачудио кад би дознао да је његова кћи у једноме заводу као што је Сен-Жак. Рогрони се онда повукоше, закључујући да је свет врло зао. Силвија разумеде да је њена новост пожњела мало успеха: била је пропала код свију и отсад јој је било немогуће да се појављује у високом друштву Провена. Од тога дана, Рогрони нису више крили своју мржњу према великим буржоаским породицама Провена и према њиховим присталицама. Брат тада исприча својој сестри све либералне приче које су му пуковник Гуро и адвокат Вине по-

нављали о Тифенима, Генејима, Гарселанима, Гепенима и Жилијарима.

— Слушај, Силвија, ја не разумем зашто госпођа Тифен потцењује трговину из улице Сен-Дени, кад њено богатство углавном потиче оданде. Госпођа Роген, њена мајка, сестра је од тетке Гијома, који су држали Мачку која се лопта, и који су уступили своју радњу Жозефу Леба, своме зету. Њен отац је онај бележник, онај Роген, који је пропао 1819 године и који је упропастио кућу Бирото. Према томе богатство госпође Тифен је украдено, јер каква је жена једнога бележника која се извлачи пуштајући свога мужа да изведе лажно банкротство? Лепе ствари! Ах! мени је јасно: она је удала своју кћер у Провен због својих односа са банкарром ди Тилеом. И ти људи гледају с висине; него... ето, то је свет.

Од дана када су Денис Рогрон и његова сестра Силвија почели да грде клику, они су постали, и не примећујући, важне личности и били су на путу да створе своје друштво: њихов салон је имао да постане средиште интереса који су тражили позорницу. Овде, бивши ситничар узне историске и политичке размере: јер он даде, увек несвестан своје улоге, снаге и јединства дотле колебљивим присталицама либералне партије у Провену. Ево како. Ступање у друштво Рогрона пажљиво су посматрали пуковник Гуро и адвокат Вине, које су њихова усамљеност и њихово мишљење били приближили. Ова два човека исповедала су исто родољубље и из истих разлога: хтели су да се истакну. Али ако су били расположени да постану вође, недостајало

им је војника. Провенски либерали били су један стари војник који је постао продавац лимунaде; један крчмар; г. Курнан, бележник, супарник г. Офреја; лечник Неро, противник г. Мартенеа; неколико независних људи, сељаци расути по округу и они којима је била додељена земља од национализованих добара. Пуковник и адвокат, срећни што могу да привуку једнога глупака, чије је богатство могло да помогне њихове подухвате, који ће да учествује у њиховим предузећима, који ће, у извесним случајевима, да привеже звечку и чија ће кућа да служи као главни стан за странку, искористише непријатељство Рогрона према аристократама вароши. Заједничка претплата на Уставобранитељ претстављала је извесну везу између пуковника, адвоката и Рогрона; пуковнику Гуроу није било тешко да од бившег ситничара направи либералца, ма да је Рогрон тако мало знао из политике, да су му били непознати подвизи поднаредника Мерсијеа: он га је сматрао за сабрата.¹

Блиски Пјеретин долазак убрзао је сазревање грамжљивих мисли, које је изазивало незнање и глупост брата и сестре. Видећи да су за Силвију били пропали сви изгледи да се учврсти у друштву госпође Тифен, у пуковниковој глави заче се једна подмукла мисао. Стари војници су посматрали толико грозота у толико земаља, толико нагих лешева искежених на толико бојних поља, да се више не боје ни од какве физиономије, и Гуро нанишани богатством маторе девојке. Овај пуковник, дебео мали човек, носио је огромне обоце на ушима, које су иначе биле

¹ Игра речи: mercier значи ситничар. — Прим. прев.

густо обрасле длаком. Његови проседи и чупави за-
лисци називани су 1799 године перајима. Његово до-
броћудно, пуно и румено лице било је мало окоре-
ло, као код свију оних који су преживели Березину.
Његов шиљати дебели трбух правио је одоздо прав
угао, који је особина старих коњичких официра. Гу-
ро је командовао другим хусарским пуком. Његови
сиви бркови скривали су огромна подруглава уста,
праву провалију: он није јео, него прождирио. Је-
дан ударац сабљом био му је окрњио нос. Од тога
је његов говор био постао мукао и врло уњкав, као
говор капуцина. Његове мале руке, кратке и широ-
ке, биле су од оних за које жене кажу: „Ви имате
руке као каква битанга”. Под његовим трупом, ње-
гове ноге су изгледале танке. У овоме живахном де-
белом телу треперили су ведар дух, најпотпуније по-
знавање ствари живота, скривени под привидном
војничком безбрижношћу, и потпуно презирање
друштвених конвенционалности. Пуковник Гуро и-
мао је официрски крст Легије части и две хиљаде
четири стотине франака пензије, укупно хиљаду та-
лира годишњег прихода као богатство.

Адвокат, дугачак и мршав, имао је као једину од-
лику своје либерално мишљење а као једини приход
доста мршави принос од своје канцеларије. У Про-
вену судски пуномоћници сами заступају странке.
Уосталом, због његовог опредељења, суд је мало у-
зимао у обзир речи господина Винеа. Зато су и нај-
либералнији сељаци, у случају парнице, претпо-
стављали господину Винеу каквога пуномоћника ко-
ји је уживао поверење суда. Говорило се да је овај
човек био завео, у околини Куломјеа, једну богату

девојку и натерао њене родитеље да му је даду. Ње-
гова жена била је из куће Шаржбеф, старе племићке
породице из Брије, чије је име дошло од подвига
једнога витеза при походу светог Луја у Египат.¹
Она је пала у немилост код свога оца и мајке, који
су удешавали, са Винеовим знањем, да све своје и-
мање оставе својем старијем сину, несумњиво са оба-
везом да један његов део уступи деци своје сестре.
Тако је први покушај овога човека за уздизањем
промашио. Убрзо притиснут бедом и понижен немо-
гућношћу да својој жени пружи пристојан друштве-
ни положај, адвокат је учинио узалудне покушаје да
уђе у државно тужиоштво; али богата грана поро-
дице Шаржбеф одби да га помогне. Као морални
људи, ови ројалисти осуђивали су овај насилни брак;
уосталом, њихов тобожњи рођак звао се Вине: ка-
ко да се заузимају за једнога пучанина? Адвокат је
дакле био одбијен од свију грана породице када је
покушао да се послужи својом женом код њених ро-
ђака. Госпођа Вине нашла је одзива код једне је-
дине од Шаржбефових, сироте удовице оптерећене
кћерју, а које су обе живеле у Троа. Зато се Вине
сетио једнога дана пријема који је ова Шаржбефова
учинила његовој жени. Одбачен од целог света, пун
мржње према породици своје жене, противу управе
која му није давала места, противу провенског дру-
штва које није хтело да га прими, Вине се помири
са својом бедом. Његова жучност се повећа и даде
му снаге да се бори. Он постаде либерал, схватају-
ћи да је његов успех везан за победу опозиције. Жи-

¹ Chargeboeuf — онај који јуриша на волове. — Пр. прев.

вотарио је у једној бедној кућици, у горњој вароши, одакле је његова жена мало излазила. Ова млада жена, којој је била намењивана боља судбина, била је потпуно сама у кући са једним дететом. Има беда које се без мржње и ведрог чела подносе; али је Вине, гризен амбицијом, осећајући се кривим према својој заведеној жени, носио потмуо бес: његова савест се прошири и прими сва средства за успех. Његово младо лице се промени. Понеке личности биле су каткада уплашене у суду видећи његово змијско лице на пљоснатој глави, са разјапљеним устима, са очима које севају кроз наочари, и слушајући његов ситан и крештав глас, упоран, који је ударао на живце. Његово лице, тамне боје, с нечим болешљивим, местимично жуто и зелено, одавало је његове уздржаване амбиције, његова стална разочарања и његову прикривену беду. Умео је да побија, да говори; није му недостајало ни духа ни маште; био је пун знања, окретан. Навикнут да све посматра кроз своју жељу да успе, он је могао да постане политички човек. Човек који не отступа ни пред чим, под условом да је све у законском оквиру, врло је јак: Винеова снага је долазила од тога. Овај будући атлет парламентарних дебата, један од оних који су имали да прогласе краљевство орлеанске куће, имаде страшног утицаја на Пјеретину судбину. За тренутак, он је желео да оснивањем једнога листа у Провену прибави себи оружје. Пошто је, с пуковником, посматрао издалека брата и сестру, адвокат је напоследку почео да рачуна на Рогрона. Овога пута, он је рачунао на свога познаника, и његова беда је имала да престане, после седам болних година, за

време којих је било доста дана без хлеба у његовој кући. Онога дана, када је Гуро, на маломе тргу, саопштио Винеу да су Рогрони раскинули са буржоаском и чиновничком аристокрацијом из горње вароши, адвокат га је значајно притиснуо лактом у слабину.

— Ова или она жена, лепа или ружна, вама је то свеједно, рече он; ви бисте требали да се ожените госпођицом Рогрон, и ми бисмо онда могли да отпочнемо овде. . .

— Ја сам на то мислио, али они доводе кћер сиротога пуковника Лорена, своју наследницу, рече пуковник.

— Ви ћете удесити да вам тестаментом оставе своје имање. Ах! ви бисте имали лепо удешену кућу.

— Уосталом, што се тиче те мале, видећемо је, рече пуковник с подругљивим и крајње зликовачким изразом, који је показивао човеку Винеове врсте колико је једна девојчица мало значила у очима ове војничине.

Откако су њени рођаци баба и деда били ступили у врсту склоништа, где су тужно завршавали свој живот, Пјерети, младој и гордој, падало је страховито тешко што ту живи од милосрђа, тако да ју је силно обрадовало сазнање да има богатих рођака. Кад је дознао за њен одлазак, Бриго, мајоров син, њен друг из детињства, који је био постао столарски радник у Нанту, дошао је да јој понуди потребну своту за путовање колима, шесет франака, цео принос од својих шегртских напојница с муком скупљених, које је Пјерета примила са узвишеном једноставношћу правих пријатељстава, и која је покази-

вала да би се сама у сличном случају увредила због одбијања. Бриго је дотрчавао сваке недеље у Сен-Жак, да се ту игра са Пјеретом и да је теши. Снажни радник је већ био прошао блажени почетак навике да пружа одану и пуну заштиту бићу које је наше срце само изабрало. Већ више пута Пјерета и он, седећи у једном куту баште, недељом, везли су по велу будућности своје детињске снове: столарски ученик је ишао по свету, јашући на својем рендету, и тамо стицао богатство за Пјерету, која га је чекала. Дакле, месеца октобра године 1824 двоје старих и млади радник, сви страховито тужни, поверише Пјерету кондуктеру дилижанца који иде из Нанта у Париз, с молбом да је у Паризу метне у дилижанца за Провен и да добро пази на њу. Јадни Бриго! трчао је као пас за дилижанцем, гледајући своју драгу Пјерету, докле год је могао. И поред знакова мале Бретонке, он је трчао за једну миљу ван вароши, а када је клонуо, његове очи бацише последњи поглед пун суза Пјерети, која заплака кад га је изгубила из вида. Пјерета затим промоли опет главу кроз прозор на вратима дилижанца, и поново угледа свога пријатеља, на једној окуци пута, где стоји гледајући како одлазе тешка кола. Лоренови и Бриго су тако мало познавали живот да Бретонка није више имала ни једног суа када је стигла у Париз. Кондуктер, којем је девојчица говорила о својим богатим рођацима, платио је за њу трошак у хотелу, у Паризу; он наплати то од кондуктера дилижанца за Троа, стављајући му у дужност да преда Пјерету њеним рођацима и да од њих наплати трошак, потпуно као за предмет испослат на доплату. Четири дана

после свога одласка из Нанта, око девет часова увече, једнога понедељника, један доброћудан стари дебељушни кондуктер краљевских пошта узме Пјерету за руку, и, док су истоваривани, у Великој улици, путници и предмети упућени на постају Провена, он је одведе, без другог пртљага сем две хаљине, два пара чарапа и две кошуље, код госпођице Рогрон, чију кућу му је био означио управник постаје.

— Дobar дан, госпођице и друштво, рече кондуктер; ја вам доводим једну вашу рођаку, које ево: она је, Бога ми, врло слатка. Ви имате четрдесет и седам франака да ми дате, ма да ваша мала није имала неки товар; потпишите моју листу.

Госпођица Силвија и њен брат се бејаху предали својој радости и својем ишчуђавању.

— Извините, рече кондуктер, моја кола чекају, потпишите моју листу, дајте ми четрдесет седам франака и шесет сантима... и колико хоћете за нантског кондуктера и за мене, који смо се старали за малу као за наше рођено дете. Ми смо јој платили преноћиште, место до Провена и неке ситнице.

— Четрдесет седам франака и дванаест суа!... рече Силвија.

— Ваљда нећете да се цењкате? узвикну кондуктер.

— Где је рачун? рече Рогрон.

— Рачун? Ево вам листа.

— Кад свршиш са причањем, ти плати! рече Силвија своме брату; видиш ваљда да мора да се плати.

Рогрон оде да узме четрдесет и седам франака и дванаест суа.

— А за мене и мога друга нема ништа?

Силвија извуче четрдесет суа из дубине своје старе торбице од велура, из гомиле својих кључева.

— Хвала! Задржите, рече кондуктер. Онда више волимо да знамо да смо се старали о малој ради ње саме.

Он узе своју листу и изиђе говорећи дебелој служавци:

— Красна кућа! Има дакле крокодила и ван Египта!

— Ти људи су врло дрски, рече Силвија, која чу ове речи.

— Да, али ако су се збиља старали о малој! одговори Адела подбочивши се обема рукама.

— Ми нисмо приморани да живимо са њим, рече Рогрон.

— А где ћете је метнути да спава?

Такав је био долазак и пријем Пјерете Лорен код њенога брата и сестре од тетке, који су је посматрали с глупавим изразом, код којих је она била убачена као какав пакет, без икаквога прелаза између бедне собе у којој је она живела у Сен-Жану поред свога деде и бабе и трпезарије њених рођака, која јој је изгледала као из неког двора. Била је збуњена и постиђена. За свакога другог сем за ове бивше ситничаре, мала Бретонка би била чаробна у својој грубој плавој вуненој сукњи, са својом кецељом од ружичастог платна, са својим великим ципелама, својим плавим чарапама, са својим белим шалчићем, црвених руку и плетеним рукавицама без прстију, од црвене вунице, оивичене белим, које јој је био купио кондуктер. Заиста! њена мала бретонска капа, коју су јој опрали и углачали у Паризу (била се изгужва-

ла на путу од Нанта) правила је као ореол око њеног веселог лица. Ова народна капа, од танког батиста, допуњена крутом чипком у великим и спљоштеним чункастим наборима, заслужује нарочито описивање, толико је једноставна и кокетна. Пролазећи кроз платно и чипку, ублажена светлост пада на лице као меко осветљење, као лака сенка, дајући му ону девичанску љупкост коју се труде да нађу сликари, и коју је Леопол Робер умео да да рафаеловском лицу жене која држи дете у слици Жетеоци.¹ Под овим оквиром, протканим светлошћу, сјало је бело и румено лице, отвореног израза, одајући најједрије здравље. У загрејану главицу надође крв, која оивичи црвенилом два мајушна уха, уснице, врх финога носића, а услед тога, због контраста, бела боја свежега лица изгледала је још бељом.

— Е, па, зашто нам ништа не кажеш? рече Силвија. Ја сам твоја сестра од тетке Рогрон, а ево твога брата од тетке.

— Хоћеш ли да једеш? упита је Рогрон.

— Кад си пошла из Нанта? упита Силвија.

— Она је нема, рече Рогрон.

— Јадна мала, нема ни рубља ни одеда, узвикну дебела Адела, отварајући завежљај направљен од једне марамнице старог Лорена.

— Пољуби свога брата, рече Силвија.

Пјерета пољуби Рогрона.

— Пољуби своју сестру, рече Рогрон.

Пјерета пољуби Силвију.

¹ Чувена слика, која се налази у Лувру. — Прим. прев.

— Ова мала је смлављена путовањем; требало би да легне, рече Адела.

Пјерета осети одједном неодољиву одвратност према својим рођацима, осећање које дотле у њој нико није изазвао. Силвија и њена служавка одведоше на спавање малу Бретонку, у ону од соба на другоме спрату на чијем прозору је Бриго видео завесу од белог платна. Тамо се налазио један скроман кревет, са чијег су се високог, плаво обојеног наслона спуштале платнене завесе; затим један низак орман од ораховине са фијокама, без мермера одозго, један мали сто од ораховине, огледало, груб ноћни сто без вратанаца и три расклиматане столице. Зидови, коси спреда, били су превучени рђавом плавом хартијом, посутом црним цветовима. Углачани под од обојених плочица ледио је ноге. Није било другога ћилима сем једног порубљеног парчета тканине поред кревета. Камин од простога мермера био је украшен огледалом, двама свећницима од позлаћеног бакра и једном неукусном вазом од алабастера, на којој су се напајала два голуба, образујући дршке. Ову вазу је имала Силвија у својој соби у Паризу.

— Хоће ли ти ту бити добро, мала моја? рече Силвија.

— Ох, ту је врло лепо, одговори дете својим сребрним гласом.

— Ова не изискује много, промрмља дебела сељанка. Хоћемо ли да јој загрејемо кревет? упита она.

— Да, рече Силвија, чаршави су можда влажни.

Адела донесе једну своју повезачу и грејалицу. Пјерета, која је дотле спавала само у чаршавима од гру-

бог бретонског платна, била је изненађена финоћом и мекотом памучних чаршава. Пошто је мала била смештена, Адела, силазећи, није могла да се уздржи да не узвикне:

— Њене ствари не вреде ни три франка, госпођице.

Откако је завела општу штедњу, Силвија је задржавала у трпезарији своју служавку, да би горела само једна светлост и једна ватра у кући. Али када су пуковник Гуро и Вине долазили, Адела се повлачила у своју кујну. Долазак Пјеретин испуни остатак вечери.

— Треба јој још сутра набавити рубља и одеда, рече Силвија; ничега нема.

— Има само оне велике ципеле, које су јој на ногама и које су тешке више од пола киле, рече Адела.

— То је тако у њеном крају, рече Рогрон.

— Како је само гледала своју собу, која иначе није толико лепа да буде за вашу сестру од тетке, госпођице.

— Добро, ћутите, рече Силвија; ви видите да је она очарана њоме.

— Господе, какве кошуље! то мора да јој гребе кожу; ништа од свега овога не може да послужи, рече Адела растурајући Пјеретин завежљај.

Господин, госпођица и служавка су до десет часова решавали о томе од каквог платна и од које цене да буду кошуље, колико пари чарапа да се набави; од какве тканине и колики број доњих сукања да се направи, прорачунавајући приближну своту за Пјеретину опрему.

— Нећеш проћи без триста франака, рече својој сестри Рогрон, који је памтио сваку цену, сабирајући их напамет, по својој старој навици.

— Триста франака? узвикну Силвија.

— Да, триста франака! рачунај.

Брат и сестра почеше поново да рачунају и утврдише три стотине франака, без израде.

— Три стотине франака једним ударом! рече Силвија, лежући са овом мишљу доста духовито израженом овом пословичком реченицом.

Пјерета је била једно од деце љубави, које је љубав надахнула својом нежношћу, својом живошћу, својом веселашћу, својом племениташћу, својом одашћу; још ништа није било начело ни повредило њено срце, готово дивље осетљивости, па га дочеканих рођака болно стеже. Ако је за њу Бретања била пуна беде, била је и пуна љубави. Ако су стари Лоренови били најневештији трговци, они су били људи најнежнија срца, пуни милоште, најотворенији на свету, као и сва бића која не умеју да рачунају. У Пен-Хоелу њихова унука је добила своје једино образовање од природе. Пјерета је ишла по својој вољи чамцем по барама, ишла је по селима и по пољима са Жаком Бриго, својим другом, потпуно као Пол и Виргинија. Срдачно дочекивани и мажени од свију, слободни као ваздух, они су се предавали безбројним задовољствима детињства: лети су ишли да гледају рибарење, хватали су инсекте, брали цвеће и радили по врту; зими су правили клизавице, веселе дворе од снега и леда, чиче од снега, и грудве, којима су се грудвали. Увек добродошли, они су свуда дочекивани са осмесима. Кад је дошло време за

учење, наиђоше несреће. Без средстава после смрти свога оца, Жака су његови рођаци дали на учење код једнога столара; био је храњен из милосрђа, као што је то било доцније са Пјеретом у Сен-Жаку. Али чак и у овоме приватном склоништу, љупка Пјерета је била и даље мажена, милована и заштићавана од свију. Ова мала, навикнута на толико љубави, није нашла код ових својих толико жељених рођака, код ових тако богатих рођака, оно лице, оне речи, оне погледе, оно опхођење које су сви имали за њу, чак и странци и кондуктери дилижанаца. Стога се у њено и иначе велико изненађење увлачило и тешко осећање због нагле промене моралне атмосфере. Срцу буде нагло топло или хладно, као и телу. И не знајући зашто, девојчица је осећала потребу да плаче; али је била уморна и заспа. Навикла да рано устаје, као сва деца одгајена на селу, Пјерета се сутрадан пробуди два часа пре куварице. Она се обуче, протапка по својој соби, изнад своје сестре од тетке, разгледа мали трг, покуша да сиђе, би пренеражена лепотом степеника; она га разгледа до ситница, алке, бакар, украсе, боје на зиду, итд. Онда сиђе, не могаде да отвори баштенска врата, попе се натраг, затим поново сиђе кад се Адела пробудила, и истрча у врт; обиђе га, спусти се до реке, зграну се на киоск и уђе у њега; имала је да разгледа и да се диви до устајања њене рођаке Силвије. За време доручка, Силвија јој рече:

— Дакле, моје мало маче, то си ти скакутала од ране зоре по степеницама и правила ону лупу? Ти си ме тако расанила, да више нисам могла да за-

спим. Треба да будеш врло мирна, врло добра и да се забављаш без лупе. Твој брат не воли хуку.

— Треба да пазиш и на своје ципеле, рече Рогрон. Ушла си са каљавим ципелама у киоск и оставила си тамо своје стопе по паркету. Твоја сестра врло воли чистоћу. Тако велика девојчица као ти треба да буде чиста. Зар ти ниси била чиста у Бретањи? Али заиста, кад сам ишао тамо да купујем конач, жалосно је било погледати оне дивљаке. У сваком случају, она добро једе, рече Рогрон гледајући своју сестру, рекло би се да није ништа јела од пре три дана.

Тако је, од првога тренутка, Пјерета била увређена примедбама своје сестре и свога брата од тетке, увређена ни сама не знајући чиме. Њена права и отворена природа, дотле препуштена самој себи, није знала за размишљање. У почетку неспособна да види чиме греше њени рођаци, она је доцније кроз патње стекла разумевање. После ручка, њени рођаци, срећни због Пјеретине задивљености и жељни да што пре у њој уживају, показаше јој свој лепи салон, да би је научили да поштује његов скупоцени намештај. Услед своје усамљености, а гоњени оном душевном потребом да се за нешто вежу, нежењени и уседелице су приморани да замене природне наклоности вештачким, и да воле псе, мачке, канаринке, своју служавку или свог претпостављеног. Тако су Рогрон и Силвија заволели неумереном љубави свој намештај и своју кућу, које су били тако скупо платили. Силвија је напослетку почела да помаже Адели, изјутра, налазећи да она не уме да чисти ствари, да их четка и да их одржава као нове. Ово

чишћење постало је убрзо за њу право занимање. Тако, далеко од тога да губи од своје вредности, намештај је управо добијао. Служити се њиме а не кварити га, не прљати га, не загребати га, не отрти сјај, то је био циљ. Ово занимање постаде убрзо страст старе девојке. Силвија је држала у једном орману вунене крпе, восак, лак, четке; она научи да се служи њима као какав тапещирер; имала је своје перушке, своје крпе за брисање; најзад, она је трљала без икакве опасности да се повреди, била је сувише вешта! Поглед њенога плавога ока, хладан и чврст као челик, свакога тренутка је ишао чак и под намештај; тако сте пре могли открити у њеноме срцу какву осетљиву жицу неголи прашњаво поље под којом наслоњачом.

После онога што је било речено код госпође Тифен, било је немогуће Силвији да узмакне пред три стотине франака. У току прве седмице Силвија је била потпуно заузета а Пјерета забављана наручивањем хаљина, пробама, кошуљама, доњим сукњама, које су кројиле и шиле раднице погођене на дан. Пјерета није умела да шије.

— Лепо је била васпитавана! рече Рогрон. Па зар ти ништа не знаш да радиш, ћуркице?

Пјерета, која је знала само да воли, место сваког одговора направи један леп девојачки покрет.

— У чему си ти проводила време у Бретањи? упита је Рогрон.

— Играла сам се, одговори она безазлено. Сви су играли са мном. И старемајка и деда, сви су ми причали приче. О, сви су ме много волели!

— А! одговори Рогрон. Дакле ти си изигравала велику госпођицу.

Пјерета не разумеде ову шалу из улице Сен-Дени и широко отвори очи.

— Глупа је као ноћ, рече Силвија госпођици Борен, највештијој радници у Провену.

— То је тако младо! рече радница гледајући Пјерету, која ју је гледала са лукавим изразом на својој оштроумној лици.

Пјерета је више волела раднице од својих рођака; била је кокетна са њима, гледала их како раде, говорила им оне лепе речи, цвеће детињства, које су Рогрон и Силвија већ били почели да сузбијају код ње застрашивањем, јер су волели да одржавају своје потчињене у спасоносној престрашености. Раднице су биле очаране Пјеретом. Међутим опремање није напредовало без страховитих узвика.

— Ова мала ће нас коштати очију из главе, говорила је Силвија своме брату. — Стој мирно, мала моја! До врага, то је за тебе, није за мене, говорила је она Пјерети, кад би на њој штогод удешавали. — Пустите госпођицу Борен да ради, нећеш јој ти платити надницу! говорила је она, видећи је како запиткује прву радницу.

— Госпођице, питала је госпођица Борен, хоћу ли ово да шијем бод у бод?

— Дабоме, шијте чврсто, немам намеру често да започињем овакву опрему.

Са сестрицом је било као и са кућом. Пјерета је имала да буде исто онако лепо обучена као и девојчице госпође Гарселан. Пјерета доби ципеле по моди, бронзане боје, као што је имала мала Тифен.

Она доби чарапе од врло финог фула, стежњак од најбоље раднице, хаљину од плавога репса, лепу пелерину, постављену белим тафтом, овога пута да би се такмичило са ћерчицом госпође Жилијар млађе. Рубље је било у складу са оделом, толико се Силвија бојала оштрине ока и испитивања разних мајки. Кошуље јој направише од чврстога платна. Госпођица Борен рече да су мале госпође начелнице носиле гаћице од танкога платна, везене и украшене, најзад, по последњој моди. Пјерета доби гаћице са маншетама. Поручише јој дивну капу од плавог велура, постављену белим сатеном, као што је имала мала Мартенеова. Пјерета тако постаде најлепша девојчица у целом Провену. У недељу, у цркви, после службе, све је жене изљубише. Госпође Тифен, Гарселан, Галардон, Офреј, Лесур, Мартене, Гепен, Жилијар, биле су луде за малом Бретонком. Ова узбуна пријала је самољубљу старе Силвије, која је при своме добротинству видела мање Пјерету а више задовољење таштине. Међутим Силвију је напослетку увредио успех њене сестрице од тетке, а ево како: тражили су јој Пјерету; и, увек да би триумфовала над овим дамама, она ју је пуштала. Тако су долазили по Пјерету, која се играла и уживала са ћерчицама ових госпођа. Пјерета је успела несравњено боље но Рогронови. Госпођица Силвија се увредила што су Пјерету позивали код другарица, док ове нису долазиле код ње. Безазлено дете није умело да сакрије задовољство које је осећало код госпођа Тифен, Мартене, Галардон, Жилијар, Лесур, Офреј, Гарселан, чија је љубазност сувише одударала од сталног приговарања њених рођака. Мајка

била би пресрећна због среће свога детета; али Рогрони нису били узели Пјерету због ње, него због себе: њихова осећања, далеко од тога да буду родитељска, била су прожета ниском себичношћу и једном врстом трговачког искоришћавања.

Лепа опрема, лепе празничне и свакодневне хаљине зачеше Пјеретину несрећу. Као и сва деца слободна у своме забављању и навикла да иду за покретима своје фантазије, она је страховито брзо цепала своје обичне и празничне ципеле, своје хаљине, и нарочито своје гаћице са маншетама. Када мајка кори своје дете, она мисли само на њега; њена реч је блага, она је поштрава само у крајњим случајевима, када је дете криво; али, у великоме питању одевања, талири Пјеретиних рођака били су од првенственог значаја: били су у питању они, а не Пјерета. Деца имају псећи њух за расположење оних од којих зависе: она одлично осећају да ли су вољена или трпљена на силу. Чиста срца су осетљивија на нијансе него на контрасте: дете не разуме злобу, али осећа када се вређа у њему осећање лепог, које му је природа дала. Савети, које је навлачила на себе Пјерета, о држању какво треба да имају лепо васпитане девојке, о скромности и о штедљивости, били су одјек оне главне песме: „Пјерета нас упропашћава!” Ове грдње, које су имале кобне последице за Пјерету, повратиле су двоје маторих у некадашње трговачке навике, и кроз које је њихова природа имала поново да се развија и цвета.

Навикли да управљају, да чине примедбе, да заповедају, да оштро укоравају своје помоћнике, Рогрон и његова сестра су венули немајући жртава.

Ситни духови имају живчану потребу да над неким испољавају грубу превласт, као што велике душе жуде за једнакошћу, да би радиле по срцу. Дакле, бића ускога духа налазе задовољење својој природи како прогањањем тако и кроз добротинство; треба им доказа о њиховој моћи било у суровој, било у милосрдној владавини над другима, али они иду тамо где их гоне њихове склоности. Додајте томе покретач личне користи, и ви решавате загонетку већине друштвених ствари. Отуда Пјерета постаде крајња животна потреба својих рођака. Од њенога доласка, Рогрони су били врло заузети њеном опремом, а за тим забављени новошћу живота у троје. Свака нова ствар, осећање па чак и владавина стичу своје навике. Силвија је почела говорити Пјерети моја мала; она напусти моја мала и задржа се на сасвим кратко Пјерета. Укори, у почетку слатко-кисели, постадоше оштри и груби. Чим су пошли овим путем, брат и сестра су брзо напредовали: више им није било досадно! То није био савез рђавих и свирепих бића, то је био нагон за бесмисленим мучењем. Брат и сестра су се сматрали корисним за Пјерету, као што су се некада сматрали корисним за своје шегрте. Истинске, племените и крајње осећајности, која је била права супротност штурости Рогронових, Пјерета се грозила прекора; она је била тако дубоко погађана, да су сузе одмах влажиле њене лепе ведре очи. Она је имала много да се напреже да би савладала своју дивну живост, која се толико допадала другима и којој је она пуштала на вољу у кућама својих малих другарица; али је код својих већ при крају првога месеца почињала да бива

непокретном, тако да ју је Рогрон запитао да није болесна. На ово чудно питање, она отрча у дно врта да се наплаче на обали реке, у коју су њене сузе падале, као што је једнога дана она сама имала да падне у друштвену бујицу. Једнога дана, и поред своје пажње, дете закачи своју лепу хаљину од репса, код госпође Тифен, где је била отишла да игра, једног сунчаног дана. Она одмах бризну у плач, предвиђајући свирепу грдњу која ју је чекала код куће. Кад су је питали, њој се промакоше кроз сузе неколико речи о њеној страшној сестри од тетке. Лепа госпођа Тифен је имала истога репса, и поправи сама повређену хаљину. Госпођица Рогрон дознаде за, према њеним речима, оговарање ове сатанске девојчице. Од тога тренутка она не хтеде више да пусти Пјерету код тих дама.

Нов живот, који је требало Пјерета да води у Провену, имао је три јасно одељене фазе. Прва, она у којој је она имала једну врсту среће помешане са хладним нежностима двају маторих створења и грдњама, жестоких за њу, трајала је три месеца. Забрана да посећује своје мале другарице, образложена потребом да почне са учењем свега онога што треба да зна лепо васпитана девојка, завршила је прву фазу Пјеретиног живота у Провену, једино време у којем јој је живот изгледао подношљив.

Ове унутрашње покрете, које је у Рогронима изазвало Пјеретино присуство, испитивали су Вине и пуковник са предострожношћу лисице која се спрема да уђе у кокошинац, узнемирена присуством неког новог створења. Обојица су долазили у великим размацама, да не би изазвали подозрење у госпођи-

ци Силвији; измишљали су поводе да разговарају са Рогроном, узимајући утицај у кући с обазривошћу и окретношћу којима би се дивио велики Тартиф. Пуковник и адвокат били су увече код Рогрона управо онога дана када је Силвија одбила да пусти Пјерету код лепе госпође Тифен, са врло оштрим изразима. Дознајући за ово одбијање, пуковник и адвокат су се погледали као људи који познају Провен.

— Она је несумњиво хтела да вас наведе на неку лудост, рече адвокат. Још одавно смо ми казали Рогрону шта ће вам се десити. Човек нема чему добром да се нада од тих људи.

— Шта човек може да очекује од антинационалне партије? узвикну пуковник увијајући своје бркове и прекидајући адвоката. Да смо покушали да вас одвратимо од њих, ви бисте помислили да вам тако говоримо из мржње. Али зашто, госпођице, ако ви волите своју партијицу карата, ви не бисте играли бостон увече код своје куће? Зар је немогуће заменити глупане као што су Жилијарови? Ја и Вине знамо бостон, а четвртог ћемо наћи. Вине вам може претставити своју жену, која је пријатна, и која је уз то једна Шаржбефова. Ви се нећете понашати као оне мајмунице из горње вароши, ви нећете тражити тоалете какве војвоткиње од једне красне мале домаћице, коју безочност њене породице приморава да све ради сама у својој кући, а која спаја у себи лавовску храброст са благошћу јагњета.

Силвија Рогрон показа своје дугачке жуте зубе смешећи се пуковнику, који врло добро поднесе овај грозни призор и чак узе удварачки израз.

— Ако нас буде само четворо, нећемо моћи играти сваке вечери, одговори она.

— Шта може да ради једна стара војничина као што сам ја, којем не остаје друго него да грицка своје пензије? Адвокат је увек слободан увече. Уосталом, биће света код вас, ја вам то обећавам, додаде он са тајанственим изразом.

— Биће довољно, рече Вине, стати отворено противу провенских владиноваца и борити се са њима; ви бисте видели како би вас волели у Провену, и имали бисте много света уза се. Ви бисте натерали Тифенове да бесне, супротстављајући им свој салон. Ми ћемо се смејати другима, ако се они данас смеју нама. Клика вас, уосталом, нимало не штеди!

— Како? рече Силвија.

У паланкама постоји довољно одушака, које пропуштају разна оговарања из једног друштва у друго. Вине је био дознао све оно што се говорило о Рогронима, у салонима, из којих су двоје ситничара били коначно изгнани. Судијски заступник и археолог Дефондриј нису припадали никаквој партији. Овај судија, као и неколико других независних личности, причао је све што би чуо, по паланачкој навици, а Вине искоришћавао за себе ова причања. Подмукли адвокат додавао је отрова потсмевањима госпође Тифен; понављајући их, откривајући обмане, чије су жртве биле Рогрон и Силвија, он распаљивао гнев и пробуди дух освете код ових двеју сувих природе, које су тражиле хране за своје ситне страсти.

После неколико дана Вине доведе своју жену, личност лепо васпитану, повучену, ни лепу ни ружну,

врло благу и са јаким осећањем своје несреће. Госпођа Вине је била плава, мало порушена радом око свога сиромашног домаћинства, и врло просто обучена. Ниједна жена није могла више да се допадне Силвији. Госпођа Вине поднесе Силвијину уображеност и пови се пред њом, као жена која је навикла да се повија. Било је на њеном испупченом челу, на њеним образима боје бенгаских ружа, у њеном спором и благом погледу трагова оних дубоких размишљања, оне проницљиве мисаоности, коју жене, навикле да трпе, закопавају у потпуно ћутање. Утицај пуковника, који је развијао за Силвију удварачку љубазност, на изглед отиману од његове војничке грубости, и вештога Винеа, убрзо је погодио Пјерету. Затворена у кући, излазећи само у друштву своје старе сестре од тетке, Пјерету, ту лепу веверицу, сваки час је погађало: „Не дирај то, Пјерета!” као и непрекидне придике о томе како да се понаша. Пјерета је угибала груди и извијала леђа; њена сестра од тетке је желела да буде права као она, која је личила на војника кад поздравља свога пуковника; понекад би је куцнула по леђима да је исправи. Слободна и весела девојчица из Бретање научи да уздржава своје покрете, да подражава аутомату.

Једно вече, које је означило почетак друге фазе, Пјерета, коју три стална госта нису била видела цело вече, дође да пољуби своје рођаке и да поздрави друштво пре него што оде да легне. Силвија хладно пружи свој образ овој дивној девојчици, као да је хтела да се ослободи њенога пољупца. Покрет је био тако свирепо упадљив, да Пјерети грунуше сузе.

— Јеси ли се убола, моја мала Пјерета? рече јој бездушни Вине.

— Шта вам је? упита је строго Силвија.

— Ништа, рече јадно дете прилазећи да пољуби свога брата од тетке.

— Ништа? продужи Силвија. Не плаче се без разлога.

— Шта вам је, моја лепа мала? рече јој госпођа Вине.

— Моја богата сестра од тетке не поступа са мном онако лепо као моја сиромашна баба!

— Ваша баба вам је узела ваш иметак, рече Силвија, а ваша сестра од тетке ће вам оставити свој.

Пуконик и адвокат се кришом погледаше.

— Ја више волим да будем покрадена а вољена, рече Пјерета.

— Па добро, бићете враћени тамо одакле сте дошли.

— Али шта је урадила та драга мала? рече госпођа Вине.

Вине баци на своју жену онај страшни поглед, непомичан и хладан, какав имају људи који неограничено неким господаре. Јадна илоткиња,¹ непрекидно кажњавана што није имала једину ствар која се од ње тражила: богатство, поново узе своје карте.

— Шта је урадила? узвикну Силвија подижући главу тако наглим покретом, да се жути шебоји на њеној капи занијаше. Она више не зна шта да измисли да би нас наљутила: она је отворила мој ча-

¹ Илоти, робови у Спарти, које су Спартанци држали са крајњом суровошћу. — Прим. прев.

совник да види његов механизам, дирала је точак и пребила опругу. Госпођица ништа не слуша. Целога дана јој говорим да пази на све, али то је као да говорим овој лампи.

Пјерета, постиђена што је грде пред странима, сасвим лагано изиђе.

— Ја се питам како да савладамо немирлук овога детета, рече Рогрон.

— Па она је доста велика да иде у завод, рече госпођа Вине.

Један нов Винеов поглед прекиде даљи говор његове жене, којој он није био поверио своје и пуковникове планове о Рогронима.

— Ето шта значи узети туђу децу, узвикну пуковник. Ви бисте још могли да имате своју, ви или ваш брат; зашто се једно од вас двоје не ожени или не уда?

Силвија врло пријатно погледа пуковника: први пут у своме животу срела је човека којем мисао о њеној удадби није изгледала бесмислена.

— Али госпођа Вине има право, узвикну Рогрон, то би смирило Пјерету. Учитељ неће много коштати!

Пуковникове речи толико су утицале на Силвију да не одговори Рогрону.

— Кад бисте пристали да дате кауцију за опозициони лист, о којем смо говорили, добили бисте учитеља за вашу малу рођаку у одговорном издавачу; ми бисмо узели онога несрећног учитеља, који је жртва поповског надирања. — Моја жена има право: Пјерета је необраћен дијамант, који треба углачати, рече Вине Рогрону.

— Ја сам мислила да сте ви барон, рече Силвија пуковнику, за време једнога дељења и после дугог ћутања, за време којег су сви играчи били замишљени.

— Да; али, наименован 1814, после битке код Нанжија, где је мој пук чинио чуда, јесам ли имао новца и подршке да званично уредим свој положај? Биће са баронством као и са ђенералским чином, који сам добио 1815: потребна је револуција да ми их врати.

— Кад бисте могли да ми обезбедите кауцију једном хипотеком, одговори најзад Рогрон, ја бих могао да је дам.

— Па то може да се удеси са Курнаном, одврати Вине. Лист ће донети пуковникову победу и учиниће ваш салон моћнијим од салона Тифенових и дружине.

— Како то? рече Силвија.

У тренутку када је адвокат, док је његова жена делила карте, објашњавао важност коју би Рогрон, пуковник и он, Вине, стекли излажењем једнога опозиционог листа за провенски округ, Пјерета је била сва у сузама; њено срце и њено размишљање били су сагласни: она је налазила да је њена сестра од тетке била много кривља од ње. Дете из Бретање нагонски је разумевало колико милосрђе и добротинства треба да буду потпуни. Она је мрзела своје лепе хаљине и све оно што се чинило за њу. Прескупо су јој била продавана добротинства. Плакала је од очајања што је допустила да могу да јој пребацују, и, јадно дете, доносила је одлуку да се понаша тако да натера своје рођаке на ћутање.

Помишљала је како је Бриго био велики дајући јој своју уштеду. Она је веровала да је њена несрећа на врхунцу, не знајући да се у томе тренутку одлучивала једна нова невоља за њу. Заиста, после неколико дана, Пјерета је добила учитеља за писање. Морала је да учи да чита, да пише и да рачуна. Пјеретино образовање направи велике штете у кући Рогрона. Било је, за време док је она учила своје задаће, мастила по столовима, по столицама, по оделу; затим свезака за писање и пера затурених на све стране, пепела по застирачима, поцепаних и заврнутих књига. Већ су јој говорили, и на какав начин! о потреби да сама зарађује свој хлеб, да никоме не буде на терету. Слушајући ове сурове примедбе, Пјерета је осећала бол у грлу: ту јој се страховито стезало, док јој је срце куцало наглим ударима. Била је принуђена да уздржава свој плач, јер су јој иначе тражили објашњење за сузе као за увреду према доброти њених великодушних рођака. Рогрон је био добио живот који му је одговарао: грдио је Пјерету као некада своје помоћнике; ишао је да је прекине усред њене игре, да би је натерао да учи; морала је да му понавља оно што је научила. Он је био свирепи домаћи преслишатељ јаднога детета. Силвија је, са своје стране, сматрала за дужност да научи Пјерету оно мало што је сама знала од ручних радова. Ни Рогрон ни његова сестра нису нимало имали праве блакости у својој природи. Ови уски духови, који су, уосталом, стварно уживали да муче ову јадну девојчицу, неосетно пређоше од благог понашања на крајњу строгост. Њихова строгост је била изазвана тобожњом злом во-

љом овога детета, које је, почевши да учи сувише доцкан, тешко схватало. Њени учитељи нису знали за вештину да се учење спроводи на начин који одговара учениковом духу, што претставља разлику између домаће и јавне наставе. Отуда је Пјеретин грех био много мањи од греха њених рођака. Требало јој је дакле врло много времена да научи основне ствари. За сваку ситницу била је називана глумом, ограниченом и невештом. Беспрекидно кињена речима, Пјерета је сретала такође само хладне погледе својих рођака. Она доби сплетено држање овце: више ништа није смела да покуша, видећи да се о њеним поступцима рђаво суди, да се они рђаво примају и рђаво тумаче. У свима стварима, чекала је на добру вољу и на наредбе своје сестре од тетке, чувајући своје мисли за себе, и пређе на послушност без речи. Њене сјајне боје почеше да се гасе. Понекад се жалила на болове. Кад ју је њена сестра од тетке запитала: „Где?“ јадна мала, која је свуда осећала болове, одговори:

— Свугде.

— Је ли ико чуо да свугде боли? Кад би вас свугде болело, ви бисте већ били мртви! одговори Силвија.

— Боле груди, говорио је Рогрон, који је увек придиковао, боле зуби, глава, ноге, трбух; али се још није чуло да боли свугде! Шта то значи, свугде? Имати болове свугде, то значи немати их нигди. Знаш ли ти шта чиниш? Ти говориш да ништа не кажеш.

Пјерета најзад престаде да говори, видећи да њено просто изражавање, цвет њенога духа који се ра-

ђао, дочекују са уобичајеним реченицама, чију је бесмисленост она јасно увиђала.

— Ти се жалиш, а имаш калуђерски апетит! говорио јој је Рогрон.

Једина личност која ниједанпут није повредила овај дивни цвет, тако нежан, била је дебела служавка Адела. Она је ишла да загрева девојчицин кревет, али кришом, од вечери када ју је, ухвативши је да удешава ову угодност младој наследници својих господара, Силвија је због тога изгрдила.

— Треба подизати децу чврсто, тако им се ствара чврст дух. Па је ли то шкодило мени и моме брату? рече Силвија. Ви бисте направили од Пјерете к м е к а в и ц у.

Реч из речника Рогрона, за означавање болешљивих и плачљивих створења.

Нежни изрази овога анђела били су узимани као чепљење. Цветови нежности, који су се подизали, тако свежи и тако љупки, у овој младој души, и који су желели да избију на свет, били су немилосрдно гажени. Пјерета је добијала најсуровије ударце у осећајне стране свога бића. Кад је покушавала да умиљавањем ублажи ове две зверске природе, била је оптуживана да се из рачуна прави нежном.

— Реци ми одмах шта хоћеш? узвикивао је сурово Рогрон, ти ми се сигурно без разлога не умиљаваш.

Ни сестра ни брат нису могли да замисле милошту, а Пјерета је сва била милошта. Пуковник Гуро, жељан да се додвори госпођици Рогрон, давао јој је за право у свему што се тицало Пјерете. Вине је такође подржавао двоје маторих у свему што

су говорили против Пјерете; он је приписивао сватобожња недела овога анђела тврдоглавости бретонске природе и изражавао је мишљење да никаква сила, никаква воља не може са њом да изиђе на крај! Ова два ласкавца су се са крајњом окретношћу умиљавали Рогрону и његовој сестри, те напоследку успеше да извуку од Рогрона кауцију за лист Провенски гласник, а од Силвије пет хиљада франака за акције. Пуковник и адвокат се бацише у врбовање. Они растурише сто акција од пет стотина франака међу бираче притежаоце народних добара, код којих је писање либералних листова побуђивало бојазни, затим међу сељаке и међу личности зване независним. Они успеше чак да се разгранају дубоко у округ и чак у неке граничне општине. Природно, сваки акционар је био истовремено и претплатник. Затим се судске објаве и друге поделише између Кошнице и Гласника. Први број листа претстављао је бучну похвалу Рогрону. Овај је био приказан као провенски Лафит.¹ Кад је јавно мњење добило вођство, било је лако видети да ће борба приликом идућих избора бити врло жива.

Лепа госпођа Тифен била је у очајању.

— Ја сам, говорила је она, читајући један чланак управљен противу ње и Жилијара, ја сам на несрећу заборавила да се увек нађе једна варалица у близини једног глупака, и да глупост увек привуче понеког оштроумног човека лисичије врсте.

¹ Лафит, финансијер и политичар француски. Истакао се у либералним покретима. — Прим. прев.

Чим се лист разбуктао на двадесет миља унаоколо, Вине стече нов фрак и пристојне ципеле, прсник и панталоне. Он понесе чувени сиви шешир либералаца и показа своје рубље. Његова жена узе служавку и појави се обучена као што пристоји жени утицајног човека; носила је лепе шешире. Вине се показа захвалним, из рачуна. Адвокат и његов пријатељ Курнан, бележник либералаца и супарник Офрејев, постадоше саветодавци Рогрона, којима учинише две велике услуге. Уговорима, које је направио Рогронов отац 1815 године, у несрећним приликама, убрзо је истицао рок. Цвећарство и повртарство били су се необично развили у околини Провена. Адвокат и бележник успеше да Рогронима повећају приходе за хиљаду и четири стотине франака, путем обнављања закупа. Вине доби две парнице противу двеју општина, по питању извесних земљишта под шумом, где се налазило око пет стотина великих јасика. Новац од јасика и новац од уштеда Рогрона, који су у току три године давали годишње по шест хиљада франака са великим интересом, био је врло вешто употребљен за куповину више комада земље, који су засецали у њихова имања. Најзад, Вине предузе и изведе продају имања неколицини сељака, којима је стари Рогрон био узајмио новац и који су се сатирали обрађујући и побољшавајући своју земљу да би исплатили дугове, али узалуд. Празнине начињене у капиталу Рогрона приликом преправљања њихове куће биле су дакле добро попуњене. Њихова имања у околини Провена, која је изабрао њихов отац као што умеју да изаберу гостионичари, подељена на мале делове, од

којих ниједан није био већи од пет јутара, дати у закуп, и то под хипотеку, сигурним платишама, који су готово сви имали по неколико комада своје земље, донеше им у месецу новембру 1826 пет хиљада франака. Порезу су закупци били примили на себе, а није било никакве зграде за оправку нити за осигурање противу пожара. Брат и сестра имали су свако четири хиљаде шест стотина франака са пет на сто и, како ова свота није задовољила очекивања, адвокат их посаветова да то уложе у земљу, уверавајући их, уз помоћ бележника, да неће изгубити ни један новчић на замени.

На крају ове друге фазе, живот је био сувише тежак за Пјерету. Равнодушност редовних гостију, глупаве грдње и недостатак милоште код њених рођака, постадоше тако убитачни, она тако живо осети на себи ледени дах гроба, да поче да смишља смео подвиг да оде пешице, без новца, у Бретању, да се врати својој баби и деди. Два догађаја је у томе спречише. Чича Лорен умре, а Рогрон би наименован за стараоца своје сестре од тетке, на породичном савету одржаном у Провену. Да је баба прва подлегла, вероватно је да би Рогрон, по Винеовом савету, тражио натраг Пјеретиних осам хиљада франака, и оставио старца у просјачком положају.

— Али ви можете наследити Пјерету? рече му Вине са ужасним осмехом. Не зна се ни ко ће умрети ни ко ће остати!

Упућен овим речима, Рогрон не остави на миру удову Лорен, дужницу своје унуке, пре него што је пристала да обезбеди Пјерети право без уживања

на осам хиљада франака, путем поклањања између живих, а чије је службене трошкове он платио.

Пјерета је била необично потресена овом жалошћу. У тренутку кад је добила овај страшни ударац, требало је да се спреми за своје прво причешће: други догађај чије су је обавезе задржале у Провену. Овај уобичајен и тако прост обред имао је да донесе велике промене код Рогрона. Силвија дознаде да је г. жупник Перу био вероучитељ малих госпођица Жилијарових, Лесурових, Гарселанових и други. Она унесе у ову ствар много честољубља, и хтеде да добије за Пјерету самога капелана опата Перу, г. Хабера, за којег се сматрало да припада конгрегацији;¹ човека врло ревносног за уплив цркве, којег су се у Провену много бојали, и који је крио велику амбициозност под потпуном строгошћу начела. Сестра овога свештеника, девојка од отприлике тридесет година, држала је у вароши девојачки завод. Брат и сестра су личили: обоје мршави, жути, црне косе, мргодни. Као права Бретонка, задојена обредима и поезијом католицизма, Пјерета отвори своје срце и своје уши речима овога убедљивог свештеника. Патње чине склоним побожности, а готово све нагонски нежне девојке нагињу мистицизму, дубокој страни вере. Свештеник дакле посеја зрно јеванђеља и догме цркве у одлично земљиште. Он потпуно промени Пјеретино расположење. Пјерета заволе Исуса Христа, којег приказују девојкама приликом првога причешћа као небеског заручника; њене телесне и душевне патње добише један смисао, јер је била упућивана да у свакој

¹ Мисли се на језуитски ред. — Прим. прев.

ствари види Божји прст. Њена душа, тако свирепозлеђивана у овој кући а да није могла да окриви своје рођаке, избеже у ову сферу, у коју се уздижу сви несрећни, подржавани крилима трију верских врлина. Она дакле напусти своју мисао о бекству. Силвију, изненађену променом коју је у Пјерети био произвео г. Хабер, обузе радозналост. Тако г. Хабер, упоредо са припремањем Пјерете за њено прво причешће, поврати Богу дотле заблуделу душу госпођице Силвије. Стара девојка постаде побожном. Денис Рогрон, на којег прикривени језуит не могаде да утиче, јер је у то време дух Његовог либералног Величанства Уставоборца I био моћнији над извесним глупацима него дух цркве, Денис дакле остаде веран пуковнику Гуроу, Винеу и либерализму.

Госпођица Силвија се, природно, упознала са госпођицом Хабер, са којом је дошла у најпријатељскији однос. Ове две девојке се заволеше као што се две сестре воле. Госпођица Хабер понуди да узме Пјерету у свој завод, и да тако уштеди Силвији непријатности и незгоде око њенога образовања; али брат и сестра одговорише да би им Пјеретино отсуство створило сувише велику празнину у кући. Везаност Рогрона за њихову малу сестру од тетке изгледала је крајња. Видећи улазак госпођице Хабер у кућу, пуковник Гуро и адвокат Вине приписах славољубивојме капелану, за рачун његове сестре, удабене намере, какве је имао пуковник.

— Ваша сестра хоће да вас ожени, рече адвокат бившем ситничару.

— А са киме? учини Рогрон.

— Са овом матором учитељском сибиллом, узвикну пуковник, гладећи своје проседе бркове.

— Није ми о томе ништа говорила, рече безазлено Рогрон.

Једна одлучна девојка као што је била Силвија морала је напредовати на путу спасења. Било је изгледа да у овој кући порасте утицај свештеника, подржаван од Силвије, која је владала својим братом. Два либералца, који се с правом уплашише, схватише да ће свештеник, ако је заиста одлучио да своју сестру уда за Рогрона, што је било далеко природније од пуковникове женидбе Силвијом, утицати на Силвију да најревносније испуњава верске дужности, и да ће радити да Пјерета уђе у манастир. Они су дакле били у опасности да им пропадне награда за осамнаест месеци напора, подлости и ласкања. Њих обузе подмукла и страшна мржња према свештенику и његовој сестри; па ипак, осећали су потребу да лепо живе са њима, да би их могли стопу у стопу пратити. Г. и госпођица Хабер, који су знали вист и бостон, долазили су свако вече. Ревност једних изазва ревност других. Адвокат и пуковник осетише да су према овима противници исто толико способни као и они, а исто то осећање имали су и г. и госпођица Хабер. Овакав њихов однос већ је претстављао извесну борбу. Исто онако као што је пуковник пружао Силвији неслућену драж ишчекивања просидбе, јер је она најзад видела у Гуроу човека достојног себе, тако је госпођица Хабер обвијала бившега ситничара нежношћу своје пажње, својих речи и својих погледа. Ниједна од двеју страна није могла да се реши на ону велику

реч високе политике: „Поделимо!” Свако је хтео плен за себе. Уосталом, два препредена лисца из провенске опозиције која је јачала, погрешеше у уверењу да су јачи од свештеног реда: они први напалоше. Вине, чија благодарност би пробуђена грабљивим ноктима личне користи, оде до госпођице де Шаржбеф и њене мајке. Ове две жене имале су отприлике две хиљаде ливара ренте и живеле су мучно у Троа. Госпођица Батилда де Шаржбеф била је једно од оних дивних бића која верују у бракове из љубави, и која промене мишљење око двадесет пете године, када се и у њој нађу као девојке. Вине умеде да убеди госпођу де Шаржбеф да треба да споји своје две хиљаде франака са хиљаду талира, колико је он зарађивао од установљења листа, и да дође да живе сви заједно у Провену, где ће се Батилда удати, говорио је он, за једног глупака који се зове Рогрон, и где ће моћи, духовита као што је, да буде супарница лепој госпођи Тифен. Улазак госпође и госпођице де Шаржбеф у Винеову кућу и њихово пристајање уз његове идеје даде велику чврстину либералној странци. Ово спајање пренерази провенску аристократију и странку Тифенових. Госпођа де Бреоте, очајна што види две племићкиње тако заблуделе, замоли их да дођу к њој. Она је јадиковала због погрешака почињених од роајалиста, и постаде бесна противу оних из Троа кад дознаде за положај мајке и кћери.

— Како! није се нашао никакав стари сеоски племић да се ожени овом драгом малом, која је створена да живи у замку? говорила је она. Пустили су

је да сазри, а сада ће да се баци у наручје једнога Рогрона!

Она претури цео округ, али не успе да нађе једног јединог племића способног да се ожени девојком чија је мајка имала само две хиљаде ливара ренте. Странка Тифенових и начелник бацише се такође, али сувише доцкан, на тражење тога непознатог. Госпођа де Бреоте страшно је оптуживала себичност која је прождирала Француску и која је била плод материјализма и власти које су законни давали новцу: племићство више није значило ништа! лепота ништа! Рогрони и Винеи упуштали су се у борбу са краљем Француске!

Батилда де Шаржбеф није имала само несумњиво преимућство у погледу лепоте над својом супарницом, већ и преимућство одевања. Била је блиставо бела. У двадесет петој години, имала је потпуно развијена рамена; њене линије имале су заносну облину. Округлина њенога врата, мекота њених чланака, богатство њене косе, једне изванредне плаве боје, љупкост њенога осмеха, отмени облик њене главе, став и црте њенога лица, њене лепе очи, лепо усађене под лепо извајаним челом, њено племићко кретање које је сећало на високо друштво, и њен још витак стас, све је код ње било у складу. Имала је лепу руку и уску ногу. Њено добро здравље давало јој је може бити донекле изглед какве лепе девојке из гостионице, „али то неће претстављати недостатак у очима једнога Рогрона”, говорила је лепа госпођа Тифен. Госпођица де Шаржбеф појави се први пут доста просто обучена. Њена мрка вунена хаљина, оперважена зеленом

чипком, била је доста отворена; али јој је један шал од тила покривао рамена, леђа и груди, остављајући ипак мали отвор спреда, ма да је шал био прикачен. Под овом тананом копреном Батилдина лепота била је још дражеснија, још замамљивија. Дошавши, она скиде свој велурски шешир и свој шал и показа своје лепе уши украшене златним обоцима. На њеноме врату блистао је крстић од велура, слично као црни прстен који ћудљива природа каткад ставља на реп какве беле ангорске мачке. Она је знала сва лукавства девојке за удају, да креће рукама подижући увојке који се нису померили, да показује своје доручје молећи Рогрона да јој закопча маншету, што је засењени несрећник грубо одбијао, кријући тако своје узбуђење лажном равнодушношћу. Плашљивост једине љубави коју је овај ситничар осетио у животу имала је потпуно изглед мржње. Силвију, као и Целесту Хабер, то обману, али не и адвоката, јединог вишег човека у овом глупавом друштву, и којем је једино свештеник био противник, јер је пуковник дуго био његов савезник.

На својој страни, пуковник се отада понашао према Силвији као Батилда према Рогрону. Узимао је сваке вечери бело рубље; правио је велурске окрватнике на којима се лепо оцртавало његово ратничко лице, издигнуто двама врховима белог окрватника његове кошуље; он усвоји прсник од белог пикета и наручи нов реденгот од плаве чоје, све то под изговором да учини част лепој Батилди. После два часа није више пушио. Своје проседе косе забацивао је у таласима на своју лобању црвеножуте боје. Једном речи, он узе изглед и држање

шефа странке, човека који се спремао да отпрати непријатеље Француске, Бурбоне најзад, уз трубе и добоше.

Сатански адвокат и лукави пуковник приредише г. и госпођици Хабер једну непријатност још свирепију од довођења лепе госпођице де Шаржбеф, која је од либералне странке и код Бреотејевих била проглашена за десет пута лепшу од лепе госпође Тифен. Ова два велика политичара у малој вароши, поступно раширише веровање да је г. Хабер пристајао уз њихова убеђења. Провен убрзо поче да говори о њему као о либералном свештенику. Хитно позван у епископију, он би принуђен да напусти вечери код Рогрона; али његова сестра је и даље тамо долазила. Салон Рогрон је тако био коначно образован и постаде сила.

Тако су, око средине те године, политичке сплетке биле исто толико живе у салону Рогрона као и женидбено-удадбене. Ако су лични рачуни, сакривени у срцима, водили муклу борбу, политичка борба кобно је одјекнула. Свако зна да је Вилелово министарство било оборено изборима од 1826. У Провену Вине, либерални кандидат, којем је г. Курнан био прибавио цензус¹ стицањем једнога имања, чија је откупнина остала на дугу, за мало није тукао г. Тифена. Претседник доби већину од свега два гласа. Госпођама Вине и де Шаржбеф, Винеу и пуковнику каткад су се придруживали г. Курнан и његова жена, затим доктор Неро, човек чија је младост била врло бурна, али који је врло озбиљно по-

¹ У то време се тражио извештај минимум имања односно порезе од парламентарних кандидата. — Прим. прев.

сматрао живот; он је се, говорило се, посветио студијама, и располагао је, према тврђењу либералаца, са много више средстава од г. Мартенеа. Рогрони нису ништа боље схватили разлоге свог садашњег триумфа него узроке свога ранијег прогоњења.

Лепа Батилда де Шаржбеф, којој је Вине приказао Пјерету као њену непријатељицу, била је према њој страховито презрива. Општи рачун захтевао је унижавање ове јадне жртве. Госпођа Вине није могла ништа да учини за ово дете, мрвљено између неумољивих рачуна, које је она напослетку схватила. Без одлучне воље свога мужа, она не би долазила код Рогрона: било јој је исувише тешко да гледа како киње ово лепо мало створење, које се прибијало уз њу, осећајући скривену потпору, тражећи јој да јој покаже овај или онај бод, да је научи каквом везу. Пјерета је показивала тако да је разумевала и успевала одлично кад је се са њом благо поступало. Госпођа Вине више није била потребна, и више не дође. Силвија, која се још заносила мишљу о удаји, поче најзад да гледа у Пјерети сметњу: Пјерета је имала близу четрнаест година; њено болешљиво бледило, чију појаву ограничена уседелица није умела да види, чинило ју је чаробном. Силвија онда дође на лепу мисао да надокнади трошкове које је имала због Пјерете, употребљујући је као служавку. Вине, као заступник интереса Шаржбефових, госпођица Хабер, Гуро, сви утицајни гости упливисаше на Силвију да отпусти дебелу Аделу. Зар Пјерета неће кувати и гледати кућу? Кад буде много посла пролазиће узајмљујући пуковни-

кову служавку, врло умешну особу и једну од најбољих куварица у Провену. Пјерета треба да научи да кува, да брише, говорио је ужасни адвокат, да чисти, да одржава кућу чистом, да иде на тржиште, да се сналази у ценама. Јадна мала, чија је оданост била равна њеној племенитости, понуди се сама, срећна што ће тако моћи да одужује тврди хлеб који је јела у тој кући. Адела би отпуштена. Пјерета изгуби тако једину личност која се за њу старала. И поред своје снаге, она је од тога тренутка била сатирана телесно и душевно. Двоје маторих имали су много мање обзира према њој него према служинчету: она им је припадала! Тако је била грђена за ништарије, због мало прашине заборављене на мермеру камина или на каквом стакленом поклопцу. Скупоцени предмети, којима се она толико дивила, постадоше јој мрским. Поред све њене жеље да добро ради, њена неумољива сестра од тетке увек је налазила нешто да јој замери. За две године, Пјерета не доби ниједну похвалу, не чу ниједну љубазну реч. Срећа је за њу била да је не грде. Она је са анђеоским стрпљењем подносила рђава расположења ових двају старих створења, којима су нежна осећања била потпуно непозната, и која су јој сваког дана давала да осети своју зависност. Овакав живот девојчице, пригњављене између двоје ситничара, као између два зупца, појача њену болест. Она је осећала тако силовите унутрашње nelaгодности и тако силовите наступе свога скривеног јада, да је њено развиће тиме било непоправљиво ометено. Пјерета је дакле полако доспела, кроз страшне, али скривене болове, у оно ста-

ње у каквом ју је видео њен друг из детињства, поздрављајући је, на маломе тргу, својом бретонском романсом.

Пре него што се уђе у домаћу драму, коју је Бриго изазвао у кући Рогрон, потребно је, да не би била доцније прекидана, објаснити Бретончево смештање у Провену; јер је он на неки начин био немо лице у овоме збивању. Бежећи, Бриго није био уплашен само Пјеретиним покретом, већ и променом своје младе пријатељице: једва би је познао да није било гласа, очију и покрета који га потсетише на његову малу другарицу, тако живу и тако веселу па ипак тако нежну. Кад се удаљио од куће, ноге су дрхтале под њиме, обузимала га је ватра. Био је видео сенку Пјеретину а не Пјерету. Пео се у горњу варош, замишљен, брижан, док није нашао једно место одакле је могао да види трг и Пјеретину кућу; посматрао ју је болно, потонуо у мисли без краја, као у откровење несреће, у коју се улази не знајући где ће се свршити. Пјерета је патила, била је несрећна, жалила је за Бретањом! Шта се с њом збива? Ова питања су кружила по срцу Бригоа, кидајући га, откривајући њему самоме сву величину његове љубави за његову малу сестру по срцу. Изванредно је ретко да се појави страст између деце. Дивни роман Павла и Виргиније, као ни роман Пјерете и Бригоа, не решава питање које поставља ова чудна душевна појава. Савремена повесница пружа само чувени изузетак маркизе Пескер и њенога мужа: намењени једно другоме од својих родитеља још када су имали четрнаест година, они се завољеше и узеше. Њихов брак даде у XVI веку

призор бескрајне, непомућене супружанске љубави. Кад је у својој тридесет четвртој години маркиза остала удовица, лепа, духовита, обожавана од свих, она одби краљеве, и закопа се у један манастир, у којем је видела и чула само калуђерице. Оваква потпуна љубав разви се нагло у срцу једнога бретонског радника. Пјерета и он су се тако често узамно заштићивали; он је био бескрајно задовољан што јој је био донео новац за пут; замало није умро што је трчао за дилижанцем, а Пјерета од свега тога ништа није знала! Ова успомена често је загревала хладне часове његовога мучног живота у току ових трију година. Он се био усавршио због Пјерете, због ње је дошао у Париз, да стиче за њу. Пошто је тамо провео петнаест дана, није могао да се одупре мисли да је види, ишао је од суботе увече до овога понедеоника изјутра; рачунао је да се врати у Париз, али га је дирљива појава његове мале пријатељице заковала за Провен. Силно привлачење, још непризнато, поред свих доказа, дејствовало је на њега без његовог сазнања: сузе су му текле из очију, док су се истовремено замагљивале од суза и Пјеретине очи. Док је за њу он претстављао Бретању и најсрећније детињство, за њега је Пјерета значила живот. У својој шеснаестој години, Бриго још није умео да нацрта и да претстави корницу, још многе ствари није знао; али он је за свој рад добијао четири до пет франака дневно. Могао је да живи у Провену, да буде на домаку Пјерете; продужиће да се усавршава у своје послуштујући код најбољег столара у вароши, и бдеће над Пјеретом. За тренутак, Бриговљева одлука је

била донесена. Радник одјури у Париз, обрачуна се тамо, узме своју књижицу, ствари и алат. Три дана доцније, био је помоћник код г. Фрапјеа, првога столара у Провену. Вредни радници, уредни непријатељи хуке и кафане, довољно су ретки да мајстори-ма не би стало до младића као што је био Бриго. После две седмице, Бриго је био први помоћник, на стану и храни код Фрапјеа, који га је учио столарском цртању и рачуну. Овај столар је становао у Великој Улици, на стотину корачаји од малог дугуљастог трга, на крају којег је била кућа Рогрона. Бриго закопа своју љубав у срце и не начини ни најмању несмотреност. Он неосетно наведе госпођу Фрапје да му прича о Рогронима, и тако дознаде за начин којим се послужио стари гостионичар да се дочепа чича-Офрејевог наследства. Бриго тако би обавештен и о карактеру ситничара Рогрона и његове сестре. Он се сrete са Пјеретом у друштву њене сестре од тетке, на тргу, и уздрхта видећи јој о руци пуну корпу намирница. Отишао је да је поново види, у недељу, у цркву, где се Бретонка појављивала у својим лепим хаљинама. Тамо, први пут, Бриго виде да је Пјерета била госпођица Лорен. Пјерета опази свога друга, али му даде један тајанствен знак да му покаже да треба да остане добро прикривен. Био је читав свет ствари у овоме покрету, као и у ономе, којим га је, двадесетак дана раније, замолила да бежи. Какво ли би богатство он морао да створи за десетак година, да би се могао оженити својом малом другарицом из детињства, којој су Рогрони требали да оставе кућу, сто јутара земље и дванаест хиљада ливара ренте,

не рачунајући њихову уштеду? Истрајни Бретонац није хтео да покуша срећу пре него што стекне знање које му је недостајало. Учити у Паризу или учити у Провену, докле год се тицало теориског учења, било је свеједно; он претпостави да остане у Провену, близу Пјерете, којој је, уосталом, желео да објасни своје намере и врсту заштите на коју је она могла да рачуна. Најзад, није хтео да је напусти пре него што продре у тајну њенога бледила, које је већ хватало и живот чула које се последње гаси: очи, и пре него што дозна откуда долазе њене патње, које су јој давале изглед девојке повијене под косом смрти, близу тога да се сруши. Она два дирљива знака, који нису порицали њихово пријатељство, али који су препоручивали највећу уздржаност, бацише ужас у Бретончеву душу. Очигледно, Пјерета му је наређивала да је чека, и да не покушава да је види; иначе, било би опасности, несреће за њу. Излазећи из цркве, она је могла да му добаци један поглед, и Бриго јој виде очи пуне суза. Бретонац је могао пре да реши квадратуру круга него да погоди шта је се одиграло у кући Рогрона од његовога доласка.

Пјерета није без страха сишла из своје собе онога јутра када се Бриго појавио у њеноме сну као неки други сан. Да би се дигла, да би отворила прозор, госпођица Рогрон је морала чути оно певање и оне речи, довољно подозриве за уши једне маторе девојке; али Пјерета није знала чињенице које су њену сестру од тетке чиниле тако хитром. Силвија је имала јаке разлоге да се дигне и да дотрчи на свој прозор. Од пре отприлике осам дана, необична тајна збивања, свирепа осећања носила су главне

личности салона Рогрон. Ова непозната збивања, међусобно брижљиво скривана, спремала су се да се сруче као леден усон на Пјерету. Овај свет тајанствених ствари, које би можда требало назвати прљавштинама људскога срца, почива у основи највећих политичких, социјалних и домаћих револуција; али, говорећи о њима, можда је крајње потребно рећи да је њихово бројно приказивање, ма да тачно, неверно у погледу облика. Ови дубоки рачуни не говоре онако грубо као што их историја приказује. Хтети приказати околишења, обазривости саговорника, дугачке разговоре у којима дух намерно замрачује светлост, коју као да у њих уноси, у којима сладуњаве речи разблажују отров извесних намера, то би било почети исто онако дугачку књигу као што је величанствена поема звана *Клариса Харло*.¹ Госпођица Хабер и госпођица Силвија подједнако су желеле да се удаду; али је једна била десет година млађа од друге, и вероватноћа је допуштала Целести Хабер да верује да ће њена деца добити све богатство Рогрона. Силвија је стизала у четрдесет и другу годину, када удадба може да претставља извесну опасност. Како су се једна другој поверавале, очекујући одобравање, Целеста Хабер, преко које је радио осветљиви опат, обавести Силвију о тобожњим опасностима њенога положаја. Пуковник, силовит човек војничког здравља, пун момак од четрдесет пет година, морао је бити склон обичајима из свију вилинских прича: „Били су срећни и имали су много деце”. Ова срећа проже

¹ Врло дугачак роман од енглеског писца Ричартсона (1689—1768). — Прим. прев.

дрхтавицом Силвију, која се уплаши да умре, мисао, која испуњава ужасом уседелице и нежење. Али Мартињакова влада, која је претстављала другу победу Скупштине после обарања Вилелозе владе, била је наименована. Винеова странка ишла је уздигнуте главе у Провену. Вине, сада први адвокат у округу, добијао је све што је хтео, како је говорио народ. Вине је сад био личност. Либералци су прорицали његово уздизање: биће сигурно посланик, државни тужилац. Што се тиче пуковника, он ће постати претседник општине. Ах! владати као што је владала госпођа Гарселан, бити жена претседника општине! Силвија није могла да се одупре овој нади; хтела је да пита за савет лечника, ма да је то могло да је учини смешном. Ове две девојке, једна победоносна над другом и сигурна да је води на узици, измислише једну од оних замки које жене, под упливом каквога свештеника, умеју тако добро да удесе. Питати за савет г. Нероа, либералског лечника, противника г. Мартенеа, била би грешка. Целеста Хабер понуди Силвији да је сакрије у свој кабинет за тоалету, и да пита, као за себе, у овоме смислу г. Мартенеа, лечника њенога завода. Саучесник Целестинин или не, Мартене одговори својој пацијенткињи да опасност већ постоји, ма да незнатна, код девојке од тридесет година.

— Али ваш састав, рече јој он завршујући, допушта вам да не страхујете.

— А за жену од преко четрдесет година? упита госпођица Целеста Хабер.

— Жена од четрдесет година, удата и која је имала деце, нема чега да се боји.

— Али озбиљна девојка, врло озбиљна, као госпођица Рогрон, на пример?

— Озбиљно! ту нема више да се сумња, рече г. Мартене. У томе случају срећан порођај је једно од оних чуда које Бог себи допушта, али ретко.

— А зашто? рече Целеста Хабер.

Лечник одговори једним страшним патолошким описом; он објасни како еластичност, коју природа у младости даје мишићима, костима, ишчезава у извесним годинама, нарочито код жена које због свога позива много седе, као што је био случај госпођице Рогрон.

— Дакле, после четрдесете године, поштена девојка не треба да се удаје?

— Или да чека, одговори лечник; али тада то више није брак, то је удруживање рачуна: иначе, шта би то могло друго бити?

Најзад, излазило је из овога разговора, јасно, озбиљно, научно и разумно, да поштена девојка, после четрдесете године, не би баш требало да се удаје. Кад је г. Мартене отишао, госпођица Целеста Хабер нађе госпођицу Рогрон зелену и жуту, раширених зеница, најзад, у страшном стању.

— Ви дакле много волите пуковника? рече јој она.

— Још сам се надала, одговори матора девојка.

— Па добро, чекајте! узвикну језуитски госпођица Хабер, која је врло добро знала да ће време осудити пуковника.

Међутим, морална страна ове удадбе била је сумњива. Силвија оде да испита своју савест у исповедаоници. Строги пастир објасни схватања цркве,

која гледа у браку само продужавање човечанства, и која осуђује други брак и страсти без друштвеног циља. Збуњеност Силвије Рогрон била је крајња. Ове унутрашње борбе дадоше необичну снагу њеној страсти и прожеше је оном необјашњивом привлачношћу коју још од Еве забрањене ствари имају за жене. Узнемиреност госпођице Рогрон није могла да измакне адвокатовом оштром оку.

Једно вече, после игре, Вине се приближи својој драгој пријатељици Силвији, узео је за руку и седе са њом на једно канабе.

— Код вас нешто има? рече јој он на ухо.

Она тужно обори главу. Адвокат пусти Рогрона да оде, остаде сам са старом девојком и извуче јој тајне срца.

— Одлично одиграно, попе! али ти си играо за мене, узвикну он у себи, пошто је дознао сва Силвијина тајна саветовања, од којих јој је последње највише оставило страха.

Овај лукави судски лисац уливао јој је још више страха својим објашњавањима; он препоручи удадбу, али тек кроз десет година, ради веће безбедности.

Адвокат се закле да ће све богатство Рогрона припасти Батилди. Он протрља руке, трчећи за госпођом и госпођицом де Шаржбеф, које су одлазиле у пратњи свога слуге, са фењером у руци. Утицају г. Хабера, духовног управитеља, Вине, руковалац цепа, чинио је савршену противтежу. Рогрон је био врло мало побожан; тако да су човек цркве и човек

закона, ове две црне хаљине,¹ имали подједнако оружје. Дознавши за победу коју је госпођица Хабер, пуна наде да се уда за Рогрона, била однела над Силвијом, која се колебала између страха од смрти и жеље да постане бароница, адвокат увиде могућност да уклони пуковника са бојног поља. Он је довољно познавао Рогрона, да нађе начина да га ожени лепом Батилдом. Рогрон није могао да се одупре нападима госпођице де Шаржбеф. Вине је знао да ће првога пута, када Рогрон буде сам са Батилдом и са њиме, њихов брак бити одлучен. Рогрон је био дошао дотле да је гледао само у госпођицу Хабер, толико се бојао да гледа у Батилду. Вине је сад знао колико је Силвија волела пуковника. Он схвати сву величину такве страсти код једне старе девојке, коју толико исто прождире побожност; и он брзо смисли средство да истовремено сруши и Пјерету и пуковника, надајући се да се ослободи оне прве помоћу овога другог.

Сутрадан изјутра, после суђења, он срете, према њиховом свакодневном обичају, пуковника у шетњи са Рогроном.

Кад су ова три човека ишла заједно, њихово друштво је увек изазивало причања у вароши. Овај триумвират, мрзак начелнику, чиновништву и странци Тифенових, претстављао је колегијум којим су се провенски либералци поносили. Вине је сам уређивао Г л а с н и к, он је био глава странке; пуковник, који је био одговорни уредник листа, значио је

¹ У Француској, адвокати за време суђења облаче нарочиту, црну горњу одећу. — Прим. прев.

њену руку; Рогрон је претстављао њен живац, својим новцем, и био је сматран за везу између провенског управног одбора и управног одбора у Паризу. Према ономе што су говорили Тифени, ова три човека су увек нешто ковала противу владе, док су им се либералци дивили као браниоцима народа. Кад је адвокат видео да Рогрон хоће да се врати на трг, јер је било време ручку, он спречи пуковника, узимајући га под руку, да прати бившега ситничара.

— Дакле, пуковниче, рече му он, хоћу да вам скинем терет са рамена; ви ћете се оженили неком бољом од Силвије: ако радите као што треба, ви се можете кроз две године оженили малом Пјеретом Лорен.

И он му исприча дејство језуитове смицалице.

— Какав прикривен ударац и како је из даљине дат! рече пуковник.

— Пуковниче, продужи озбиљно Вине, Пјерета је једно дивно створење, и ви можете бити срећни остатак својих дана; ви имате тако лепо здравље, да ова женидба неће за вас имати оне незгоде које обично доносе бракови без сразмере у годинама. Али не сматрајте лаком ову замену страшне судбине срећном судбином. Превести вашу љубавницу у став поверенице претставља исто толико опасан посао као, у вашем занату, прелазак реке под ватром непријатеља. Са лукавошћу једнога коњичког пуковника, што сте, ви ћете испитати положај и поступаћете са вештином коју смо досада показали и која нам је донела наше стање. Ако ја једнога дана будем државни тужилац, ви ћете владати округом. Ах! да сте ви били бирач, данас бисмо боље стоја-

ли: ја бих купио гласове оних двају чиновника, да више не мисле на своја изгубљена места, и ми бисмо имали већину. Ја бих данас седео поред Дипена, Казимира Перје, и...

Пуковник је одавно мислио на Пјерету, али је то скривао са дубоком притворношћу; тако је његова суровост према Пјерети била само привидна. Девојчица није могла себи да објасни зашто се тобожњи друг њеног оца тако ружно понашао према њој у друштву, док јој је, кад би је срео саму, миловао подбрадак и очински јој спуштао руку на главу. Откад му је Вине саопштио колики је страх удадба изазивала у госпођици Силвији, Гуро је тражио прилике да се нађе насамо са Пјеретом, и сурови пуковник тада је постајао благ као мачак: говорио јој је колико је Лорен био храбар и каква је то за њу несрећа што је он погинуо.

Неколико дана пре Бриговљевог доласка, Силвија је изненадила Гуроа и Пјерету. Тако се љубомора уселила у ово срце са самостанском жестином. Лаковерна и сумњаличка, љубомора је страст која највише даје маха уобразиљи; али она не изоштрава дух, већ га спутава. Код Силвије, ова страст је изазвала необично духовно стање. Силвија уобрази да је човек, који је рекао Пјерети госпођо невесто,¹ био пуковник. Приписујући онај састанак пуковнику, Силвија је сматрала да је на правом путу, јер јој је, у току последње седмице, понашање Гуроа изгледало промењено. Овај човек је био једини који се, у самоћи њенога живота, бавио њоме, и зато

¹ Видети песму на почетку књиге. — Прим. прев.

га је она пратила свом пажњом својих очију, свом снагом свога разумевања; и како се непрестано предавала надама, час цветним, час свенулим, она је од тога створила толико значајну ствар, да је због ње била жртва духовних обмана. Према једној лепој простонародној изреци, гледајући сувише, више ништа није видела. Она је час одбацивала ово уобразено супарништво, а час се победоносно борила са њим. Упоређивала је себе са Пјеретом: она је имала четрдесет година и седе косе; Пјерета је била дражесно бела девојчица, тако нежних очију, да би мртво срце загрејале. Слушала је да људи од педесет година воле девојчице Пјеретине врсте. Пре него што се пуковник био смирио и почео да долази у кућу Рогрон, Силвија је слушала у салону Тифен необичне ствари о Гуроу и његовом животу. Старе девојке имају у љубави претерано платонске погледе, као и девојке од двадесет година; оне задржавају та крајња схватања, као и сви они који нису искусили живот, и видели како виша сила друштвеног живота мења, крњи и обара ова лепа и племенита осећања. Силвији је парала мозак мисао да пуковник може да је вара. Почевши од оних тренутака, које сваки беспослен самац проводи у кревету, од буђења па до устајања, стара девојка је мислила о себи, о Пјерети и о певаној романси, која ју је пробудила речју удадба. Као глупа девојка, место да посматра заљубљеника кроз своје ребренице, она је отворила прозор не мислећи на то да ће је Пјерета чути. Да је имала смисла за најобичније ухођење, она би видела Бригоа, и започета кобна драма не би се одиграла.

Пјерета, и поред своје слабости, скиде тешке дрвене пречаге са капака на кујнским прозорима, отвори их и закачи, затим оде да такође отвори врата од ходника који води у врт. Она узе разне метле потребне за чишћење тепиха, трпезарије, ходника, степеница, најзад, да све очисти, са пажњом, са тачношћу коју ниједна служавка, па била она Холанђанка, не би унела у свој посао: толико је она мрзела грдње. За њу се срећа састојала у томе да види ситне плаве очи, бледе и хладне, своје сестре од тетке, не задовољним, — оне то никад нису изгледале, — већ само мирним, пошто је већ бацила свуда свој сопственички поглед, онај необјашњиви поглед који види и оно што се измакне најочљивијем оку. Пјерета је већ била знојава када се вратила у кујну, да и тамо све уреди, и да наложи штедњак, да би могла да пренесе ватру код свога брата од тетке и код своје сестре од тетке, доносећи им у исти мах, и једном и другом, топле воде за умивање, коју она за себе никад није имала! она постави за доручак и наложи пећ у трпезарији. Вршећи ове разне послове, ишла је понекад у подрум да донесе дрва за потпалу, прелазећи из хладних одељења у топла, из топлих у ледена и влажна. Ови нагли прелази, чињени са младалачком неопрезношћу често пута да би се избегла груба реч, да се послуша заповест, изазивали су непоправљива погоршања у стању њенога здравља. Пјерета није знала да је болесна. Међутим, осећала се рђаво; имала је чудне прохтеве за јелом, које је крила; волела је сирове салате и кришом их гутала. Безазлено дете савршено није знало да је њено стање претстављало озбиљну болест и да је

захтевало највећу пажњу. Пре Бриговљевог доласка, да је онај Неро, који је могао себи да пребаци за смрт старемајке, открио унуци ову смртну опасност, Пјерета би се осмехнула: налазила је и сувише горчине у животу да се не би смешила смрти. Али, од пре неколико тренутака, она, која је додавала својим телесним боловима патњу своје бретонске носталгије, — тако познате болести, да је пуковници узимају у обзир код Бретонаца на отслужењу војске, — она је сад волела Провен! Призор онога златног цвета, она песма, присуство њенога друга из детињства, били су је оживели, као што биљка, дуго без воде, озелени после обилне кише. Хтела је да живи, изгледало јој је да није патила! Она тихо уђе код своје сестре од тетке, наложи ватру, осатви топлу воду, измења неколико речи, затим оде да пробуди свога стараоца, и сиђе да узме млеко, хлеб и друге намирнице, које су доносили продавци. Она остаде неко време на прагу врата, надајући се да ће Бригоу пасти на памет да се врати; али је Бриго већ био на париском путу. Била је спремила трпезарију и радила у кујни, када је чула како њена сестра од тетке силази низ степенице. Госпођица Силвија Рогрон се појави у собној хаљини од бледо мрког тафта, са капом од тила украшеном машнама, са својом лажном косом доста рђаво намештеном, са реклом обученом преко хаљине, вукући своје папуче. Она прегледа све, па погледа своју сестру од тетке, која ју је чекала, да чује шта ће се спремати за ручак.

— А, ту сте, госпођице љубавнице, рече Силвија Пјерети пола веселим пола потсмешљивим гласом:

— Молим?

— Ви сте ушли код мене као подмуклица и тако исто сте изишли; међутим, морали сте добро знати да сам имала са вама да говорим.

— Ја?...

— Ви сте јутрос добили серенаду, баш као каква принцеза.

— Серенаду? узвикну Пјерета.

— Серенаду? прихвати Силвија подражавајући Пјерети. Ви имате љубавника.

— Шта је то љубавник?

Силвија избеже да јој одговори и рече:

— Усудите се да кажете, госпођице, да неко није дошао под наше прозоре да вам говори о удаји!

Гањање је било научило Пјерету лукавствима потребним робовима; она смело одговори:

— Ја не знам шта хоћете да кажете...

— Моје псето! рече опоро матора девојка.

— Али, сестро, поче покорно Пјерета.

— Ви се нисте дигли, и такође нисте отишли боси на свој прозор, што ће вам донети неку добру болест. И треба! То сте и заслужили. И ви можда нисте разговарали са својим љубавником?

— Не, сестро.

— Знам много ваших недостатака, али нисам знала и то да лажете. Размислите добро, госпођице! Треба да нам кажете и да нам објасните, своме брату од тетке и мени, јутрошњи догађај; иначе, ваш старалац ће предузети строге мере.

Стара девојка прождирана љубомором и радозналошћу, служила се заплашивањем. Пјерета учини као људи који пате преко својих снага: ћутала је.

Ћутање је, за сва нападнута бића, једини начин да победе: оно умара козачке јурише завидљиваца, дивље нападе непријатеља; оно даје поразну и потпуну победу. Шта има потпуније од ћутања? Оно је апсолутно; није ли то један облик бесконачности? Силвија погледа кришом Пјерету. Дете је црвенило, али њено црвенило, место да буде опште, показивало се у неједнаким печатима по јагодицама, у жарким мрљама врло значајне боје. Видећи ове знаке, мајка би одмах променила глас, узела би ову девојчицу у крило, питала би је и одавно би већ уживала у хиљаду доказа потпуне, узвишене Пјеретине невиности; она би видела њену болест и схватила би да сокови и крв, скренути са својих путева, нападају на плућа, пошто су већ пореметили варење. Ове речите мрље указивале би јој на присутност смртне опасности. Али једна стара девојка, код које нису никад била пробуђена осећања која развија породица, којој су биле непознате потребе деце и предострожности које захтевају младе године, није могла имати никакву благодотворност, које се рађају из хиљаду догађаја породичног живота. Трпљење у беди, место да јој је утанчало срце, учинило га је окрутним.

— Црвени. Крива је! рече у себи Силвија.

Пјеретино ћутање било је дакле протумачено у најгорем смислу.

— Пјерета, рече она, пре него што ваш брат сиђе, ми ћемо разговарати. Хајдете, рече она блажим гласом. Затворите врата са улице. Ако когод дође, звониће, и ми ћемо чути.

И поред влажне магле која се издизала над реком, Силвија одведе Пјерету пошљунченом стазом, која је вијугала кроз траву, до терасе од шљунковитог стења, живописног кеја, обраслог перуникама и воденим биљем. Стара сестра од тетке промени начин; хтела је да покуша да савлада Пјерету благошћу. Хијена се претварала у мачку.

— Пјерета, рече јој она, ви нисте више дете, ви ћете ускоро ући у своју петнаесту годину, и не би било ништа чудно да имате љубавника.

— Али, сестро, рече Пјерета подижући са анђелском благошћу своје очи према опором и леденом лицу своје сестре од тетке, која беше узела свој израз продавачице, шта је то љубавник?

Силвији је било немогуће да штићеници свога брата јасно а пристојно објасни значење речи љубавник. Место да види у овоме питању израз очаравајуће безазлености, она виде у њему извештаченост.

— Љубавник, Пјерета, то је човек који нас воли и који хоће нама да се ожени.

— А, рече Пјерета. Кад се у Бретањи двоје споразумеју, ми онда називамо младића заручником.

— Е па, знајте, мала моја, да нема ничега рђавог, кад признате да некога волите. Ружно је кад се крије. Да ли сте се случајно допали некоме од људи који овде долазе?

— Ја не верујем.

— Ви не волите ниједног од ових?

— Ниједног.

— Зацело?

— Зацело.

— Погледајте ме, Пјерета.

Пјерета погледа своју сестру од тетке.

— Један човек вас је ипак звао са трга јутрос? Пјерета обори очи.

— Ви сте отишли до свога прозора, отворили сте га и говорили сте?

— Не, сестро; хтела сам да видим какво је време, и видеела сам једнога сељака.

— Пјерета, од вашег првог причешћа ви сте се много поправили, послушни сте и побожни, воли-те своје рођаке и Бога; ја сам задовољна вама, али вам то нисам казала да не би побудила у вама гордост...

Ова ужасна девојка гледала је у сломљености, безотпорности и ћутању беде Пјеретине врлине! Једна од најблагодотворнијих ствари које су у стању да пруже утехе патницима, мученицима и уметницима у најмучнијим тренуцима божанског страдања, у које их доводе завист и мржња, то је да нађу похвалу тамо где их је увек сачекивала покуда и неповерење. Пјерета подиже разнежене очи на своју сестру од тетке и осети се спремна да јој опрости све болове које јој је била задала.

— Али ако је све то само притворство, ако треба да увидим у вама змију коју сам грејала на својим грудима, ви бисте били ниско, страшно створење!

— Ја не видим да имам што себи да пребацим, рече Пјерета, осећајући у срцу јак бол од наглог прелаза са ове неочекиване похвале на страхан глас хијене.

— Ви знате да је лаж смртан грех?

— Да, сестро.

— Ви сте пред Богом! рече стара девојка показујући јој једним свечаним покретом врт и небо; закуните ми се да не познајете онога сељака.

— Нећу да се кунем, рече Пјерета.

— А! то није био сељак, мала отровнице!

Пјерета побеже као поплашена кошута кроз башту, престрашена овим питањем савести. Њена сестра је позва страшним гласом.

— Неко звони, одговори она.

— Ах! каква мала подмуклица! рече у себи Силвија; врло је препредена; и сада сам сигурна да се ова мала змија увија око пуковника. Слушала је како говоримо да је барон. Да буде бароница! Глупавица! Ах! ја ћу је се отрести дајући је у трговину, и то одмах.

Силвија остаде тако изгубљена у својим мислима, да не виде свога брата како иде низ стазу, гледајући штету коју је мраз био нанео георгинама.

— Ехеј, Силвија! шта ту размишљаш. Ја сам мислио да гледаш рибе! Има их које понекад искачу из воде.

— Не, рече она.

— Па како си спавала?

И он поче да јој прича шта је сањао те ноћи.

— Не изгледам ли ти почађио у лицу?

Још једна реч из Рогроновог речника.

Откада је Рогрон волео, али не вређајмо ову реч, откада је желео госпођицу де Шаржбеф, он се много бринуо о своме изгледу и о својој спољашности. Пјерета сиђе у овоме тренутку низ степенице, и јави издалека да је доручак готов. Када је видела своју сестру од тетке, Силвија постаде зеле-

на и жута у лицу: сва њена жуч се покрену у њој. Она загледа ходник и нађе да је Пјерета требала да га истрља.

— Ја ћу да трљам, ако хоћете, одговори овај анђео, не знајући опасност коју за младе девојке представља овакав посао.

Трпезарија је била беспрекорно спремна. Силвија се за све време доручка правила као да су јој потребне извесне ствари, на које у мирном стању извесно не би ни помислила, и које је тражила, да би подизала Пјерету, тачно у тренуцима када је јадна мала опет почињала да једе. Али ово мучење није било довољно; она је тражила какав разлог за грдњу, и гризла се у себи што не може да га нађе. Да је било свежих јаја, она би се сигурно жалила да је њено рђаво скувано. Једва је одговарала на глупа питања свога брата, па ипак је гледала само у њега. Њене очи су избегавале Пјерету, коју је изузетно јако погађало овакво понашање. Пјерета донесе кафу за своју сестру од тетке, као и кафу за свога брата од тетке, и у једној сребрној шољи млеко помешано са скорупом. Брат и сестра су сами мешали млеко и кафу, коју је Силвија сама справљала. Када је врло пажљиво спремила себи задовољство, она опази мало праха од кафе; она гахвати са извештаченом узрујаношћу у жутом вртлогу, загледа га, наже се да га боље види. Бура отпоче.

— Шта ти је? рече Рогрон.

— Шта ми је... то да је госпођица метнула пепела у моју кафу. Како је то пријатно, пити кафу са пепелом!... Е, то није чудно: никад се не раде добро две ствари у исти мах. Много је она мислила

на кафу! Могао је какав кос летети по њеној кујни, она се на њега јутрос не би осврнула, акамоли да види пепео! И још кафа за њену сестру од тетке! Ех, то је њој сасвим свеједно!

Она је тако продужавала док је стављала на ивицу свога тањира прах од кафе, који је био промакао кроз цедиљку, као и неколико грумичака шећера, који се нису могли растопити.

— Али, сестро, па то је кафа, рече Пјерета.

— А, дакле ја лажем? узвикну Силвија погледајући Пјерету и прострељујући је севањем које је избијало из њеног ока у љутини.

Ова бића, која страст није нимало нарушила, имају на расположење велико обиље животног флуида. Ова појава јаког сијања ока у тренуцима љутине била се утолико лакше развила код госпођице Рогрон, што је она некада, у своме дућану, имала потребе да употреби снагу свога погледа отварајући широко своје очи, да би улила спасоносни страх својим помоћницима.

— Трудите се да поричете моја тврђења, продужи она, ви, који заслужујете да се дигнете од стола и да идете да једете сами у кујни!

— Шта је вама двојма? узвикну Рогрон. Ви сте јутрос као чекиње.

— Госпођица зна шта имам противу ње. Ја јој остављам времена да се одлучи, пре него што ти о томе говорим, јер ћу бити према њој боља него што заслужује!

Пјерета је гледала на трг, кроз окна, да не би гледала у очи своје сестре од тетке, од којих се бојала.

— Али изгледа да ме она не слуша више него кад бих говорила овој кутији за шећер! Међутим, она има фино уво, разговара са врха куће и одговара неком који је доле... Твоја штићеница је толико покварена, да се то не може исказати, и ти немаш ничему добром да се надаш од ње, знај то, Денисе.

— Шта је она то тако страшно учинила? упита брат сестру.

— У њеним годинама, то значи рано почети! узвикну разбеснела матора девојка.

Пјерета се диже да распреми сто, да би се снашла: није знала како да се држи. Ма да овај начин говора није био нов за њу, она никада на њега није могла да се навикне. Гнев њене сестре од тетке изазивао је у њој помисао да је у питању неки страшан грех. Питала се какав би био њен бес да је знала за Бриговљев подвиг. Можда би јој одузели Бригоа. Кроз главу јој прође хиљаду брзих, дубоких мисли робиње, и она се одлучи да истраје у потпуном ћутању поводом једне ствари у којој јој њена савест није указивала ни на шта рђаво. Она је саслушала тако грубе, тако тешке речи, тако увредљиве претпоставке, да је, кад је ушла у кујну, добила грчеве у стомаку и страшно повраћање. Она не смеде да се пожали, није била сигурна да ће јој пружити помоћ. Вратила се бледа, рече да јој није добро, и пође да легне, придржавајући се код сваког степеника за ограду, и мислећи да јој је дошао час смрти.

— Јадни Бриго! говорила је у себи.

— Она је болесна! рече Рогрон.

— Она болесна! То су измотације! одговори гла-

сно Силвија, тако да је Пјерета чује. Јутрос није била болесна!

Овај последњи ударац дотуче Пјерету, и она леже у сузама, молећи Бога да је узме са овога света.

Од пре отприлике месец дана, Рогрон више није морао да носи Уставобранитељ Гуроу; пуковник је редовно долазио да узме лист, да разговара, а кад је било лепо време одводио је Рогрона. Сигурна да ће видети пуковника и да ће моћи да га пита, Силвија се обуче кокетно. Матора девојка мислила је да ће изгледати кокетно кад обуче једну зелену хаљину, кад узме један мали шал од жутог кашмира оивичен црвеним, и један бели шешир са ретким сивим перима. У време када је пуковник требало да дође Силвија се задржа у салону са својим братом, којег је била натерала да остане у собној хаљини и обући.

— Лепо је време, пуковниче! рече Рогрон када је у салон ступио пуковник својим тешким кораком; али ја нисам обучен, моја сестра је можда хтела да изиђе, па ме је задржала код куће. Причекајте ме.

Рогрон остави Силвију саму са пуковником.

— Куда мислите да идете, обучени сте као нека богиња? упита пуковник, који опази извештан свечан израз на широкоме, рошавом лицу старе девојке.

— Хтела сам да изиђем; али како мала није добро, остајем.

— Шта јој је?

— Не знам, тражила је да легне.

Гуровљева опрезност, да не кажемо неповерљивост, била је непрестано појачавана последицама његовог савеза са Винеом. Очигледно, боља страна је била у адвокатовим рукама. Овај је уређивао лист и господарио у њему, задржавајући за свој труд приходе, док је пуковник, као одговорни издавач, био слабо награђен. Вине и Курнан били су учинили огромне услуге Рогронима, док он, пуковник у пензији, није ништа могао за њих. Ко ће бити посланик? Вине. Ко је био моћан бирач? Вине. Кога су питали? Винеа! Најзад, он је знао бар исто онолико добро као и Вине величину и дубину страсти, коју је у Рогрону била запалила лепа Батилда де Шаржбеф. Ова страст је постајала безумна, као и све последње страсти људи. Батилдин глас је изазивао дрхтавицу код нежење. Сав у својој жељи, Рогрон ју је крио, не смејући да мисли на такву везу. Да би испитао ситничара, пуковник му је казао да хоће да тражи Батилдину руку. Рогрон је пребледео видећи таквога страшног супарника; постао је хладан према Гуроу, и скоро пун мржње. Тако је Вине на све начине владао у кући, док се он, пуковник, везивао за њу једино сумњивим везама једне љубави, лажне с његове стране, а која се још није била изјаснила код Силвије. Кад му је адвокат открио свештениково настојање, саветујући му да прекине са Силвијом и да се окрене Пјерети, Вине је охрабривао Гуровљеву праву склоност; али истражујући прави смисао овог упућивања, испитујући пажљиво ствари око себе, пуковнику је изгледало да опажа код свога савезника наду да га завади са Силвијом и да искористи страх старе девојке, да би

бацио све богатство Рогрона у руке госпођице де Шаржбеф. Зато, кад га је Рогрон оставио самога са Силвијом, пуковник својом моћи запажања похвата неразговорне знаке који су одавали Силвијино неспокојство. Он уочи њену намеру да остане на само са њиме и под оружјем. Пуковник, који је већ силовито сумњичио Винеа да му спрема неку замку, поверова да је овај разговор дошао као последица неког удешавања од стране овога судског мајмуна; он се припреми, као кад је вршио извиђања у непријатељској земљи, напрегнута погледа, осетљив на најмањи шум, усретсређене мисли, с руком на оружју. Пуковников недостатак је био да никад није веровао ни једној јединој женској речи; и кад је стара девојка потргла Пјерету и казала му да је легла у подне, пуковник поверова да ју је Силвија напросто затворила у њену собу, из љубоморе.

— Та мала постаје врло слатка, рече он немарно.

— Она ће бити лепа, одговори госпођица Рогрон.

— Ви бисте сад требали да је пошаљете у Париз, у какву радњу, додаде пуковник. Она би тамо постигла велики успех. Данас се траже врло лепе девојке у помодним радњама.

— Је ли то заиста ваше мишљење? упита Силвија узбуђеним гласом.

— Врло добро, сад знам, помисли пуковник. Мора бити да је Вине саветовао да се Пјерета једнога дана уда за мене, да би ме изиграо код ове старе

вештице. — Па, рече он гласно, шта иначе да радите са њом? Зар не видите да је девојка неупоредљиве лепоте, Батилда де Шаржбеф, племићкиња, са одличним везама, принуђена да седи? Нико је неће. Пјерета нема ништа, никад се неће удати. Зар ви мислите да младост и лепота могу нешто да значе за мене, на пример; за мене, који сам, као коњички капетан у царској гарди, чим је цар основао своју гарду, прошетао своје чизме по свима престоницама и познао најлепше жене тих истих престоница? Младост и лепота, то је страшно просто и глупо! . . . не говорите ми о њима. У четрдесет осмој години, рече он правећи се старијим, кад је човек доживео отступање из Русије и кад је прошао кроз страшне борбе које су се водиле у Француској, слабине му прилично попуштају; ја сам већ чичица. Жена као ви би ми угађала, неговала би ме; а њено богатство, са мојом сиромашном пензијом од хиљаду талира, пружио би ми у мојим старим данима пристојну угодност; и ја бих је хиљаду пута претпоставио каквој чепици, која би ми стварала непријатности и која би имала тридесет година и страсти кад бих ја имао шесет година и реуматизам. У мојим годинама, човек рачуна. Видите, међу нама речено, ја не бих волео да имам деце ако бих се оженио.

Силвијино лице било је јасно за Гуроа за време ове беседе, а њен узвик коначно убеди пуковника о Винеовом издајству.

— Дакле, рече она, ви не волите Пјерету?

— Ах, тек штогод! јесте ли полудели, драга моја Силвија? узвикну пуковник. Зар се лешници

крцкају кад се више нема зуба? Хвала Богу, видим себе и при здравој сам памети.

Силвија не хтеде да уђе у игру, и учини јој се врло лукаво да говори кроз уста свога брата.

— Мој је брат имао, рече она, намеру да вас ожени.

— Али ваш брат не може да има тако глупу мисао. Пре неколико дана, да бих дознао његову тајну, ја сам му рекао да волим Батилду; он је постао бео као ваша крагница.

— Он воли Батилду? рече Силвија.

— Као луд! А Батилда сигурно жели само његов новац. (Ево ти, Вине! помисли пуковник). Како би, онда, он говорио о Пјерети? Не, Силвија, рече он узимајући јој руку и стежући јој је на извештан начин, пошто сте ви дошли на ту ствар. . . (Он се приближи Силвији). Е, па. . . (он јој пољуби руку, био је коњички пуковник и дао је доказе о храбрости), знајте, ја нећу другу жену сем вас. Ма да би ова женидба имала изглед да је из рачуна, што се мене тиче, ја осећам наклоност према вама.

— Али ја сам хтела да вас оженим Пјеретом. И кад бих јој дала своје богатство. . . А, пуковниче?

— Али ја нећу да будем несрећан у својој кући, и да кроз десет година гледам каквога младог ветропира, као Жилијар, да се врти око моје жене и да јој упућује стихове у каквом листу. Ја сам мало сувише човек у овом погледу! Ја никад нећу пристати на несразмеран брак у погледу година.

— Е па добро, пуковниче, ми ћемо о свему томе разговарати озбиљно, рече Силвија бацајући му по-

глед, који је она сматрала пуним љубави а који је доста личио на осмех страшила.

Њене хладне и модре усне развукоше се показујући њене жуте зубе. Она је мислила да се смеши!

— Ево ме, рече Рогрон узимајући пуковника, који љубазно поздрави стару девојку.

Гуро одлучи да убрза своју женидбу са Силвијом и да тако постане господар у кући, рачунајући да се отараси Батилде и Целесте Хабер, помоћу утицаја који буде стекао над Силвијом у меденом месецу. Зато, за време ове шетње, рече Рогрону да је се са њим шалио онога дана: није имао никаквих претензија на Батилдино срце, јер није довољно богат да би се оженио девојком без мираза. Затим му повери своју намеру; још одавно је изабрао његову сестру, због њених добрих особина, желећи, најзад, част да постане његов зет.

— Ах! пуковниче, ах! бароне, ако је стало до мога пристанка, то ће бити у законом прописаном року! узвикну Рогрон, срећан што се види ослобођеним овога страшнога супарника.

Силвија проведе цело своје пре подне у своме стану испитујући да ли има места за смештај брачног пара. Она одлучи да назиде за свога брата други спрат и да пристојно удеси први за себе и свога мужа; али се одлучи такође, према ћуди сваке старе девојке, да подвргне пуковника неколиким пробама да би оценила његово срце и његово понашање, пре него што се реши. Још је сумњала и хтела је да се увери да Пјерета нема никаквих односа са пуковником.

Пјерета сиђе у време ручка да постави сто. Силвија је била принуђена да сама спреми ручак, при чему је испрљала своју хаљину. „Проклета Пјерета!” узвикнула је она при том. Било је очигледно да она не би добила ову масну мрљу на своју свилену хаљину да је Пјерета спремала ручак.

— Ту сте, лепа кмекавице? Ви сте као поткивачево псето, које спава под огњиштем и које се буди кад почну шерпе да лупају! Ах! ви бисте хтели да вас сматрамо болесном, мала лажљивице!

Ова мисао: „Ви ми нисте признали истину о ономе што се јутрос десило на тргу; дакле, ви лажете у свему што кажете”, била је као чекић којим је Силвија без престанка ударала по срцу и глави Пјеретиној.

На велико Пјеретино чуђење, Силвија је, после вечере, пошла да се обуче, за вечерње примање. Најживља уобразиља је ипак испод делатности коју сумња може да да духу једне старе девојке. У овоме случају, стара девојка је изнад политичара, адвоката и бележника, изнад банкара и тврдица. Силвија се одлучи да тражи савет од Винеа, пошто је о свему размислила. Хтела је да Пјерета буде поред ње, да би дознала по њеном држању да ли је пуковник казао истину. Госпођа и госпођица де Шаржбеф дођоше прве. По савету свога зета, Батилда је била удвостручила елеганцију. Била је обучена у дивну плаву хаљину од велура, са шалом отворене боје као и увек, са златним минђушама у облику црвених гроздића, са косом у увојцима, с крстићем на грудима ђаволасто намештеним, у малим ципелама од црнога сатена, са чарапама од

сиве свиле и са шведским рукавицама; узимала је ставове какве краљице, прелазећи у девојачку дражесност, способну да залуди све Рогроне на свету. Мајка, мирна и достојанствена, показивала је, као и њена кћи, извесну аристократску дрскост, којом су ове две жене спасавале све и кроз коју је пробијао дух њихове касте. Батилда је била обдарена вишим духом, који је једино Вине умео да запази, после два месеца борављења госпође и госпођице де Шаржбеф у његовој кући. Кад је оценио сву дубину ове девојке, увређене бескорисношћу своје младости и своје лепоте, изоштрене презрењем које је осећала према људима једнога доба у којем је једини идол за њих био новац, Вине изненађен узвикну:

— Да сам се вама оженио, Батилда, ја бих данас био на путу да постанем министар правде. Звао бих се Вине де Шаржбеф и седео бих на десници!

Батилда није уносила у своју жељу да се уда ниједан простачки циљ; она се није удавала да би постала мајка, није се удавала да би имала мужа. Она се удавала да би била слободна, да би имала једног одговорног издавача, да би се назвала госпођом и да би могла да дела као што делају људи. Рогрон је за њу значио само једно име; она је рачунала да учини нешто од овога глупака, каквога немог и послушног посланика, чији би дух она била. Она је имала да се свети својој родбини, која ју је била оставила њеној судбини сиромашне девојке. Вине је био много проширио и учврстио њене намере, дивећи им се и одобравајући их.

— Драга рођако, говорио јој је он, објашњава-

јући јој који утицај имају жене и указујући јој на област делања која им је одговарала, верујете ли ви да ће Тифен, човек најосредњијих способности, својим снагама ући у првостепени суд у Паризу? Његова жена га је учинила послаником, она га гура у Паризу. Њена мајка, госпођа Роген, препредена је лисица, која чини шта хоће са банкарком ди Тилеом, једним од Нисенжанових ортака, а обојица су у савезу са Келерима, и све ове три куће чине услуге или влади или њеним најоданијим људима; министарства су у најбољим односима са овим финансијским курјацима, и ти људи познају цео Париз. Нема разлога да Тифен не постане претседник каквог вишег суда. Удајте се за Рогрона, од којег ћемо ми учинити провенског посланика, пошто се ја будем учврстио у каквом другом изборном срезу у округу. Ви ћете тада добити неку пореску управу, једно од оних места на којем ће Рогрон имати само да потписује. Ми ћемо бити на страни опозиције, ако она побеђује; међутим, ако Бурбони остану, а, онда ћемо лагано да се померимо ка центру! Уосталом, Рогрон неће живети вечито, и ви ћете се доцније удати за каквога племића. Најзад, будите на лепоме положају, и Шаржбефови ће нам послужити. Ваша беда, као и моја, свакако да вам је дала способност да оцењујете шта вреде људи: треба се служити њима као поштанским коњима. Један човек или једна жена преносе нас од те до те станице.

Вине је био направио од Батилде једну малу Катарину Медичи. Он је остављао своју жену у кући, срећну са њено двоје деце, пратећи увек госпо-

ђу и госпођицу де Шаржбеф код Рогрона. Он стиже са пуним сјајем шампањског трибуна. Имао је лепе наочаре са златним оквиром, свилен прсник, белу кравату, црне панталоне, елегантне чизме и црн фрак направљен у Паризу, златан сат са ланцем. Место ранијег, бледог и мршаваог, мрачног и отровног, сада је показивао Винеа са држањем политичке личности; ишао је, поуздан у свој успех, издигнуте главе, што је својствено судским људима, посвећеним у празнине и пролазе закона. Његова мала лукава глава била је тако лепо очешљана, његова добро избријана брада давала му је тако умиљат изглед, ма да хладан, да је изгледао пријатан у жанру Робеспјејера. Зацело, он је могао да буде диван државни тужилац, са гипком, отровном и убилачком речи, или пак говорник са проницавошћу врсте Бенжамен Констана. Срдитост и мржња које су га доскора испуњавале, биле су се преобратиле у подмуклу благост. Отров се био претворио у медицину.

— Добар дан, драга моја, како сте? рече госпођа де Шаржбеф Силвији.

Батилда оде право до камина, скиде свој шешир, огледа се у огледалу и метну своје лепо стопало на ивицу штита за пепео, да би га показала Рогрону.

— Шта вам је, господине? рече му она подижући очи на њега; ви ме не поздрављате? А, добро! Опет ћу ја обући због вас хаљину од велура...

Она позва Пјерету да однесе на једну фотељу њен шешир, који јој девојчица узе из руку и који јој она пружи као да је Бретонка била собарица. Људе сматрају врло свирепим, а такође и тигрове; али ни

тигрови, ни змије, ни дипломати, ни правници, ни целати, ни краљеви, у својим најстрашнијим свирепствима, не могу да достигну љупку суровост, отровну љупкост и дивље презрење између госпођице, кад се једне сматрају изнад других по рођењу, по богатству, по лепоти, и кад се тиче удадбе, првенства, и хиљаду других женских супарништва.

„Хвала, госпођице!” које је Батилда казала Пјерети, претстављало је поему у дванаест певања.

Она се звала Батилда а друга Пјерета. Она је била Шаржбефова, а друга Лоренова! Пјерета је била мала и болесна, Батилда је била велика и пуна живота! Пјерета је била храњена из сажалења, Батилда и њена мајка биле су независне. Пјерета је носила просту вунену хаљину, Батилда је таласала плави велур своје! Батилда је имала најраскошнија рамена у округу и краљевску мишицу; Пјерета је имала суве лопатице и руке! Пјерета је била пепељуга, Батилда је била вила! Батилда је била пред удадбом, Пјерета је имала ускоро да умре као девојка! Батилда је била обожавана; Пјерету овде нико није волео! Батилда се заносно чешљала, имала је укуса; Пјерета је крила своју косу под малом капом, и није знала ништа од моде! Закључак: Батилда је била све, Пјерета није била ништа. Горда Бретонка је добро разумевала ову страшну поему.

— Добар дан, мала, рече јој госпођа де Шаржбеф са своје висине и са нагласком који јој је давао њен при крају стегнути нос.

Вине отера до врхунца овај низ увреда гледајући Пјерету и говорећи јој с поступним подизањем гласа:

— Ох! ох! ох! како смо леви, Пјерета, вечерас!

— Лепа? рече јадно дете. Не мени, него вашој рођаци треба упутити такву реч.

— О! моја рођака је увек лепа, одговори адвокат. Зар не, чича-Рогроне? рече он окрећући се према домаћину и пљескајући га по рамену.

— Да, одговори Рогрон.

— Зашто га натеривати да говори противу свога мишљења? Ја му се никад нисам допадала, рече Батилда стојећи пред Рогроном. Зар то није истина? Погледајте ме!

Рогрон је погледа од ногу до главе и од главе до ногу, па лагано склопи очи, као мачка кад јој чешу главу.

— Ви сте сувише леви, рече он, сувише је опасно гледати вас.

— Зашто?

Рогрон се загледа у ватру и не одговори. У томе тренутку уђе госпођица Хабер са пуковником. Целеста Хабер, поставши општи непријатељ, рачунала је само Силвију за своју; али сваки јој је утолико више указивао пажње, учтивости и љубазности, уколико јој је подривао тле, тако да се она стално колебала између ових доказа наклоности и неповерења које јој је уливао њен брат. Викар, ма да удаљен од бојног поља, разумевао је све. Зато је, када је схватио да су сви изгледи за његову сестру пропали, постао један од најстрашнијих непријатеља Рогрона. Сваки може одмах да замисли госпођицу Хабер кад схвати да би она, да није била потпуни господар женског завода, вечито имала изглед учитељице. Учителице имају свој начин да наместе

шешир. Као што су старе Енглескиње стекле монопол за турбане, тако учитељице имају монопол за своје шешире; њихова основа преовлађује над цвећем, а цвеће је више него вештачко; ма да дуго стоји по орманима, овај шешир је увек нов и увек стар, чак и првог дана. Ове девојке се поносе тиме што подражавају сликарским луткама; оне седе више на својим куковима него на столицама. Кад им се говори, оне се окрећу целим трупом место да окрену само главу; а кад им хаљине шуште, човек је готов да верује да опруге ових врста стројева нису у реду. Госпођица Хабер, савршенство ове врсте, имала је строго око, спарушена уста, а под њеном избораном брадом траке од њенога шешира, млитаве и искрзане, ишле су за њеним покретима. Украшавала су је два младежа, прилично велика и прилично мрка, обрасла длакама које је она пуштала да слободно расту, као подивљала павит. Најзад, шмркала је бурмут и то без икакве елеганције. Започеше бостон. Силвија је имала према себи госпођицу Хабер, а пуковник је био намештен са стране, према госпођи де Шаржбеф. Батилда остаде поред своје мајке и Рогрона. Силвија намести Пјерету између себе и пуковника. Рогрон отвори други сто, за случај да дођу г. г. Неро, Курнан и његова жена. Вине и Батилда су знали да играју вист, који су играли г. и госпођа Курнан. Откада су госпођа и госпођица де Шаржбеф долазиле код Рогрона, обе лампе су сјале на камину, између светњака и часовника, а столови су били осветљени најбољим свећама, које су уосталом биле куповане новцем од улога за карте.

— Хајде, Пјерета, узми свој рад, кћери моја, рече

Силвија својој сестри од тетке с подмуклом благошћу видећи је како гледа у пуковникове карте.

Пред светом, она се понашала као да увек врло лепо поступа са Пјеретом. Ово ниско обмањивање дражило је поштену Бретонку и изазивало у њој презрење према њеној сестри од тетке. Гуро се држао као да не зна да се поред њега налази девојчица. Силвија га је посматрала и почињала да налази да је ова крајња равнодушност сумњива. У једноме тренутку, Силвија започе велику игру у „херцу”. Курнани и Неро били су дошли. Стари заменик судије, Дефондриј, којем је министарство правде признавало судиску способност, поверавајући му улогу истражног судије, али којем је оспораван дар чим се тицало суђења у дворани, и који је, од пре два месеца, напуштао странку Тифенових и прилазио Винеовој странци, стајао је пред камином, са леђима према ватри, са задигнутим пешевима од капута. Он је посматрао овај величанствени салон, у којем је сјала госпођица де Шаржбеф, јер је изгледало као да је овај декор био управо створен за то да истакне лепоте ове дивне личности. Владало је ћутање; Пјерета је посматрала како се одиграва партија; Силвијина пажња била је сад заузета игром.

— Играјте ово, рече Пјерета пуковнику, показујући му на „херц”.

Пуковник поче да игра у „херцу”; карте у „херцу” биле су подељене између Силвије и њега; пуковник јој извуче „кеца”, ма да је Силвија имала још пет малих карата поред њега.

— Игра није поштена! Пјерета је видела моје карте, а пуковник је послушао Пјеретин савет.

— Али, госпођице, рече Целеста, пуковник је морао да продужи у „херцу”, пошто га је нашао код вас!

Ова реченица доведе осмех на лице г. Дефондрија, човека од духа, којег је на послетку почела да занима борба разних жеља у Провену, у којем је он играо улогу Ригодена из Куће на лутрију од Пикара.

— То је пуковникова игра, рече Курнан, и не знајући чега се тиче.

Силвија баци на госпођицу Хабер један од оних погледа између старих девојака, суров и сладуњав.

— Пјерета, ви сте видели моје карте, рече Силвија, гледајући нетремице своју сестру од тетке.

— Не, сестро.

— Ја сам вас све гледао, рече судија археолог, и могу да потврдим да је мала гледала само пуковника.

— Ех! рече Гуро преплашен, девојчице умеју лепо испод ока да гледају.

— Ах! учини Силвија.

— Да, продужи Гуро, она је могла да гледа у ваше карте, да би вас довела у незгоду. — Зар не, моја лепа мала?

— Не, рече поштена Бретонка, ја сам за то неспособна, а у таквом случају ја бих помагала својој сестри од тетке.

— Ви знате добро да сте лажљивица и уз то глупавица, рече Силвија. Како би се могло, после онога што се десило јутрос, и најмање поверовати вашим речима? Ви сте једна...

Пјерета не пусти да њена рођака у њеноме присуству заврши оно што је хтела да каже. Предвиђајући читаву бујицу увреда, она се диже, изиђе без светлости и пође у своју собу. Силвија постаде бледа од беса и рече између зуба:

— Платиће ми то!

— Хоћете ли да платите изгубљену игру? упита госпођа де Шаржбеф.

У том тренутку, јадна Пјерета удари челом у врата од ходника, која је судија био оставио отворена.

— Ах то је баш право! узвикну Силвија.

— Шта јој се десило? упита Дефондриј.

— Ништа што није заслужила, одговори Силвија.

— Мора бити да се добро ударила, рече госпођица Хабер.

Силвија покуша да не плати подижући се да оде да види шта је урадила Пјерета, али је госпођа де Шаржбеф задржа.

— Платите нам прво, рече јој она смејући се, јер се више нећете ничега сећати када се вратите.

Ова реченица, која се оснивала на Силвијином подваљивању и забашуривању дугова при картама, постиже опште одобравање. Силвија поново седе и престаде да мисли на Пјерету, што не зачуди никога. За време целог вечера била је стално врло удубљена у игру. Кад је бостон завршен, она се завали у наслоњачу крај свога камина и подиже се тек при опраштању и поздрављању. Пуковник ју је ударао на муке, више није знала шта да мисли о њему.

— Људи су тако неискрени! помисли она тонући у сан.

Пјерета је била страшно ударила главом о ивицу врата, делом лобање у висини увета, управо местом где девојке издвајају један део своје косе да би направиле увојке. Сутрадан, ту је била велика модрица.

— Бог вас је казнио, рече јој њена сестра од тетке при доручку; ви нисте били послушни, огрешили сте се о поштовање које ми дугујете отишавши у средини моје реченице, не саслушавши ме; добили сте оно што заслужујете.

— Ту треба метнути облогу од слане воде.

— Неће то ништа бити, рече Пјерета.

Јадно дете је било дотле дошло да је видело доказ пажње у примедби свога стараоца.

Седмица се заврши као што је почела, у непрестаном мучењу. Силвија постаде довитљива и отера префињеност своје тираније до најдивљачнијих проналазака. Илинејци, Херокејци, Мохиканци могли су нешто код ње да науче. Пјерета не смеде да се жали на неодређене болове које је осећала у глави. Извор незадовољства њене сестре од тетке био је у непризнавању односно Бригоа, а из бретонске тврдоглавости Пјерета је упорно ћутала, што је уосталом било врло разумљиво. Свако ће сада схватити какав је поглед девојчица добацила Бригоу, којег је сматрала изгубљеним за себе, у случају да га открију, и којег је нагонски желела близу себе, срећна што зна да је у Провену. Каква је радост за њу била да види Бригоа! Виђење њенога друга из детињства може се упоредити са погледом којим изгнаник издалека гледа своју отаџбину, или са погледом мученика ка небу, кроз које његове очи, наоружане

духовним виђењем, продиру у најстрашнијим тренуцима мука. Мајоров син тако је савршено схватио последњи Пјеретин поглед, да је, тешући своје даске, узимајући меру и слажући поједине делове, непрекидно лупао главу како би могао да пише Пјерети. Он најзад дође до овог савршено простог начина. У извесно доба ноћи, Пјерета ће спустити једну узицу, којом ће он да увеже своје писмо. Усред њених страшних болова, које јој је причињавала њена двострука болест: гној који се је купио у лобањи и поремећај целог њенога тела, Пјерету је подржавала мисао да се дописује са Бригоом. Иста жеља прожимала је ова два срца; ма да раздвојена, она су се разумевала! При сваком болу у срцу, при сваком севању у глави, Пјерета је помишљала: „Бриго је овде!” И тада је трпела без жалбе.

Првог тржишног дана који је дошао по њиховој првој сусрету у цркви, Бриго је вребао своју малу пријатељицу. Ма да ју је видео дрхтаву и бледу као новембарски лист, спреман да падне са своје гране, не губећи главу, он се погађао за воће са продавачицом са којом се страшна Силвија погађала око својих намирница. Он успе да дода писамце Пјерети, и он јој га додаде тако природно, шалећи се поводом робе, и са сигурношћу каквога препредењака, као да је вечито само то радио, толико је био ставио хладнокрвности у своју радњу, ма да му је зажарена крв пиштала у ушима и излазила кључајући из срца, раскидајући му жиле. Он је имао споља одлучност каквога старог робијаша, а изнутра дрхтавицу невиности, исто као код извесних мајки у тренуцима самртних опасности, када се на-

лазе између две претње, између две провалије Пјерета је осећала исту вртоглавицу као и Бриго; она сакри писмо у џеп своје кецеље. Њене бледе јагодице постадоше румене као трешње од унутрашње ватре. Ова два детета осетише узајамно и несвесно осећања у стању да испуне десет обичних љубави. Овај тренутак им остави у душама дубоки извор узбуђења. Силвија, која није познавала бретонски нагласак, није могла да наслути љубавника у Бригоу, и Пјерета се врати кући са својим благом. Писма ова два јадна детета морала су да послуже као доказни предмети у једној грозној судској расправи; иначе, без ових кобних околности, она би заувек остала непозната. Ево дакле шта је Пјерета прочитала те вечери у својој соби:

„Мила моја Пјерета, у поноћ, у време када сви спавају, а када ћу ја бдети за тебе, ја ћу бити сваке ноћи под твојим кухињским прозором. Ти можеш да спустиш са свога прозора узицу, довољно дугачку да би стигла до мене, што неће начинити никакав шум, и ти ћеш њоме свезати оно што имаш да ми пишеш. Ја ћу ти одговорити на исти начин. Ја знам да су те они научили да читаш и да пишеш, ти бедни рођаци, који су требали да ти учине толико добра а који су ти учинили толико зла! Тебе, Пјерета, кћер једнога пуковника који је погинуо за Француску, тебе су та чудовишта спустила до тога да куваш за њих!... Ето дакле у шта су отишле твоје лепе боје и твоје лепо здравље! Шта је постала моја Пјерета? Шта су од ње учинили? Ја видим јасно да ти није добро. Ох! Пјерета, вратимо се у Бре-

тању. Ја могу да зарадим за све што ти треба: ти ћеш моћи имати три франка дневно; јер ја зарађујем четири до пет, а франак и по ми је довољно. Ах! Пјерета, колико сам молио доброга Бога за тебе, откад сам те поново видео! Ја сам му рекао да ми да све твоје болове а да теби додели сва задовољства. Шта радиш ти овима, кад те држе? Твоја баба је више него они. Ти Рогрони су отровани, они су ти одузели твоју веселост. Ти не корачаш више у Провену као што си се кретала у Бретањи. Вратимо се у Бретању! Најзад ја сам ту да те служим, да извршавам твоје наредбе, и ти ћеш ми казати шта хоћеш. Ако ти треба новац, ја имам наших шесет талира, и то ће бити за мене болно да ти их пошаљем по узици, место да пољубим с поштовањем твоју руку стављајући их у њу. Ах! има већ доста времена, јадна моја Пјерета, како је небеско плаветнило потамнело за мене. Ја нисам имао за два часа среће откада сам те метнуо у онај несрећни дилижанац; и када сам те поново видео као сенку, она вештица твоја рођака покварила је нашу срећу. Али ми ћемо имати утеху сваке недеље да се заједно молимо Богу; тако ће нас можда више послушати. Без збогом, моја мила Пјерета, и довиђења ове ноћи”.

Ово писмо толико узбуди Пјерету, да остаде више од једног часа читавајући га и гледајући га; али она помисли, не без бола, да није имала ничега за писање. Она због тога предузе тежак пут из свога поткровља у трпезарију, где је могла да нађе мастила, перо, хартију, и успе да га изврши не пробудивши своју страшну сестру од тетке. На неколико тре-

нутака пре поноћи, она је написала ово писмо, које је такође било прочитано на суђењу:

„Пријатељу, ох! да, пријатељу, јер ме само ти, Жаче, и моја стара мајка волите. Нека ми Бог о-прости, али ви сте такође једине две личности које ја волим, једну као другу, ни више ни мање. Ја сам била сувише мала да бих могла запамтити своју мајчицу, али тебе, Жаче, и моју старемајку, такође и мога деду (нека му Бог да небеско блаженство! јер је много трпео због свога слома, који је био и мој), најзад, вас двоје који сте ми остали, волим вас оно-лико колико сам несрећна! Зато, да бисте знали ко-лико вас волим, требало би да знате колико патим; али ја то не желим, то би вам нанело сувише бола. Говоре ми како ми ни псу не говоримо! понашају се према мени као према најгорој међу најгорима! и ма да испитујем своју савест као пред Богом, не могу да увидим никакву своју грешку према њима. Пре него што си ми ти певао младеначку песму, ја сам видела Божју милост у својим боловима; јер како сам се осећала тешко болесном и како сам га мо-лила да ме узме са овога света, ја сам казала: „Бог ме чује!” Али, Бриго, пошто си ти ту, ја хоћу да идемо у Бретању, код моје бабе, која ме воли, ма да су ми они казали да ми је она украла осам хи-љада франака. Зар ја могу имати осам хиљада фра-нака, Бриго? Ако су моји, можеш ли ти да их узмеш? Али то су лажи; када бисмо ми имали осам хиљада франака, моја баба не би била у Сен-Жаку. Ја нисам хтела да узбуним последње дане овој светој ста-рици причањем о својим патњама: то би је довело до

смрти. Ах! када би она знала да је њена унука при-морана да пере судове, она, која ми је говорила: „остави то, душице”, кад сам ја у данима њене беде покушавала да јој помажем; „остави, остави, душо, покварићеш своје лепе ручице.” А сад су ми лепи нокти! Најчешће не могу да носим котарицу са намир-ницама, која ми сече руку, када се враћам са трга. Међутим, ја не верујем да су мој брат и моја сестра од тетке рђави; али они сматрају да треба увек да грде, а изгледа да ја не могу да их напустим. Мој брат од тетке је мој тотор. Једнога дана, када сам хтела да побегнем због сувише тешког живота и када сам им то казала, моја сестра Силвија ми је одговорила да ће жандармерија да ме тражи, да је закон на страни мога тотора, и ја сам добро разу-мела, да рођаци не замењују оца и мајку као што ни свеци не замењују доброга Бога. Шта да радим, јадни мој Жаче, са твојим новцем? Чувај га за наш пут. Ох! колико сам мислила на тебе, и на Пен-Хоел, и на велику бару! Тамо смо провели најлепше дане свога живота, јер ми изгледа да ми је све горе. Ја сам врло болесна, Жаче! Имам у глави бслове од којих би јаукала, и у костима, и у леђима, па затим нешто у крстинама што ме убија, а једу ми се само неке ружне ствари, корење, лишће; такође волим мирис штампане хартије. Има тренутака када бих плакала да сам сама, јер ми се ништа не оставља на вољу, и ја чак не смем да плачем. Морам да се кријем да бих принела своје сузе ономе који нам поклања своје милости, које ми називамо својим бо-ловима. Зар ти није он дао ту лепу мисао да дођеш под моје прозоре да певаш младеначку песму? Ах!

Жаче, моја сестра од тетке, која те је чула, казала ми је да имам љубавника. Ако хоћеш да будеш мој љубавник, воли ме много. Ја ти обећавам да те увек волим као и раније и да будем твоја верна робиња.

Пјерета Лорен.

Ти ћеш ме увек волети, је ли?"

Бретонка је била узела у кујни једну корицу хлеба, на којој је направила рупу да унутра стави писмо, и да да тежине своме концу. У поноћ, пошто је отворила свој прозор са крајњом пажњом, она спусти хлеб са писмом, што није направило никакав шум. Она осети како Бриго вуче конац, који прекиде и удаљи се лагано нечујним корацама. Кад је био на средини трга, она је могла нејасно да га види, у осветљењу звезда; међутим он ју је посматрао у светлоте кругу од светлости свеће. Ова два детета остадоше тако за време од једног часа; Пјерета му је давала знак да иде, он је полазио, док је она остала, а он се затим враћао на своје место, и она му је понова наређивала да оде. Ово се понављало неколико пута, док мала не затвори свој прозор, леже и угаси светлост. Кад је легла, она заспа срећна, ма да с боловима: имала је Бриговљево писмо под својим узглавником. Спавала је као што спавају гоњени, сном који зачаравају анђели, оним сном из предела јужних мора, са златним поднебљем, пуним божанствених слика, какве је виђао и давао Рафаел.

Духовне ствари имале су такав утицај на ову нежну телесну природу, да се сутрадан Пјерета дигла весела и лака као шева, ведре и зрачна. Оваква

промена није могла измаћи оку њене сестре од тетке, која, овога пута, место да је грди, поче да је посматра са пажњом свраке. „Зашто је толико срећна?" била је мисао љубоморе, не насиља. Да Силвија није мислила на пуковника, она би казала Пјерети као раније: „Пјерета, ви сте сувише немирни и не слушате оно што вам се каже!" Стара девојка одлучи да посматра Пјерету како само старе девојке умеју да посматрају. Овај дан је био мрачан и мукао као тренуци који претходе бури.

— Ви више нисте болесни, госпођице? рече Силвија за вечером. — Јесам ли ти казала да она све то чини да би нас мучила! узвикну она обраћајући се своме брату не сачекавши Пјеретин одговор.

— Напротив, сестро, ја као да имам грозницу...

— Од чега грозницу? Ви сте весели као зеба. Можда сте опет видели некога?

Пјерета уздрхта и спусти очи на свој тањир.

— Тартифе! узвикну Силвија. У четрнаестој години! већ! Какве склоности! Каква ћете ви бити несрећница?!

— Не знам шта хоћете да кажете, рече Пјерета подижући своје лепе очи, тамне и сјајне, на своју сестру од тетке.

— Данас ћете, рече Силвија, остати са једном свећом у трпезарији, да радите. Ви сте сувишни у салону, и ја нећу да гледате у моје карте, да бисте давали савете својим љубимцима.

Пјерета остаде мирна.

— Притворнице! узвикну Силвија и изађе.

Рогрон који није ништа разумевао од онога што је говорила његова сестра, рече Пјерети:

— Шта је вама двојма? Труди се да угодиш својој сестри, Пјерета; она је тако блага, тако добра, и ако се она љути због тебе, значи да си ти крива. Што се кошкате? Ја волим да живим у миру. Гледај госпођицу Батилду, ти би требало да се угледаш на њу.

Пјерета је сад могла све да издржи: Бриго ће несумњиво доћи у поноћ да јој донесе одговор, и она је од те наде живела целог овог дана. Али је она трошила своје последње снаге! Она не леже, остаде стојећи, слушајући откуцавање часова на часовницима и страхујући да не направи какав шум. Најзад откуца поноћ; она лагано отвори свој прозор, и овога пута се послужи узицом коју је направила спајајући неколико комада канапа. Она зачу Бриговљеве кораке; и када је је извукла своју узицу, она прочита ово писмо, које је испуни радошћу:

„Мила моја Пјерета, ако си толико болесна, не треба да се замараш чекајући ме. Ти ћеш ме добро чути кад будем викао као што су викали шуани.¹ На срећу, мој отац ме је научио да подражавам њихов знак. Дакле, ја ћу трипут крикнути, и ти ћеш знати да сам ту и да треба да ми спустиш узицу; али ја нећу доћи пре него што прође неколико дана. Ја се надам да ћу ти донети добру вест. Ох! Пјерета, умрети! Зар ти, Пјерета, на то мислиш? Све ми је срце уздрхтало; на ову помисао учинило ми се као

¹ Шуани, роајалистички устаници са југозапада Француске, који се борили противу републиканске војске за време револуције. Знак им је био крик сове.

да сам ја сâм умро. Не, моја Пјерета, ти нећеш умрети, ти ћеш живети срећна и бићеш убрзо ослобођена својих мучитеља. Ако не успем у ономе што сам предузео да те спасем, ја ћу да идем властима, и рећи ћу пред лицем неба и земље како поступају с тобом недостојни рођаци. Ја сам сигуран да ти имаш још само неколико дана да трпиш: буди стрпљива, Пјерета! Бриго бди над тобом као у време када смо ишли да се клизамо на бари и када сам те извукао из велике рупе, где замало нисмо заједно пропали. — Збогом, моја мила Пјерета, кроз неколико дана ми ћемо бити срећни, ако тако Бог хоће. Авај! ја не могу да ти кажем једину ствар која би могла бити противу нашег узимања. Али нас Бог воли! Кроз неколико дана ја ћу дакле видети своју милу Пјерету у слободи, безбрижну, и нико ме неће спречавати да те гледам, јер сам жељан да те гледам, о Пјерета! Тебе, која ме удостојаваш своје љубави и свога признања. Да, Пјерета, ја ћу бити твој љубавник, али када будем стекао богатство које ти заслужујеш, а дотле хоћу да будем за тебе само одани слуга, чијим животом ти можеш да располагајеш. Збогом!

Жак Бриго”.

Ево шта мајоров син није рекао Пјерети. Бриго је био написао следеће писмо госпођи Лорен, у Нант:

„Госпођо Лорен, ваша унука ће умрети, од рђавог поступања, ако ви не дођете да је тражите натраг; ја сам је једва познао. А да бих вам дао могућности

да сами видите ствари и да о њима судите, ја овоме писму прилажем писмо које сам добио од Пјерете. Овде се о вама говори да сте узели имање своје унуке и ви се морате оправдати од ове оптужбе. Најзад, ако можете, дођите брзо; ми још можемо бити срећни, а, доцније, ви бисте затекли Пјерету мртву.

Ја сам, с поштовањем, ваш одани слуга,

Жак Бриго”.

Код г. Фрапјеа, столара, Велика улица, у Провену.”

Бриго се бојао да Пјеретина баба није умрла.

Премда је писмо онога кога је она у својој невиности називала својим љубавником, било скоро загонетно за Бретонку, она је веровала у његову садржину са својом неокрњеном вером. Њено срце познаде осећање које имају пустињски путници, када издалека опази палме око бунара. Бриго јој је говорио да ће њена несрећа престати за мало дана; она заспа са овим обећањем свога друга из детињства; па ипак, стављајући ово писмо поред оног првог, њој дође страшна мисао страшно изражена.

— Јадни Бриго, помисли она, он не зна да сам ја већ ногама у гробу.

Силвија је чула Пјерету, чула је такође и Бригоа под својим прозором; диже се и јурну да испита трг кроз ребренице, и тада виде, у светлости месеца, једнога човека како се удаљује према кући у којој је становао пуковник, пред којом се Бриго задржа. Стара девојка отвори сасвим лагано своја врата, попе се уз степенице, зграну се видевши све-

тлост код Пјерете, погледа кроз рупу од браве, али не могаде ништа да види.

— Пјерета, рече она, јесте ли болесни?

— Не, сестро, одговори Пјерета изненађена.

— Зашто вам онда треба светлост у поноћ? Отворите. Ја морам да знам шта радите.

Пјерета дође да отвори, боса, и њена сестра од тетке виде скупљену узицу, коју Пјерета није сакрила, не помишљајући да је могу изненадити. Силвија је зграби.

— За шта вам ово служи?

— Ни за шта, сестро.

— Ни за шта? рече Силвија. Добро! Увек лажете. Нећете тако отићи у рај. Лезите, хладно вам је.

Она више ништа не упита и оде, остављајући Пјерету преплашену због ове благости. Место да праска, Силвија се била наједном одлучила да изненади пуковника и Пјерету, да ухвати писма и да посрами двоје љубавника који су је варали. Пјерета, научена опасношћу, сакри у свој стежњак своја два писма пришивши преко њих комад платна.

Ту се заврши Пјеретина и Бриговљева љубав.

Пјерета је била срећна због одлуке свога пријатеља, јер су сумње њене сестре од тетке морале да падну, немајући више ослоња. Заиста, Силвија проведе три ноћи на ногама и три вечери вребајући недужног пуковника, али не примети ни код Пјерете, ни у кући, ни споља ништа што би одавало њихову везу. Она посла Пјерету на исповест и искористи ту прилику да све испретура код овог детета, са окретношћу и досетљивошћу ухода и трговачких помоћника са париске периферије. Али не нађе ништа.

Њен бес достиже врхунац људских осећања. Да је Пјерета била ту, она би је зацело изударала без милости. Код девојке овога кова љубомора је била мање једно осећање а више занимање: она је живела, осећала како јој удара срце, имала је дотле за њу потпуно непознато узбуђење: најмање кретање одржавало ју је будном, ослушкивала је најслабије шуме, вребала је Пјерету с мрачном упорношћу.

— Ова мала бедница ће ме убити! говорила је она.

Силвијина строгост према њеној сестри од тетке достиже најученију свирепост и учини очајним већ неиздржљиви Пјеретин положај. Бедна мала имала је редовно грозницу, а болови у њеној глави постадоше неиздржљиви. После осам дана она показа сталним посетиоцима куће Рогрон једно патничко лице, које би несумњиво такло мање сурове себичњаке; али доктор Неро, можда по Винеовом савету, не дође више од недељу дана. Пуковник, осумњичен од Силвије, бојао се да не промаши своју женидбу показујући и најмање сажалења према Пјерети. Батилда је објашњавала промену код овога детета појавом која се могла предвидети, природном и безопасном. Најзад једне недеље увече, када је Пјерета била у салону, пуном света, она немогаде да издржи болове и потпуно изгуби свест; пуковник, који први примети њену несвест, узе је и однесе на једно канабе.

— Она је то учинила намерно, рече Силвија, гледајући госпођицу Хабер и оне који су играли с њом.

— Ја вас уверавам да је вашој сестри од тетке врло рђаво, рече пуковник.

— Било јој је врло добро у вашим рукама, рече Силвија пуковнику са ужасним осмехом.

— Пуковник има право, рече госпођа де Шарж-беф; требало би да позовете лечника. Јутрос, у цркви, сви су говорили, излазећи, о стању госпођице Лорен, које је очигледно.

— Умирем, рече Пјерета.

Дефондриј позва Силвију и рече јој да раскопча хаљину својој сестри од тетке. Силвија дотрча говорећи:

— То је пренемагање!

Она раскопча хаљину; кад је дошла до корсета, Пјерета нађе надземаљску снагу, усправи се и узвикну:

— Не! не! идем да легнем.

Силвија је била опипала корсет и њена рука је у њему осетила хартију. Она пусти Пјерету да оде, говорећи свима:

— Е па, шта кажете о њеној болести? То је претварање! Ви не можете да замислите поквареност овог детета.

После седељке, она задржа Винеа; била је бесна, хтела је да се освети; била је груба са пуковником кад се опраштао с њом. Пуковник баци на Винеа један поглед којим му је претио до трбуха, и изгледало је као да ту означава место за метак. Силвија замоли Винеа да остане. Кад остадоше сами, матора девојка му рече:

— Никада, докле сам жива, нећу се удати за пуковника!

— Сада, пошто сте ви о томе донели одлуку, ја могу да говорим. Пуковник је мој пријатељ, али ја

сам више ваш него његов: Рогрон ми је учинио услуге које ја никада нећу заборавити. Ја сам исто толико добар пријатељ као што сам неумољив непријатељ. Зацело, када једнога дана будем у Скупштини, видеће се докле ћу ја моћи да доспем, и Рогрон ће бити виши порезник онако како ја будем хтео... Закуните ми се да никад нећете ништа поновити од нашега разговора!

Силвија потврди покретом главе.

— Пре свега, овај добри пуковник је страشان картарош.

— Ах! учини Силвија.

— Без незгода у које га је довела његова страст, он би можда био маршал Француске, продужи адвокат. Тако би он могао да профуќка ваше богатство, јер је то човек који тера у крајности. Немојте мислити да супружници могу имати или немати деце по својој вољи: Бог даје децу, а ви знате шта би вам се десило. Не, ако хоћете да се удате, сачекајте да ја уђем у Скупштину и ви ћете онда моћи да се удате за онога доброга Дефондрија, који ће бити претседник нашег суда. Да се осветите, ожените свога брата госпођицом де Шаржбеф, ја узимам на себе да добијем њен пристанак; она ће имати две хиљаде франака ренте и ви ћете се ородити са Шаржбефовима, као и ја. Верујте, сви Шаржбефови ће нас једнога дана рођакати.

— Гуро воли Пјерету, био је Силвијин одговор.

— Он је за то сасвим способан, рече Вине, и способан да се њоме ожени после ваше смрти.

— Леп мали рачун! рече она.

— Ја сам вам већ рекао, тај човек је лукав као ђаво! Ожените свога брата, објављујући да хоћете да останете девојка, да бисте оставили своје имање братанцима или братаницама, и ви ћете погодити једним ударцем Пјерету и Гуроа; видећете какво ће лице да вам покаже.

— Ах! то је истина, узвикну уседелица, у мојим су рукама. Она ће отићи у неку радњу и неће добити ништа. Она је без марјаша, нека чини као и ми, нека ради!

Вине изађе пошто је улио свој план Силвији у главу, а познавао је њену упорност. Стара девојка ће напослетку поверовати да је овај план њен. Вине нађе на тргу пуковника, који је пушио цигару чекајући га.

— Стојте! рече му пуковник. Ви сте ме срушили, али у рушевинама има доста камења да вас затрпам.

— Пуковниче!

— Нема ту пуковниче, ја вас нећу штедети; а пре свега, ви нећете бити никада посланик...

— Пуковниче!

— Ја располажем са десет гласова, а избор зависи од...

— Пуковниче, саслушајте ме! Зар је једина стара Силвија? Ја сам управо покушао да вас оправдам: ви сте под оптужбом и уверењем да пишете Пјерети, она вас је видела како излазите из своје куће у поноћ да бисте дошли под њене прозоре...

— Одлично пронађено!

— Она хоће да ожени свога брата Батилдом, и да намени своје имање њиховој деци.

— Хоће ли их Рогрон имати?

— Да, рече Вине. Али ја вам обећавам да вам нађем једну младу и пријатну личност са сто педесет хиљада франака. Јесте ли ви луди? Зар ми можемо да се посвађамо? Ствари су се, и поред моје воље, окренуле противу вас; али ви ме не познајете.

— Е па добро, треба да се познамо, рече пуковник. Учините да се оженим женом од педесет хиљада талира пре избора, иначе ваш слуга. Ја не волим рђаве другове на спавању, а ви сте одвукли на себе цео покривач. Лаку ноћ!

— Видећете, рече Вине стежући срдачно руку пуковнику.

Око једног часа изјутра, три чиста и јасна крика сове, изванредно добро подражавана, одјекнуше на тргу; Пјерета их чу у своме грозничавом сну, диже се сва знојава, отвори прозор, виде Бригоа и баци му смотуљак свиле, на које он закачи једно писмо. Силвија, раздражена догађајима синоћнице и својом недоумицом, није спавала; она поверова у сову.

— Ах! каква злослутна птица. Али, гле! Пјерета се диже! Шта јој је?

Чујући да се отвара прозор на поткровљу, Силвија нагло јурну ка своме прозору, и чу дуж својих ребреница шушкање Бридовљевог писма. Она стеже врвце своје рекле и попе се хитро код Пјерете, коју нађе како развија свилу и како ослобађа писмо.

— Ах! сад сам вас ухватила на делу, узвикну матора девојка идући прозору и видећи Бригоа, који је бежао колико су га ноге носиле. Одмах да ми дате то писмо.

— Не, сестро, рече Пјерета, која се, по једном од оних силних надахнућа младости, и ношена својим осећањем подиже до величине отпора, каквим се дивимо у историји некојих народа доведених до очајања.

— Ах! ви нећете?... узвикну Силвија идући ка својој сестри од тетке и показујући јој промењено лице пуно мржње и искривљено од беса.

Пјерета се повуче да би добила времена да скупиле у шаку писмо, које је држала стегнуто, са несаломљивом снагом. Силвија зграби у своје пипке морскога рака нежну, белу Пјеретину руку, и хтеде да јој је отвори. То је била страшна борба, срамна борба, као што је сваки напад на мисао, то једино благо које Бог ставља ван сваке силе, и чува га као тајну везу између себе и несрећних. Ове две жене, једна полумртва а друга пуна снаге, гледале су се нетремице. Пјеретине очи упирале су у свога мучитеља поглед онога храмовника када је добијао у груди ударце копља, пред Филипом Лепим, који не могаде да издржи овај приказ — и побеже поражен. Силвија, жена и љубоморна, одговарала је на овај натчовечански поглед убилачким муњама. Владало је грозно ћутање. Стегнути прсти Бретонке опирали су се Силвијиним покушајима са отпорношћу челика. Силвија је ломила Пјеретину мишицу, напрезала се да јој отвори прсте; и, не успевајући, забијала је бескорисно своје нокте у месо. Најзад, обузета бесом, она принесе ову руку својим зубима, покушавајући да је уједа и да боловима победи Пјерету. Пјерета јој је и даље пркосила страшним погледом невиности. Бес старе девојке дође дотле, да

се она избежуми: она дочепа Пјеретину руку и поче да удара њеном стегнутом шаком о наслон прозора, о мермер камина, као кад хоће да се разбије орах.

— У помоћ! у помоћ! узвикну Пјерета, убијају ме!

— Ах! ти вичеш, а ја те затичем усред ноћи са љубавником?....

И она је ударала без милости.

— У помоћ! викала је Пјерета, чија је шака била обливена крвљу.

У овоме тренутку, зачули су се силовити ударци на спољним вратима. Подједнако заморене, две сестре од тетке се зауставише.

Рогрон, пробуђен, узнемирен, не знајући шта се дешава, устаде, појури у собу своје сестре и не нађе је тамо; он се уплаши, сиђе, отвори и би скоро оборен од Бригоа за којим је ишла једна врста Провиђења. Управо у овоме тренутку, Силвијине очи падоше на Пјеретин стежњак и она се сети да је у њему била осетила хартију; она се баци на њега као тигар на свој плен, омота стежњак око своје песнице, и показа јој га смешећи јој се као што се Ирокејац смеши своме непријатељу пре него што га скалпује.

— Ах! ја умирем, рече Пјерета, падајући на колена. Ко ће ме спасти?

— Ја! узвикну једна жена са белом косом, која принесе Пјерети своје изборано старачко лице, на којем су сијала два сива ока.

— Ах! старатајко, ти стижеш сувише доцкан, узвикну јадно дете бризнувши у плач.

Пјерета се сруши на свој кревет исцрпена и убијена умором, наступелим после страшне борбе, коју је онако болесна имала да издржи. Велико сасушено

Провиђење узме Пјерету у своје руке, као што дадиље узимају децу, и изађе са Бригоом, не рекавши Силвији ни једну једину реч, али бацајући јој један претећи поглед као најпотпунију оптужбу. Појава ове величанствене старице у њеноме бретонском оделу, покревене преко главе својим огртачем, који је једна врста кабанице, у друштву страшнога Бригоа, пренерази Силвију: учини јој се да види смрт. Матора девојка сиђе, чу како се отварају врата и нађе се лице у лице са својим братом, који јој рече:

— Дакле нису те убили?

— Иди лези, рече Силвија. Сутра изјутра ћемо видети шта треба да радимо.

Она поново леже, распара стежњак, и прочита два Бриговљева писма, која је збунише. Она заспа са најпотпунијом забуном, не слутећи какве јој се страшна оптужба спремала, а коју је она била изазвала својим поступцима.

Писма која је Бриго био послао госпођи удови Лорен нашла су ову у неисказаној радости, коју њихова садржина помути. Ова јадна седамдесетогодишња старица умирала је од бола што живи без Пјерете поред себе; она се тешила што ју је изгубила верујући да је се жртвовала за добро своје унуке. Она је имала једно од оних увек младих срдаца које одржава и покреће помисао на жртву. Њен стари муж, чија је једина срећа била ова унука, непрестано је жалио за Пјеретом; свакога дана, тражио ју је око себе. То је био старачки бол од којег старци живе и напослетку умиру. Сваки онда може да замисли какву је радост осетила ова јадна старица, заробљена у једном склоништу, дознајући за један

редак поступак, који се ипак догађа у Француској. После своје пропасти, Франсоа Жозеф Колине, шеф куће Колине, био је отишао са својом децом у Америку. Био је сувише поносит да би остао у Нанту, пропао, без поверења, окружен невољама које је његов пад био изазвао. Од 1814 до 1824, овај храбри трговац, помаган од своје деце и од свога благајника, који му остаде веран и који му даде новац за почетак, био је храбро започео нов посао. После нечувених напора, који су били крунисани успехом, он дође, после једанаест година, да поново стекне углед у Нанту, остављајући свога најстаријег сина на челу свога прекоокеанског предузећа. Он нађе госпођу Лорен из Пен-Хоела у Сен-Жаку и осведочи се са каквом је помиреношћу најнесрећнија од његових жртава ту подносила своју беду.

— Нека вам Бог опрости! рече му старица, пошто ми на ивици мога гроба дајете могућности да обезбедим срећу својој унуци; али ја никада нећу моћи да повратим углед своме јадном човеку!

Г. Колине је вратио својој поверитељки главницу и интерес по трговачком курсу, отприлике четрдесет и две хиљаде франака. Његови други повериоци, трговци у жеку, богати, окретни, били су се спомогли; док је несрећа Лоренових изгледала неправљива староме Колинеу, који обећа удовици да се заложити за враћање угледа успомени њенога мужа, чим је се тичало четрдесетак хиљада франака више. Кад је Берза у Нанту дознала за овај поступак великодушног накнађивања, хтела је да прими Колинеа пре одлуке краљевског суда у Рену. Али трговац одби ову почаст и подвргну се прописима трго-

вачког закона. Госпођа Лорен је примила четрдесет и две хиљаде франака уочи дана када јој је пошта донела Бриговљева писма. Дајући признаницу, њена прва реч је била:

— Ја ћу дакле моћи живети са својом Пјеретом и удати је за овога јаднога Бригоа, који ће створити свој живот мојим новцем!

Није могла да остане на једном месту, тумарала је, хтела је да путује у Провен. Зато, када је прочитала кобна писма, она јурну у варош као луда, распитујући се за начин да најбрже стигне у Провен. Она отпутова колима хитне поште, кад су јој објаснили званичну брзину овога средства. У Паризу је узела кола за Троа и била је у једанаест и по часова код Фрапјеа, где јој је Бриго, видећи њено мрачно очајање, обећао да јој одмах доведе њену унуку, обавестивши је са мало речи о Пјеретином стању. Ово неколико речи толико уплаши стару Бретонку да не могаде да савлада своје нестрљење већ јурну на трг. Кад је Пјерета узвикнула, њен узвик је подједнако силно погодио старатајкино и Бриговљево срце. Њих двоје би без сумње пробудили све становнике унаоколо, да им Рогрон из страха није отворио. Овај крик девојке у очајању испуни одједном њену старатајку колико ужасом толико и снагом и она однесе своју драгу Пјерету до Фрапјеове куће, где је столарева жена била на брзину удесила Бриговљеву собу за Пјеретину старатајку. И у овај сиромашки стан, у овај једва намештен кревет болесница би положена; она се ту одмах онесвести, држећи још стегнуту своју песницу, изубијану, крваву, ноктију забијених у месо. Бриго, Фрапје, његова жена и ста-

ра посматрали су Пјерету обузети неизрецивим чуђењем.

— Зашто јој је рука крвава? била је прва реч старамајке.

Пјерета, побеђена сном који долази после великих напрезања снаге, и знајући да је заклоњена од сваког насиља, отвори своје прсте. Бриговљево писмо указа се као одговор.

— Хтели су да јој узму моје писмо, рече Бриго, падајући на колена и узимајући писамце, у којем је написао својој малој пријатељици да неосетно напусти кућу Рогрона. Он побожно пољуби руку ове мученице.

Било је тада нешто од чега су уздрхтали столар и његова жена: то је била стара Лоренова, као какво узвишено Провиђење, усправна крај узглавља свога детета. Ужас и освета преливали су својим буктавим изражајима безбројне боре њенога лица као од пожутеле слоноваче. Ово чело покривено разбарушеном седом косом изражавало је божански гнев. Она је читала, са оном снагом интуиције која је дата старцима блиским гробу, цео Пјеретин живот, на који је она, уосталом, мислила за цело време свога пута. Схватила је болест младе девојке, која је претила смрћу њеном драгом детету! Две велике сузе, с муком рођене у њеним белим и сивим очима, којима су јади били однели трепавице и обрве, два бисера бола образоваше се, дадоше им једну страшну свежину, нарастоше и скотрљаше се низ сасушене образе не овлаживши их.

— Они су ми је убили! рече најзад она, склапајући руке...

Она паде на колена, која тупо ударише о под, и вероватно поче да се моли светој Ани Орејској, најмоћнијој бретонској мадони.

— Једног доктора из Париза! рече она Бригоу. Трчи тамо, Бриго, трчи!

Она узме радника за рамена и натера га једним заповедничким покретом да пође.

— Ја сам се управо спремала да дођем, мој Бриго; ја сам богата, гледај! узвикну она позивајући га натраг.

Она развеза врпцу која јој је везивала на грудима оба краја њенога казакена, и извуче оданде хартију, у коју је било увијено четрдесет и две банкноте, и рече му:

— Узми колико ти треба! Доведи најбољег париског лекара.

— Задржите то, рече Фрапје, он не би могао сад да промени ниједну банкноту; ја имам новаца. Дилижанац ће ускоро проћи, он ће сигурно добити једно место. Али зар не би било боље претходно позвати г. Мартенеа, који ће нам назначити некога лекара у Паризу? Дилижанац ће доћи кроз један час, имамо времена.

Бриго оде да пробуди г. Мартенеа. Он доведе овога лекара, који није био мало изненађен дознавши да је госпођица Лорен код Фрапјеа. Бриго му исприча догађај који се малопре био одиграо код Рогрона. Брбљање очајнога љубавника упознаде лечника са овом домаћом драмом, ма да он није могао да наслути сву њену величину и грозоту. Мартене даде Бригоу адресу чувенога Ораса Бјаншона, и он оде

са својим мајстором, чувши хуку од дилижанца. Г. Мартене седе и прегледа прво модрице и ране на руци, која је висила низ кревет.

— Она се није сама израњавила! рече он.

— Не, грозна девојчура, којој сам је ја на несрећу поверила, мрцварила ју је, рече старица. Моја јадна Пјерета је врискала: „У помоћ! умирем!“ да целату срце препукне.

— Али зашто? рече лечник пипајући Пјеретин пулс. Она је врло болесна, продужи он, приближујући кревету светлост. Ах! ми ћемо је тешко спасти, рече он, пошто је видео лице. Она је морала претрпети велике болове, и ја не разумем зашто је нису лечили.

— Моја је намера, рече старатамајка, да се жалим суду. Зар су људи, који су ми писмом тражили моју унуку, говорећи о својем богатству, о својих дванаест хиљада ливара ренте, имали права да од ње начине своју куварицу и да је натерују да ради послове изнад њене снаге?

— Зар нису хтели да виде најочевиднију од свих болести, којима су девојке понекад подложне, и која захтева највећу негу? узвикну г. Мартене.

Пјерета се пробудила од светлости коју је госпођа Фрапје држала тако да добро осветли њено лице, и од страшних болова у глави, изазваних душевним потресом због њене борбе.

— Ах! господине Мартене, ја сам врло рђаво, рече она својим дивним гласом.

— Где вас боли, драга моја мала? рече доктор.

— Ту, рече она, показујући горњи део своје главе, изнад левог ува.

— Има гноја! узвикну лечник пошто је дуго пипао главу и питао Пјерету о њеним боловима. Треба све да нам кажете, дете моје, да бисмо могли да вас излечимо. Зашто је вама рука таква? То нисте ви себи направили такве ране.

Пјерета простодушно исприча своју борбу са својом сестром од тетке Силвијом.

— Испитујте је, рече лечник старатамајци, и дознајте све. Ја ћу сачекати долазак лечника из Париза, па ћемо позвати и шефа хируршког одељења из болнице да се посаветујемо. Све ово ми изгледа врло озбиљно. Ја ћу вам послати једну медицину за умирење, коју ћете ви дати госпођици да би спавала; њој је потребан сан.

Оставши сама са својом унуком, стара Бретонка наведе Пјерету да јој све исприча, искоришћујући свој утицај на њу, казујући јој да је довољно богата за њих троје и обећавајући јој да ће Бриго остати са њима. Јадно дете јој исповеди своје мучеништво, не слутећи какво ће суђење то изазвати. Чудовишност ова два бића без осећања, која ништа нису знала о породици, открила је старици читаве светове бола, исто тако далеке њеној мисли као што су морали бити обичаји дивљих раса мисли првих путника који су зашли у пустаре Америке. Долазак њене старатамајке, извесност да ће убудуће бити са њом и богата, успаваше Пјеретину мисао као што јој медицина успава тело. Стара Бретонка је бдела над својом унуком, љубећи јој чело, косу и руке, као што су свете жене морале љубити Исуса стављајући га у гроб.

Већ у девет часова изјутра, г. Мартене оде код претседника суда, којем исприча ноћни догађај између Силвије и Пјерете, затим душевна и телесна мучења, насиља свију врста, које су Рогрони вршили над својом штићеницом, као и о двама смртним болестима које су се биле развиле због оваквог рђавог поступања. Претседник посла по бележника Офреја, једнога од Пјеретиних рођака по материнској линији.

У овоме тренутку, рат између партије Вине и партије Тифен био је на своме врхунцу. Приче, које су Рогрони и њихове присталице ширили по Провену, о познатој вези госпође Роген са банкарком ди Тиле, о околностима банкротства оца госпође Тифен, једнога варалице, како се говорило, погађале су утолико живље партију Тифенових што је то било оговарање а не клеветање. Ови ударци су ишли до дна срца и погађали су тешко интересе. Ове приче, пре-причаване присталицама Тифенових истим оним устима која су саопштавала Рогронима исмевања лепе госпође Тифен и њених пријатељица, потхрањивале су мржње, које су се отсад сливале у политичке страсти. Раздражење које је тада у Француској изазвао партијски дух, чија жестина је била крајња, везивало се свугде, као и у Провену, са угроженим интересима, са повређеним и борбеним самољубљима. Свака котерија је жудно сачекивала све оно што је могло шкодити противничкој котерији. Мржња партија мешала се, као и самољубље, у најмање ствари, које су због тога често добијале много тежи облик. Каква варош је страствено пратила извесне борбе, уносећи у њих замах политичке поле-

мике. Тако је претседник видео у спору између Пјерете и Рогрона средство да обори, да омаловажи, да обешчисти господаре онога салона где су се израђивали планови противу монархије и у којем се створио лист опозиције. Краљевски тужилац би позван. Г. Лесур, г. Офреј бележник, заменик Пјеретиног татора и претседник посаветоваше се тада са г. Мартенеом, у највећој тајности, о путу којим треба ићи. Г. Мартене узе на себе да каже Пјеретиној баби да поднесе жалбу заменику татора. Заменик татора ће тада сазвати породични савет, и са мишљењем трију лечника у рукама, тражиће прво разрешење татора. Тако постављена ствар доћи ће пред суд и г. Лесур ће гледати тада да ствар подвуче под кривични поступак захтевајући истрагу.

Око подне, цео Провен је био узбуњен необичном вешћу о ономе што се било десило у кући Рогрон. Пјеретини узвици били су се нејасно чули на тргу, али су кратко време трајали; нико се није био дигао. Међутим, сви су питали:

— Јесте ли чули лупу и узвике око једног часа? Шта је то било?

Причања и тумачења била су толико увећала ову страшну драму, да је се скупила гомила пред радионицом Фрапјеа, од којег је свако тражио обавештења, и добри столар описа како је мала дошла код њега окрвављене руке и поломљених прстију. Око једног часа по подне поштанска кола лечника Бјаншона, поред којег се налазио Бриго, зауставише се пред кућом Фрапјеа, чија жена оде у болницу да извести г. Мартенеа и шефа хируршког одељења. Тако варошка причања добише потврду. Рогрони су били

оптужени да су намерно мучили своју рођаку и да су је довели у смртну опасност. Вест стиже Винеа у судској згради; он остави све и оде код Рогрона. Денис и његова сестра завршавали су свој доручак. Силвија није могла да се одлучи да призна своме брату своју ноћашњу непријатност и на све његово запиткивање одговарала је једним истим: „То те се не тиче”. Ишла је непрестано из трпезарије у кујну и обратно да би избегла разговор. Била је сама кад се Вине појавио.

— Ви дакле не знате шта се дешава? рече адвокат.

— Не, рече Силвија.

— Вама ће пасти кривични поступак на главу према току ствари око Пјерете.

— Кривични поступак! рече Рогрон који у том наиђе. Зашто? Како?

— Пре свега, узвикну адвокат гледајући Силвију, испричајте ми без околишавања шта је било ове ноћи, и то као да сте пред Богом, јер се говори да ће Пјерети отсећи шаку.

Силвија пребледе и уздрхта.

— Дакле било је нешто? рече Вине.

Госпођица Рогрон исприча сцену трудећи се да се оправда; али, притешњена питањима, она признаде тешке чињенице из ове страшне борбе.

— Ако сте јој само поломили прсте, ви ћете бити полициски кажњени за преступ; али ако мора да јој се отсече рука, ви можете да одете пред суд. Тифенови ће учинити све да вас дотле доведу.

Силвија, више мртва него жива, признаде своју љубомору, и, што је било много теже да призна, да су се њене сумње показале неоснованим

— Какво суђење! рече Вине. Ви и ваш брат можете ту да пропаднете; ви ћете бити напуштени од многих, чак и ако га добијете. Ако не победите, мораћете напустити Провен.

— Ох! мој драги господине Вине, ви који сте тако велики адвокат, узвикну преплашени Рогрон, саветујте нас, спасите нас!

Вешти Вине доведе до врхунца ужас ове две будале и изјави одлучно да ће се госпођа и госпођица де Шаржбеф устезати да поново дођу код њих. Бити напуштен од ових дама било би страшна осуда. Најзад, после једног часа величанственог извођења, сагласили су се, да је потребно, да би се Вине одлучио да спасе Рогроне, да има у очима целога Провена један виши разлог да их брани. Још вечерас биће разглашена Рогронова женидба госпођицом де Шаржбеф. Веридба ће бити објављена у недељу. Уговор ће бити одмах склопљен код Курна, а том приликом ће госпођица Рогрон, у вези са овим браком, пренети своје имање на брата, задржавајући право уживања. Вине је објаснио Рогрону и његовој сестри потребу да имају женидбени уговор датиран пре овога догађаја, да би изложили госпођу и госпођицу де Шаржбеф рђавом мишљењу у вароши и да би им тако дали разлога да и даље долазе у њихову кућу.

— Потпишите тај уговор, а ја узимам на себе обавезу да вас извучем из ове ствари, рече адвокат. То

ће несумњиво бити тешка борба, али ја ћу се сав заложити за то, и ви ћете имати да ми запалите велику свећу!

— Ах да! рече Рогрон.

У једанаест и по часова, адвокат је имао пуномоћ како за уговор тако и за вођење спора. У подне је претседнику била предата Винеова жалба са захтевом за хитну одлуку противу Бригоа и госпође удове Лорен због насилног одвођења малолетне Лоренове из стана њенога татора. Тако је дрски Вине узео став нападача и ставио Рогрона у положај беспрекорног човека. Он се расприча у суду у овом смислу. Претседник одложи за четири часа да саслуша странке. Није потребно рећи колико је мала варош Провен била уморена овим догађајима. Претседник је знао да ће у три часа саветовање лечника бити завршено; хтео је да се заменик татора, као заступник старатајке, појави наоружан њиховим извештајем. Објављивање Рогронове женидбе лепом Батилдом де Шаржбеф и уступака које је Силвија била унела у уговор одмах одвоји две личности од Рогрона: госпођицу Хабер и пуковника, који обоје видеше своје наде уништеним. Целеста Хабер и пуковник видљиво остадоше уз Рогроне, али да би им поузданије нашкодили. Чим је г. Мартене открио постојање гноја у глави јадне жртве двоје ситничара, Целеста и пуковник испричаше о ударцу који је Пјерета себи задала за време седељке када ју је Силвија приморала да напусти салон, и напоменуше свирепе и дивљачке узвике госпође Рогрон. Они наведоше доказе о неосетљивости ове уседелице према својој болесној штићеници. Тако, пријатељи куће,

са изгледом да бране Силвију и њенога брата, открише њихове крупне кривице. Вине је био предвидео ову буру; али је богатство Рогрона имало да припадне госпођици де Шаржбеф и он се надао да ће је видети, кроз неколико недеља, настањену у лепој кући на тргу и да ће са њом владати над Провеном; јер је он већ смишљао удруживање са Бреотејевима, да би обезбедио успех својим амбицијама. Од подне до четири часа, све жене из странке Тифен: Гарселанове, Гепенове, Жилијарове, Галардонове, Генејеве, начелниковица, послаше по вести о госпођици Лорен. Пјерета ништа није знала о овој хуци, коју је њен случај био изазвао у вароши. Она се осећала неизречно срећном, поред свих својих страшних болова, у близини двају љубљених бића: своје бабе и Бригоа. Бриго је стално имао очи пуне суза, а старатајка је мазила своју драгу унуку. Бог зна да ли је старица ускратила тројици учених људи иједну ситницу од онога што је дознала од Пјерете о њеном животу у кући Рогрон. Орас Бјаншон изрази своје гнушање жестокиим изразима. Пренеражен таквим дивљаштвом, он затражи да и остали лечници из вароши буду позвани, тако да је и г. Неро позван и присуствовао, као Рогронов пријатељ, да оспори, ако би било основа, страшне закључке консилијума, који су, на несрећу Рогрона, били једнодушно стилизовани. Неро, за кога се већ сматрало да је отерао у гроб Пјеретину бабу по мајци, умрлу од јада, нађе се у мучном положају, који искористи окретни Мартене, очаран што може да оптерети Рогроне и да тиме осуди и Нероа, свога супарника. Непотребно је дати садржину лечничког записника,

који се такође појавио на суђењу. Ако су медицински изрази код Молијера били груби, изрази савремене медицине имају преимућство да су тако јасни, да би објашњење Пјеретине болести, ма да природне и на несрећу врло честе, згрозиле слух.

Ови закључци, потписани и именом једнога Ораса Бјаншона искључивали су примедбе. После суђења, претседник Тифен остаде у друштву г. Офреја, Бригоа и велике гомиле. Вине је био сам. Ова супротност паде у очи слушаоцима, којима се придружи велики број радозналаца. Вине, који је имао своју судску одору, подиже према претседнику своје ледено лице, намештајући своје наочари испред својих зелених очију; затим, својим танушним и упорним гласом, он изложи да су страна лица ушла преко ноћ код г. и госпођице Рогрон, и да су оданде одвела малолетну Лоренову. Право треба да остане тотору, који тражи натраг своју штићеницу. Г. Офреј се диже, као заменик тотора, и затражи реч.

— Ако г. претседник, рече он, хоће да саслуша овај лечнички извештај, који долази од једнога од најистакнутијих париских лечника и од свију лечника и хирурга из Провена, он ће видети колико је тражење наведенога господина Рогрона бесмислено, и какви су озбиљни разлози нагнали старемајку малолетнице да је без одлагања ишчупа из руку њених целата. Ево чињенице: закључак, донесен једнодушно од стране једнога чувенога париског лечника, позваног хитно из Париза, и од свију лечника ове вароши, приписује готово самртно стање, у којем се налази малолетница, рђавом поступању које је поднела од наведених господина и госпођице Рогрон. По-

родични савет биће сазван у најкраћем року и даће мишљење по питању да ли од тотора треба одузети његову штићеницу. Ми тражимо да се малолетница не врати у стан свога тотора већ да буде поверена ономе члану породице којег г. претседник буде означио.

Вине хтеде да одврати, говорећи да лечничко мишљење треба да му се саопшти, да би га оповргао.

— Не заступнику Винеу, рече строго претседник, већ можда г. краљевском тужиоцу. Саслушање је завршено.

Претседник написа у дну жалбе следеће решење:

„С обзиром да, према лечничком уверењу, издатом једнодушно од стране свију лечника ове вароши и лечника Бјаншона, са париског Медицинског факултета, излази да је малолетна Лорен, тражена од Рогрона, свога тотора, у стању крајње озбиљног обољења, наступелог од рђавога поступања и злостављања над њом у стану тотора од стране његове сестре,

„Ми, претседник Првостепеног суда у Провену,

„Решавајући по жалби, наређујемо да се, до решења породичног савета, који ће, према изјави заменика тотора, бити сазван, малолетница неће вратити у тоторов стан и биће смештена у кућу заменика тотора;

„Затим, с обзиром на стање у којем се малолетница налази и на трагове насиља који су, према уверењу лечника, видни на њој, одређујемо управника болнице и шефа хируршког одељења да је надгле-

дају; и, у случају да озледе трају, задржавамо право поступка за државног тужиоца, и то независно од грађанског спора, предузетог од стране Офреја, заменика татора.”

Ово страшно решење претседник Тифен изговорио је високим и јасним гласом.

— Зашто не одмах на галије? рече Вине. И сва та хука због једне мале, која је имала љубавну везу са једним столарским момком! Ако ствар буде тако ишла, дрско узвикну Вине, ми ћемо тражити друге судије, због оправданог неповерења.

Вине напусти судску зграду и оде код главних чланова своје странке, да изложи положај Рогрона, који никада није ударио своју сестру од тетке, и у којем суд гледа мање Пјеретиног татора а више значајног провенског бирача.

Према његовим речима, Тифенови су дизали буку ни око чега. Силвија, девојка изузетно озбиљна и побожна, открила је љубавну везу између штићенице свога брата и једног столарског радничкића, једног Бретонца, по имену Бриго. Овај обешчењак зна врло добро да ће девојчица наследити новац своје старатајке, па је хтео да је заведе. (Вине се усуђивао да говори о завођењу!). Госпођица Рогрон, која има у рукама писма у којима се јасно види неваљалство ове девојчице, није толико за осуду као што би Тифенови хтели да претставе. Ако је се она и послужила насиљем да би дошла до каквог писма, што је он уосталом објашњавао раздражењем изазваним код Силвије бретонским тврдоглавством Пјерете, шта је ту Рогрон крив?

Адвокат претстави ову парницу као ствар партиске мржње и умеде да јој да политичку боју. И тако, већ од ове вечери, појавише се разлике у јавном мишљењу.

— Ко слуша само једно звоно, чује само један глас, говорили су мудри људи. Јесте ли чули Винеа? Он врло добро излаже ствари.

Фрапјеова кућа била је оцењена као незгодна за Пјерету, јер је лупа из радионице могла да проузрокује болесници, болове у глави. Њено преношење одатле у кућу заменика татора било је потребно како медицински тако и судски. Ово преношење је било извршено с крајњом предострожношћу, срачуналом да произведе велики утисак. Пјерета је била положена на једна носила са много душека, која су носила два човека; једна болничка сестра ишла је поред ње са флашицом етера у руци, а позади су ишли старатајка, Бриго и госпођа Офреј са својом соба-рицом. Било је света на прозорима и на вратима да види пролазак ове поворке. Свакако, стање у којем је била Пјерета, њено самртничко бледило, све је то ишло силно у прилог странци противној Рогронима. Офрејевима је било стало да покажу целој вароши колико је претседник имао право што је донео онакву одлуку. Пјерета и њена старатајка биле су смештене на други спрат куће г. Офреја. Бележник и његова жена пружише им угодности најширег гостопримства, чинећи то с блеском; Пјерету је надгледала њена старатајка, а г. Мартене дође с хирургом да је прегледа још исто вече.

Већ од тога дана отпочеше претераности и с једне и с друге стране. Салон Рогрона је био пун. Вине

је био навио либералну странку за ову ствар. Госпођа и госпођица де Шаржбеф вечерале су код Рогрона, јер је уговор имао да буде потписан то вече. Пре подне, Вине је био истакао оглас у општини. Он је говорио о Пјеретином случају као о ситници. Ако провенски суд уноси страст у ту ствар, апелација ће умети да оцени чињенице, говорио је он, и Офрејеви ће имати добро да размисле пре него што се баце у такву парницу. Рогронова женидба госпођицом де Шаржбеф утицала је силно на извесне људе. За њих су Рогрони били бели као снег, а Пјерета је била крајње покварена девојчица, змија коју су они грејали на грудима. У салону госпође Тифен наплаћивало се за сва оговарања која је Винеова странка у току од две године водила противу ње: Рогрони су били чудовишта, а тутор ће одговарати за злочин. На тргу, Пјерета је била врло добро; у горњој вароши, она је била осуђена на смрт; код Рогрона, она је имала огреботине на руци; код госпође Тифен, њој су били поломљени прсти, а један јој је морао бити отсечен. Сутрадан, Провенски гласник садржавао је један врло смишљен чланак, добро написан, ремек-дело сумњицења протканог правничким разматрањима, и који је већ стављао Рогрона ван одговорности. Кошница, која је излазила два дана доцније, није могла да одговори а да не падне у оптуживање; она одговори да је најбоље оставити суду развој такве ствари.

Примирителни судија Провенског среза састави породични савет, којем је он имао да буде по закону претседник: у савет уђоше пре свега Рогрон и два Офреја, најближи рођаци; затим, г. Сипре, нећак

Пјеретине бабе по мајци. Он им додаде г. Хабера, Пјеретиног исповедника, и пуковника Гуроа, који се стално издавао за друга мајора Лорена. Одређивање у породични савет г. Хабера и пуковника Гуроа, које је цео Провен сматрао за велике пријатеље Рогрона, изазвало је велику похвалу непристрасности примирителног судије. Због тешког положаја у којем се налазио, Рогрон затражи присуство адвоката Винеа у породичном савету. Овим кораком, очигледно учињеним по савету Винеа, Рогрон је успео да се заседање породичног савета одложи за крај децембра. У то време, претседник и његова жена били су у Паризу, код госпође Роген, због сазива скупштине. Тако се владиновска странка нађе обезглављена. Вине је већ био мучки утицао на чича-Дефондрија, истражног судију, за случај да ствар добије печат иступа или злочина, као што се претседник трудио да је обележи. Вине је у току од три сата бранио Рогронову ствар пред породичним саветом: он ту утврди љубавну везу између Бригоа и Пјерете, да би оправдао строгост госпође Рогрон; он показа колико је тутор природно поступио стављајући своју штићеницу под старање једне жене; он подвуче да се Рогрон није мешао у начин васпитавања Пјерете како га је била замислила Силвија. Поред свих Винеових напора, савет је био једнодушног мишљења да се штићеница одузме Рогрону. За татора би одређен г. Офреј, а г. Сипре за заменика татора. Породични савет саслуша Аделу, служавку, која оптерети своје некадашње господаре, и госпођицу Хабер, која исприча сурове изразе госпође Рогрон, изговорене оне вечери када се Пјерета силовито у-

дарила, што су сви чули, и примедбу госпође де Шаржбеф о Пјеретином здрављу. Бриго показа писмо које је био примио од Пјерете и које је доказивало њихову узајамну невиност. Било је доказано да је жалосно стање, у којем се налазила малолетница, дошло због недостатка неге, за шта је био одговоран тутор, дужан да се стара о свему што се тиче његове штићенице. Пјеретина болест потресла је све, па чак и личности које нису припадале породици. Оптужба због рђавог поступања противу Рогрона била је ипак одржана. Ствар је имала да буде решена у јавности.

По Винеовом савету, Рогрон поднесе захтев да суд не озваничи ову одлуку породичног савета. Државни тужилац се умеша, због све тежег стања болести Пјерете Лорен. Ова необична парница, ма да је била брзо пријављена, дошла је на ред тек месеца марта 1828.

Рогроново венчање са госпођицом де Шаржбеф било је у то време обављено. Силвија је становала на другом спрату своје куће, који је био удешен за њу, као и за госпођу де Шаржбеф, јер је цео први спрат била заузела госпођа Рогрон. Лепа госпођа Рогрон замени од тога тренутка лепу госпођу Тифен. Ова удадба је имала огроман утицај. Није се више долазило у салон госпођице Силвије, већ код лепе госпође Рогрон.

Ослањајући се на своју ташту и потпомогнут ројалистичким банкарима ди Тилеом и Нисенжаном, претседник Тифен имаде прилике да чини услуге влади; постаде један од најцењенијих говорника из центра, доби место судије у Сенском првостепе-

ном суду, и изради своје сестрићу, Лесуру, положај претседника Провенског суда. Ово наименовање увреди много судију Дефондрија, још увек археолога и више него икад заменика. Министар правде посла на Лесурово место једнога од својих штићеника. Дакле, напредовање г. Тифена није повукло собом никакво напредовање у провенском суду. Вине врло вешто искористи ове околности. Он је увек говорио људима из Провена да служе само као стеници за пењање у вис лукаве госпође Тифен. Претседник је искоришћавао своје пријатеље. Госпођа Тифен је презирала *in petto*¹ варош Провен, и више се у њу неће никада вратити. Г. Тифен отац умре, његов син наследи земљу у Феју, и продаде своју лепу кућу у горњој вароши г. Жилијару. Ова продаја показа колико је он мало рачунао да се врати у Провен. Вине је добио за право, Вине је био пророк. Ове чињенице имале су велики утицај на парницу Рогронове штићенице.

Тако је грозно мучење, које су два глупава тиранина грубо вршила над Пјеретом, и које је најзад, својим последицама обољења, натерало г. Мартенеа да, у сагласности са лечником Бјаншоном, нареди страшну операцију трепановања,² тако је, дакле, ова ужасна драма, сведена на судске размере, падала у онај прљави сплет који се у суду назива *postquam*. Ова парница се вукла од рока до рока, у не-

¹ *In petto*, италијански израз; значи: у грудима, у срцу, односно, у пренесеном значењу, потајно, скривено. — Прим. прев.

² Трепановање, операција на кости лобање. — Прим. прев.

размрсивом сплету поступка, задржавана заплитањима једнога одвратног адвоката; док се Пјерета, клеветана, гасила и трпела најстрашније болове за које зна медицина. Зар није требало изнети ова чудна преокретања јавнога мишљења и лагани ход правде, пре него што се вратимо у собу где је она живела, где је умирала?

Г. Мартене, као и породица Офреј, био је за мало дана очаран дивном Пјеретином природом и старом Бретонком, чија су осећања, схватања и начини носили печат нечега античког римљанског. Ова старица из Марца личила је на неку Плутархову жену. Лечник хтеде да отме ову жртву смрти, јер су од првога дана лечник из Париза и лечник из варошице сматрали Пјерету за изгубљену. Између болести и лечника, помаганог Пјеретином младошћу, водила се једна од оних борби за које само лечници знају и за које се награда, у случају победе, не састоји ни у новчаној награди за лечење ни у осећању болесника: она се налази у дубоком задовољењу савести и у не знам каквоме невидљивом узвишеном венцу, који осећају над собом прави уметници после задовољства које им даје уверење да су створили лепо дело. Лечник тежи добром као што уметник тежи лепоте, потстицан дивним осећајем који ми називамо врлином. Ова свакидашња борба била је заштитила овога маловарошанина од ситничарског раздражења које је изазивала борба између странке Вине и странке Тифен, као што се то дешава људима који имају да победе велику беду.

Г. Мартене је био започео са жељом да ради у Паризу; али страховита радљивост ове вароши, нео-

сетљивост коју напоследку створе код лечника страшан број болесника и мноштво тешких случајева, унели су немир у његову благу душу, створену за живот у маломе месту. Уосталом, он је био под окрвима свога лепог завичаја. Тако се вратио у Провен, да се ту ожени, да се устали и да лечи скоро пријатељски становништво, које је могао да сматра својом великом породицом. Он узме став, за све време док је трајала Пјеретина болест, да ништа не говори о болесници. Његова одвратност да одговара, кад би му ма ко тражио вести о малој, била је тако видљива да сви престадоше да га о томе питају. Пјерета је била за њега оно што је требало да буде: једна од оних тајанствених и дубоких поема, богатих болом, са каквим се упознају лечници у својој страшној егзистенцији. Он је осећао за ову нежну девојку дивљење, у чију тајну није никога хтео да уведе.

Ово осећање лечника за своју болесницу, било је се, као и сва истинска осећања, пренело на г. и госпођу Офреј, чија кућа остаде, за све време док је Пјерета у њој била, блага и тиха. Деца, која су се некада тако лепо играла са Пјеретом, договорише се, са љупкошћу детињства, да не буду ни досадни ни бучни. Она схватише као питање части да буду врло мирна, јер је Пјерета била болесна. Кућа г. Офреја налази се у горњој вароши, испод рушевина замка, где је подигнута на једној од заравнина створених сурвавањем бедема. Одатле укућани имају поглед на долину, када се шетају по маломе воћњаку, ограђеном дебелим зидовима, који се надносе над варош. Кровови других кућа досежу до доње ивице

потпорног зида ове баште. Дуж ове терасе, иде стаза која се завршава пред вратима са прозором од кабинета г. Офреја. На другом крају уздижу се један свод од лозе и једна смоква, под којима су округао сто, клупа и столице, обојени зелено. Пјерети је била дата соба изнад кабинета њеног новог татора. Госпођа Лорен је спавала на једном пољском кревету поред своје унуке. Са свога прозора, Пјерета је могла да види величанствену провенску долину, коју је једва познавала; она је врло ретко излазила из кобне куће Рогрона! Кад је било лепо време, волела је да се одвуче, ослањајући се на своју бабу, до овога свода. Бриго, који више ништа није радио, долазио је три пута дневно да обиђе своју малу пријатељицу. Њега је гризао бол, који га је чинио глумим за живот; вребао је са лукавошћу ловачког пса г. Мартенеа, испраћао га је увек и излазио је са њиме. Тешко се могу замислити лудости које је сваки од њих чинио за драгу малу болесницу. Луда од бола, старатајка је крила своје очајање и показивала је својој унуци насмејано лице какво је имала у Пен-Хоелу. У својој жељи да створи себи илузију, она јој је удешавала и метала јој бретонску капу, са којом је Пјерета била дошла у Провен. Тако јој је изгледало да млада болесница више личи на саму себе: била је прекрасна са лицем окруженим овим оквиром од батиста оивиченим крутом чипком. Њена глава, белине алабастера, њено чело, на којем је печат патње личио на траг дубоке мисли, чистота црта истањених болешћу, спорост погледа и повремена непомићност очију, све је то чинило од Пјерете чаробно ремек-дело меланхолије.

Зато је детету било служено са једном врстом фанатизма. Гледали су је тако тиху, тако нежну и тако пуну љубави! Госпођа Мартене била је послала свој клавир својој сестри, мислећи да забави Пјерету, код које музика изазва очарање. То је била песма гледати је када је слушала какав комад од Вебера, Бетховена или Херолда, очију подигнутих, замишљених, без сумње жалећи за животом, који је осећала да јој се измиче. Жупник Перу и г. Хабер, њена два верска утешитеља, дивили су се њеној побожној скрушености. Зар није то значајна чињеница и достојна пажње како мислилаца тако и равнодушних, ово серафимско савршенство девојака и младића, које је смрт обележила црвеним међу људима, као млада дрвета у шуми. Ко је видео једну од ових узвишених смрти не може остати или постати неверник. Из ових бића као да се издваја неки небески мирис, њихови погледи говоре о Богу, њихов глас је речит и у најравнодушнијим разговорима, и често звучи као какав божански инструмент, изражавајући тајне будућности! Кад би г. Мартене честитао Пјерети — што је извршила какву мучну наредбу, овај анђеол је говорио, у присуству свију, и са каквим погледима:

— Ја желим да живим, драги господине Мартене, мање ради себе, а више ради моје старатајке, ради мога Бригоа, и ради вас свију, које би моја смрт ожалостила.

Први пут кад је се прошетала, месеца новембра, једног лепог сунчаног дана, праћена целом кућом, и када ју је госпођа Офреј запитала да ли је уморна, она одговори:

— Сада, када имам да трпим само болове које

ми шаље Бог, ја имам снаге да их сносим. Ја налазим у срећи што сам вољена снагу да патим.

То је био једини пут да је она, посредним путем, потсетила на своје грозно мучеништво код Рогрона, о којима она није никада говорила; њихова успомене морала јој је бити врло мучна, тако да нико о њима није говорио.

— Драга госпођо Офреј, рече она једнога дана, у подне, на тераси, посматрајући долину осветљену раскошним сунцем и ишарану лепим црвенкастим тоновима јесени, моја агонија код вас пружиће ми више среће него три последње године.

Госпођа Офреј погледа своју сестру, госпођу Мартене, и рече јој на уво:

— Како би она волела!

Заиста, нагласак и поглед Пјеретин давали су њеној реченици неизречну вредност.

Г. Мартене се дописивао са лечником Бјаншоном, и није ништа озбиљније предузимао пре него што би се са њиме сагласио. Он се прво надао да успостави природни ток ствари, затим да спроведе гној из главе кроз уво. Уколико су Пјеретини болови били јачи, утолико је он имао више наде. Он постиже мали успех у првој тачци, и то је била велика победа. У току неколико дана, Пјерети се поврати воља за јелом, и то за добро хранљивим јелима, према којима је дотле осећала одвратност карактеристичну за њену болест; боја њенога лица се промени, али стање главе је било страшно. Мартене је преклињао великога лечника, свога саветника, да дође. Бјаншон дође, остаде два дана у Провену и одлучи се за операцију; он услиши молбе једнога Мар-

тенеа и оде лично да доведе славнога Деплена. Тако је операцију извршио највећи хирург старога и новога доба; али је овај страшни жрец рекао Мартенеу, одлазећи са Бјаншоном, својим највољенијим учеником:

— Можете је спасти само неким чудом. Као што вам је Хорације казао, труљење кости је почело. А у тим годинама кости су још тако нежне.

Операција је била извршена у почетку месеца марта 1828. У току тога месеца, узбуђен страшним боловима које је Пјерета трпела, г. Мартене је неколико пута ишао у Париз; тамо се саветовао са Депленом и Бјаншоном, којима је чак предлагао једну операцију сличну литотрицији,¹ и која би се састојала у томе да се унесе у главу један шупаљ инструменат, помоћу којег би се употребљавао какав силовит лек, са циљем да се заустави труљење кости. Смели Деplen не усуди се на овај хируршки подвиг, који је очајање инспирисало Мартенеу. Тако се лечник, када се вратио са овога последњег пута у Париз, појавио пред својим пријатељима нерасположен и мргодан. Био је приморан, једне кобне вечери, да обавести окупљену породицу Офреј, госпођу Лорен, исповедника и Бригоа да наука више ништа не може за Пјерету, чије спасење остаје једино у Божјој руци. То је било страшно пренеражење. Старатајка учини један завет и замоли жупника да свакога дана, у зору, пре него што се Пјерета пробуди, одржи службу, којој су она и Бриго присуствовали.

¹ Мрвљење камења у бешици. — Прим. прев.

Парница се расправљала пред судом. Док је жртва Рогронових умирала, Вине ју је клеветао под судским кровом. Суд озваничи решење породичног савета, а адвокат одмах поднесе жалбу вишем суду. Нови краљевски тужилац изврши испитивање, из којег произиђе истрага. Рогрон и његова сестра морали су дати кауцију да не би отишли у затвор. Истрага је захтевала испитивање Пјерете. Кад је г. Дефондриј дошао код г. Офреја, Пјерета је била у агонији; поред њеног узглавља био је њен исповедник, који се спремао да је исповеди и причести. Управо тога тренутка, она је молила скупљену породицу да опросте њеноме брату и сестри од тетке, као што им је она сама праштала, говорећи, са дивном разумношћу, да пресуда у овим стварима припада самоме Богу.

— Старамајка, рече она, остави сав свој иметак Бригоу (Бриго бризну у плач). И дај, продужи Пјерета, хиљаду франака оној доброј Адели, која ми је кришом грејала кревет. Да је она остала код мога брата и сестре од тетке, ја бих живела...

Овај мали анђео престаде да пати на велики уторник, у три часа по подне, док је пролећно сунце раскошно сјало. Њена узвишена старамајка проведе ноћ поред ње са свештеницима, ушивајући је својим крутим старачким рукама у покров. Предвече, Бриго изиђе из Офрејеве куће и сиђе до Фрапјеа.

— Не морам, јадни младићу, да те питам шта је ново, рече му столар.

— Да, оче Фрапје, свршено је за њу, али не и за мене.

Радник пређе преко свег дрвета које је било у столарници мрачним али проицљивим погледом.

— Разумем те, Бриго, рече чича-Фрапје. Ево шта ти треба.

И он му показа дебеле хрестове даске.

— Немојте ми помагати, господине Фрапје, рече Бретонац; ја ћу све да урадим сам.

Бриго проведе ноћ правећи Пјеретин мртвачки сандук, натапајући често својим сузама хрестово дрво, које је држао у рукама. Чича-Фрапје га је пушећи посматрао како ради. Он му рече само ово неколико речи, када његов први помоћник састави пет делова сандука:

— Направи жлебове за поклопац; тако њени јадни рођаци неће слушати како је закивају...

Кад је свануло, Бриго оде да потражи олово потребно за постављање сандука. По необичној случајности, оловне плоче коштале су тачно своту коју је он био дао Пјерети за њен пут из Нанта за Провен. Овај храбри Бретонац, који се одупро болу да сам направи ковчег за своју драгу другарицу из детињства, обвијајући оне мртвачке даске свим својим успоменама, не издржа ово везивање ствари: он клону и не могаде да понесе олово; продавац олова пође са њим, нудећи се да помогне при коначном залемљивању, пошто већ тело буде стављено у ковчег. Бретонац спали ренде и све алатке којима се послужио за овај посао, обрачуна се са Фрапјеом и опрости се са њим. Храброст, са којом се овај јадни младић трудио, као и старамајка, да изврше последње дужности према Пјерети, умеша га у последњи догађај који је крунисао насилништво Рогрона.

Бриго и продавац олова стигоше довољно на време да одлуче својом грубом снагом једно одвратно и грозно судско питање. Мртвачка соба, пуна света, пружи двојници радника чудан призор. Рогрони су се били усправили, гнусни, поред леша своје жртве да је муче још и после њене смрти. Тело, божанствено лепотом, јаднога детета лежало је на пољском кревету њене старемајке. Пјерета је имала затворене очи, косу раздељену по средини, тело ушивено у дебело памучно платно.

Пред овим креветом, косе у неред, на коленима, пружених руку, запаљеног лица, стара Лоренова је викала:

— Не, не, то неће бити!

У дну кревета били су тотор, г. Офреј, жупник Перу и г. Хабер. Свеће су још гореле. Пред старемајком су били хирург из склоништа и г. Неро, које је подупирао ужасни и сладуњави Вине. Био је ту и један судски чиновник. Хирург из склоништа био је обукао своју кецељу за секцирање. Један од његових помоћника био је отворио његову торбу и пружао му један нож за секцирање. Ову сцену узбуди тресак ковчега, који Бриго и продавац олова испустише; јер Бригоа који је ишао напред, обузе ужас када је спазио стару мајку Лорен у овом положају.

— Шта је то? упита Бриго стајући поред старемајке и стежући грчевито једно длето које је собом доносио.

— То је, рече стара, то је, Бриго, да хоће да отворе тело мога детета, да јој расцепе главу, да јој

боду срце после њене смрти као што су јој то чинили за време њенога живота.

— Ко? узвикну Бриго гласом да пробије уши заступницима правде.

— Рогрони.

Бриго страховито опсова.

— Стани, Бриго . . . , узвикну г. Офреј, видећи како Бретонац подиже своје длето.

— Господине Офреју, рече Бриго, блед колико и млада покојница, слушам вас јер сте ви господин Офреј; иначе, у овом тренутку . . .

— Али закон? рече Офреј.

— Има ли закона? викну Бретонац. Ово је закон! рече он претећи својим длетом, које је сјало на сунцу, адвокату, хирургу и чиновнику.

— Пријатељу, рече жупник, закон је призвао адвокат г. Рогрона, који је под тешком оптужбом, а немогуће је одбити једноме оптуженоме средства да се оправда. Према адвокату г. Рогрона, ако је ово јадно дете подлегло због апцеса у глави, њен ранији тотор неће одговарати; јер је доказано да је Пјерета дуго крила да је се ударила . . .

— Доста! рече Бриго.

— Мој клијент . . . , поче Вине.

— Твој клијент ће отићи у пакао, узвикну Бретонац, а ја на губилиште; јер ако који од вас само пође да пипне ову коју је убио твој клијент, убићу га на месту.

— То је противстајање закону, рече Вине, хајдемо да обавестимо судију.

Пет странаца се повукоше.

— Сине мој! рече старица дижући се и грлећи Бригоа, сахранимо је брзо, они ће се вратити! . . .

— Кад већ буде све залемљено, рече продавац олова, ваљда се више неће усудити.

Г. Офреј одјури код свога пашенога г. Лесура, да покуша да уреди ову ствар. Вине друго није ни тражио. Пошто је Пјерета сишла у гроб, ова турска парница, по којој није било пресуђено, угасила се, а да нико није могао више закључивати ни за ни противу Рогрона: питање је остало нерешено. Тако је вешти Вине заиста тачно предвидео дејство свога захтева.

У подне, г. Дефондриј поднесе суду свој извештај о истрази по ствари Рогрона и суд донесе потпуно образложење решења о прекидању спора.

Рогрон се не усуди да учествује у Пјеретином спроводу, којем је присуствовала цела варош. Вине је хтео тамо да га одвуче, али бивши ситничар се бојао да не изазове опште гнушање.

Бриго напусти Провен пошто је видео како се издиже хумка над гробом у који је Пјерета била закопана, и оде у Париз. Он написа молбу жени престолонаследника, да уђе, с обзиром на име свога оца, у краљевску гарду, у којој је био одмах примљен. Када је био предузет поход на Алжир, он се обрати поново престолонаследниковици, да ту буде употребљен. Био је поднаредник, маршал Бурмон га у строју произведе за потпоручника. Мајоров син се држао као човек који хоће да умре. Смрт је до данас поштедела Жака Бригоа, који се одликовао у свима скорашњим походима, кроз које је прошао без

иједне ране. Он је сад командант батаљона у строју. Ниједан официр није ђутљивији ни бољи. Ван службе, он је готово нем, шета се сам и живи механички. Свако наслућује и поштује у њему неки тајан бол. Он има четрдесет шест хиљада франака, које му је завештала стара госпођа Лорен, која је умрла у Паризу 1829.

На изборима од 1830, Вине је био изабран за посланика; услуге које је учинио новој управи донеле су му звање државног тужиоца. Сад је његов утицај толики да ће увек бити биран за посланика. Рогрон је виши порезник у истом месту у којем врши своје дужности Вине; и, неочекиваном игром случаја, г. Тифен је ту први претседник краљевског суда, јер је овај делитељ правде приступио без колебања јулској династији.¹ Бивша лепа госпођа Тифен одржава најбоље односе са лепом госпођом Рогрон. Вине је одлично са претседником Тифеном.

Што се тиче глупака Рогрона, он избацује овакве реченице:

— Луј-Филип биће прави краљ кад буде могао да даје племство!

Ова реченица разуме се није његова. Његово несигурно здравље даје наде госпођи Рогрон да ће моћи ускоро да се уда за ђенерала маркиза де Монтривоа, француског пера, који управља округом и који јој указује велику пажњу. Вине увек тражи главе и не верује никад у невиност оптуженог. Овај чистокрвни државни тужилац сматра се за једнога

¹ Јулска револуција 1830 године довела је на место последњих Бурбонаца орлеанску грану. — Прим. прев.

од најљубазнијих људи у своме позиву; његов успех у Паризу и у Скупштини није мањи. На двору је дражестан дворанин.

Према Винеовом обећању, ђенерал барон Гуро, тај дични остатак наших славних војсака, оженио се извесном госпођицом Матифа, старом двадесет пет година, ћерком једног дрогеристе из улице Ломбардинаца, и чији је мираз износио педесет хиљада талира. Он управља, као што је то пророковао Вине, једним округом у близини Париза. Наименован је за француског пера због свога држања у нередима, који су избили за време министарства Казимира Перије. Барон Гуро био је један од оних ђенерала који су заузели цркву Сен - Мери, срећни што могу да лупају по капуташима, који су их у току од петнаест година вређали, и његова ревност била је награђена широком траком Легије части.

Ниједна од личности, које су допринеле Пјеретиној смрти не осећа ни најмању грижу савести. Г. Дефондриј је још увек археолог; али, у интересу свога избора, државни тужилац Вине потрудио се да га постави за претседника суда. Силвија има један мали круг и управља имањем свога брата; она позајмљује новац са великим интересом и не троши хиљаду и двеста франака годишње.

С времена на време, на овоме маломе тргу, када се какво дете Провена врати из Париза, да се ту задржи, и изиђе из куће госпођице Рогрон, какав стари присталица Тифенових каже:

— Рогрони су у своје време имали жалосну одговорност због једне штићенице...

— Странацка ствар, одговара претседник Дефон-

дриј. Хтело се да свет поверује у страхоте. Из доброту душе, они су узели к себи ту Пјерету, која је била доста лепа девојчица и без имања; кад се за девојчила, имала је љубавну везу са једним столарским помоћником, и ишла је боса на свој прозор да разговара са тим младићем, који је стојао, видите, ту. Двоје љубавника додавали су једно другоме нежна писма помоћу канапа. Вама је јасно да јој, са њеним стањем, у месецу октобру и новембру, није више требало па да се разболи, и иначе бледа. Рогрони су је јединствено лепо држали, нису захтевали свој део од наслеђа ове мале, оставили су све њеној старамаци. Наук из тога, драги моји, то је да нас ђаво увек кажњава за доброту.

— А! па то је потпуно друга ствар; мени је то чича-Фрапје сасвим друкчије испричао.

— Чича-Фрапје више слуша свој подрум него своје сећање, каже тада један од редовних посетилаца госпођице Рогрон.

— Али стари г. Хабер...

— О! тај, знате ли ви његову ствар?

— Не.

— Он је хтео да уда своју сестру за г. Рогрона, вишег порезника.

Два човека сећају се свакога дана Пјерете: лекар Мартене и мајор Бриго, који једини знају ужасну истину.

Да се овоме даду огромне размере, довољно је потсетити да је, преносећи догађај у Средњи век и у Рим, на ту пространу позорницу, једна узвишена девојка, Беатрича Ченчи, била одведена на губилиште из истих разлога и услед готово истих смут-

ња, које су Пјерету отерале у гроб. Беатричу Ченчи бранио је само један уметник, један сликар. Данас, повесница и савременици, верујући портрету од Гвида Рени,¹ осуђују папу и сматрају Беатричу једном од најдирљивијих жртава ниских страсти и завера.

Закључимо међу нама да би законитост била за друштвене злочине врло лепа ствар, кад не би било Бога.

Новембар, 1839.

¹ Гвидо Рени, знаменити италијански сликар (1575—1642) оставио је пун љупкости портрет Беатриче Ченчи, погубљене по наређењу папе Климента VIII, под сумњом да је била умешана у убиство свога оца, суровог и развратног Франческа Ченчи. — Прим. прев.

СЛИКЕ ИЗ ПАЛАНАЧКОГ ЖИВОТА

ТЋРСКИ ПОПА

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО
ПРЕДРАГ КАРАЛИЋ

На почетку јесени 1826 године, опата Биротоа, главну личност ове приче, изненади пљусак кад се враћао из куће у којој је био провео то вече. Он је прелазно, свом брзином коју је могла да му допусти његова пуноћа, опустео мали трг, звани Порта, који се налази иза цркве Св. Гатијена, у Туру.

Опат Бирото, мали, кратак човек, шездесетих година, састава подложног капљи, имао је већ више напада костобоље. И од свих ситних невоља људскога живота, доброе свештенику било је најодвратније да му се нагло оквасе његове ципеле са широким сребрним копчама и да му ђонови шљапкају по води. У ствари, и поред фланелске обуће којом је он увек осигуравао своје ноге, са пажњом коју себи поклањају свештена лица, никад није могао сасвим да избегне влагу; а затим, сутрадан, костобоља би му неизоставно давала понеки доказ о својој сталности. Ипак, како је плочаник Порте увек сув и како је опат Бирото био добио три франка и десет суа на висту код госпође де Листомер, он стрпљиво поднесе кишу од средине трга Надбискупије, где је била почела јако да пада. Уосталом, у томе тренутку је био испуњен својим сном, својом жељом, старом већ

дванаест година, жељом једнога свештеника! жељом, обнављаном сваке вечери и која је сада изгледала близу свога остварења; најзад, он се већ сувише осећао у огртачу каноника да би осетио непријатности невремена: у току вечери, личности које се обично скупљају код госпође де Листомер биле су му скоро потврдиле његово наименовање на место каноника, које је у тај мах било упражњено у надбискупском колегијуму св. Гатијена, уверавајући га да то нико више није заслуживао од њега, чија су права, дуго запостављана, била неоспорна. Да је био изгубио у игри, да је био дознао да ће опат Поарел, његов супарник, постати каноник, добром човеку би се киша учинила врло хладном. Можда би роптао на живот. Али он се налазио у једној од оних ретких прилика у животу, када се због срећних осећања све заборавља. Он се журио, повинујући се несвесно потреби да убрза ход; истина, тако неопходна у једној причи из живота, захтева да се каже да није мислио ни на кишу ни на костобољу.

Некада су постојале у Порти, према Великој Улици, неколике куће, обухваћене оградом, које су припадале катедрали и у којима је становало неколико достојанственика из колегијума. Од времена одузимања црквених добара, варош је од пролаза који раздваја ове куће начинила улицу названу Певничком улицом, којом се иде од Порте у Велику улицу. Ово име довољно показује да је тамо некада становао главом црквени певац, његови ученици и остали који су били под његовом управом. Леву страну ове улице чини једна једина кућа, кроз

чији оградни зид пролазе бочни лукови катедрале,¹ залазећи у њен уски вртић, тако да се намеће питање да ли је катедрала била подигнута пре или после ове старинске куће. Али испитујући арабеске и облик прозора, свод врата и спољашност ове куће, потамнеле од времена, археолог види да је она увек чинила део величанствене грађевине са којом је спојена. Какав старинар, кад би га било у Туру, који је једна од најмање књижевних вароши у Француској, могао би чак да распозна, на уласку пролаза у Порту, неколико остатака од аркаде која је некада чинила приступ у ове црквене станове и која је морала да буде у складу са општим обликом зграде. Постављена северно од цркве, ова кућа се стално налази у сенци коју баца на њу ова велика катедрала, на коју је време ставило свој црни огртач, утиснуло своје боре и посејало своју влажну хладноћу, своју маховину и своје траве. Зато је ова кућа увек увијена у дубоку тишину, коју ремете само зуук звона, појање које допире из цркве, или крештање чавака настањених на врховима звоника. Ово место је пустиња од камена, изразита осамљеност, у којој могу да станују само створења доспела до потпуне ништавности или обдарена изванредном душевном снагом. У кући о којој је реч становали су увек опати, а припадала је једној старој девојци, која се звала госпођица Гамар. Ма да је ово добро добио од државе отац госпођице Гамар, за време Терора, како је ова стара девојка већ двадесет година ту држала на ста-

¹ Црква св. Гатијена је изграђена у готском стилу. — Прим. прев.

ну свештенике, нико није, за време Рестаурације, нашао за зло да једна богомољка задржи једно народно добро: можда су побожни људи претпостављали да она има намеру да га завешта колегијуму катедрале, а људи из високог друштва нису због тога видели никакву промену у његовој употреби.

Опат Бирото је дакле ишао ка тој кући, у којој је становао од пре две године. Његов стан је раније био, као сада каноништво, предмет његове жудње и његово *Nos erat in votis*¹ неких дванаест година. Бити на стану и храни код госпођице Гамар и постати каноник — била су два главна циља његовога живота; и може бити то тачно садржава тежње једнога свештеника, који, сматрајући се у овоме свету као на пролазу за вечност, може у њему да жели само угодан стан, добру трпезу, чисто одело, ципеле са сребрним копчама, ствари довољне за потребе животиње, и каноништво, да би се задовољила сујета, то неизречно осећање које нас прати, кажу, све до пред Бога, пошто има нижих и виших светаца. Али жудња за станом у којем је сад становао опат Бирото, то осећање, ништавно у очима људи из света, било је за њега цела једна страст, страст пуна препрека, и, као најнедопуштенија страст, пуна нада, задовољства и кајања.

Унутрашњи распоред и величина куће госпођице Гамар нису јој допуштали да држи више од две личности на стану. Дакле, отприлике дванаест година пре онога дана када се Бирото уселио у стан ове девојке, она је била узела на себе да одржава у

¹ То је било у жељама (то се желело). — Прим. прев.

здрављу и расположењу г. опата Трубера и г. опата Шаплуа. Опат Трубер је још живео. Опат Шаплу био је умро, а Бирото је одмах дошао на његово место.

Покојни опат Шаплу, за живота каноник цркве св. Гатијена, био је присни пријатељ опата Биротоа. Кад год је капелан улазио код каноника, он се непрестано дивио његовоме стану, његовом намештају и његовој библиотеци. Из овога дивљења родила се једнога дана у њему жеља да има ове лепе ствари. Било је немогуће опату Биротоу да угуши ову жељу, због које је често страшно патио, кад би помислио да би једино смрт његовог најбољег пријатеља могла да задовољи ту покривену пожуду, која је ипак бивала све јача у њему. Опат Шаплу и његов пријатељ Бирото нису били богати. Обојица сељачки синови, они нису имали ништа друго сем малих свештеничких прихода; њихове ситне уштеде послужиле су им да преживе несрећна времена Револуције. Кад је Наполеон васпоставио католички култ, опат Шаплу би наименован за каноника цркве св. Гатијена, а Бирото постаде капелан катедрале. Шаплу се тада усели код госпођице Гамар. Када је Бирото дошао да посети каноника у његовом новом стану, он нађе да је распоред одељења савршено добар; али он не нађе ништа друго. Почетак ове пожуде за намештајем био је сличан почетку праве страсти, која, код младића, почиње понекад хладним дивљењем према жени коју ће доцније увек волети.

Овај стан, у који су водиле степенице од камена, налазио се у групи станова окренутих југу. Опат Трубер је становао у приземљу, а госпођица Гамар

на првом спрату главне зграде са улице. Када је Шаплу ушао у свој стан, одељења су била гола и таванице потамнеле од дима. Оквири камина, од доста рђаво вајаног камена, нису никада били бојени. Као сав намештај, сиромашни каноник намести прво један кревет, један сто, неколико столица и мало књига које је имао. Стан је личио на лепу жену у дроњцима. Али, две или три године доцније, једна стара госпођа остави две хиљаде франака опату Шаплу, и он употреби ову своту на куповину једног храстовог ормана за књиге, који је припадао једном разрушеном замку, опљачканом од Црне дружине,¹ и која је била извајана достојно дивљења уметника. Опат купи то не толико намамљен ниском ценом, колико савршеним складом који се нашао између размера овог ормана и одељења којем је она била намењена. Његове уштеде му допустише тада да потпуно обнови галерију, дотле сиромашну и запуштену. Паркет је био брижљиво истрљан, таванице окречене, дрвенарија обојена тако да подражава бојама и чворовима храстовине. Један мермерни камин замени стари. Каноник је имао довољно укуса да потражи и да нађе старе фотеље од вајане ораховине. Затим један дугачак сто од абонеса и две наслоњаче од Була¹ коначно дадоше овоме одељењу изразиту физиономију. У току од две године, издашност више

¹ Удружење шпекуланата, који су за време Револуције куповали и рушили замкове, споменике итд., да би продавали тако добијену грађу. — Прим. прев.

² Андре Бул (1642—1732) био је чувен својим радовима у абоносу. — Прим. прев.

побожних личности, као и завештања других, ма да незнатна, испунише књигама орман, дотле празан. Најзад, један Шаплуов стриц, некадашњи ораторист,¹ остави му своју збирку ин-фолио Црквених отаца и неколико других великих дела драгоцених за свештеника. Бирото, све више изненађен поступним преображајима овога некада голога одељења, постепено и несвесно би обузет својом жудњом. Он зажеле да буде његов овај кабинет, тако у складу са озбиљношћу свештеничког живота. Његова страст је расла из дана у дан. Данима заузет радом у овоме склоништу, капелан је могао да оцени његову тишину и мир, пошто се претходно очарао његовим срећним распоредом. У току следећих година, опат Шаплу направи од једног малог одељења молионицу, коју су његове побожне пријатељице волеле да улепшавају. Још доцније, једна госпођа поклони канонику за његову собу једну наслоњачу превучену материјом у везу који је она сама дуго радила пред очима овога пријатног човека а да он није ни наслутио његову намену. Са собом за спавање би тада исто што и раније са галеријом: она засени капелана. Најзад, три године пред своју смрт, опат Шаплу је допунио угодност свога стана украсивши салон. Ма да је био просто превучен црвеном утрехтском кадифом, намештај је очарао Биротоа. Од онога дана када је каноников друг видео завесе од црвене свиле, наслоњаче од махагонија и обисонски² ћилим

¹ Припадник калуђерског реда који носи ово име. — Прим. прев.

² Обисон, мала варош, чувена по производњи ћилимова, као наш Пирот. — Прим. прев.

који су украшавали ово пространо одељење, поново обојено, Шаплуов стан постаде за њега предмет по-тајне мономаније. Да ту станује, да леже у кревет са великим свиленим завесама у којем је спавао каноник, да има све своје угодности око себе, то постаде за Биротоа потпуна срећа: он није видео ништа изнад тога. Све жудње и жеље које ствари света изазивају у срцима људи, код опата Бирото усрет-средише се у тајном и дубоком осећању, са којим је он желео стан сличан ономе који је себи био створио опат Шаплу. Када се његов пријатељ разболео, он га је обилазио зацело вођен искреном љубављу; али, кад би га обавестили да је канонику рђаво, или кад би био крај њега, у дубини његове душе, и против његове воље, подизало се хиљаду мисли, које су се у основи сводиле увек на једно исто:

— Ако би Шаплу умро, ја бих могао имати његов стан.

Међутим, како је Бирото имао дивно срце, скучену памет и мисли ускога обима, он није ишао дотле да смишља начине да му његов пријатељ остави у наслеђе своју књижницу и свој намештај.

Опат Шаплу, љубазан и великодушан себичњак, био је прозрео страст свога пријатеља, што није било тешко, и опростио му је, што може изгледати мање лако код једнога свештеника. Али је и капелан, чије пријатељство остаде увек исто, продужавао да се свакога дана шета са својим пријатељем, увек истом стазом турске куглане, не лишивши га ни за тренутак времена посвећиваног већ двадесет година овој шетњи. Бирото, који је сматрао своје нехотичне жеље као грехове, био је способан, из ка-

јања, за највеће пожртвовање према опату Шаплу. Овај се одужио за ову тако безазлено искрену братску љубав, на неколико дана пред своју смрт, говорећи капелану, који му је читао Дневник:

— Овога пута добићеш стан. Ја осећам да је за мене све свршено.

Заиста, својим завештањем, опат Шаплу остави своју библиотеку и свој намештај Биротоу. Добитак ових ствари, тако дубоко жељених, и изглед да буде узет на стан и храну код госпођице Гамар, много ублажише бол који је Биротоу причинио губитак његовог пријатеља каноника: он га може бити не би васкрсао, али га је оплакивао. За време неколико дана он је био као Гаргантуа, који није знао, када му је жена умрла рађајући Пантагруела, да ли треба да се радује због рођења свога сина или да тугује што је сахранио своју добру Бадбеку, и који се у забуни радовао смрти своје жене и јадиковао због Пантагруеловог рођења. Опат Бирото проведе прве дане своје жалости да прегледа дела своје књижнице, да се служи својим намештајем, да их испитује, говорећи гласом који на жалост није могао бити забележен: „Јадни Шаплу!” Најзад, он је био толико обузет својом радошћу и својим болом, да му није нимало тешко пало када је видео да друго-ме дају место каноника, на којем је покојни Шаплу желео да га Бирото наследи. Пошто је госпођица Гамар узела са задовољством капелана на стан и храну, овај је од тога часа имао свој део блаженстава телесног живота, који му је хвалио покојни каноник. Неоцењиво преимућство! Према речима покојнога опата Шаплу, ниједан од свих свештеника

који су становали у вароши Туру, не изузимајући ни надбискупа, нису могли бити тако до ситнице предмет нежне пажње, као што је била она којом је госпођица Гамар обасипала своја два станара. Прве речи, које је каноник изговарао пријатељу, при шетњи по Куглани, односиле су се скоро увек на добар ручак са којег је дошао, и врло му се ретко дешавало, у току седам шетњи у седмици, да не каже бар четрнаест пута:

— Ова дивна девојка је зацело рођена да служи свештенство. Замислите само, говорио је опат Шаплу Биротоу, да ми за време дванаест узастопних година никада ништа није недостало, ни бело рубље, ни црквена одећа; ја налазим увек сваку ствар на своме месту, у довољном броју, и с мирисом перунике. Мој намештај се увек тако добро брише да ја већ одавно не знам за прашину. Јесте ли је икад приметили код мене? Никада! Па онда дрва за ложење су увек добро изабрана, најситније ствари су одличне; укратко, изгледа да је госпођица Гамар увек једним оком у мојој соби. Ја се не сећам да сам, у току од десет година, ма за шта двапут звонио. То се зове живети! Не морати ништа да тражим, чак ни своје собне ципеле. Наћи увек добру ватру, добру трпезу! Најзад, моја мала дуваљка за ватру ме је мучила, нешто јој душник није био у реду; нисам се пожалио двапут. Ех! Сутрадан, госпођица ми је дала једну врло лепу дуваљку и она два штапића, којима потстичем ватру.

Бирото је, место сваког одговора, говорио:

— Са мирисом перунике!

Ово са мирисом перунике увек је на ње-

га јако деловало. Каноникове речи одавале су фантастичну срећу за једнога капелана, којем су његови стихари и поше помућивали главу; јер код њега није било никаквог реда, и често је заборављао да поручи свој ручак. Зато никад није пропуштао, када би спазио госпођицу Гамар у св. Гатијену, било да је скупљао прилоге или да је служио службу, да баци на њу поглед пун нежности и благонаклоности, каквим је света Тереза морала гледати у небо.

Једино благостање које жели свако створење, и о којем је он тако често сањао, било му је пало у део. Како је свакоме тешко, чак и једноме свештенику, да живи без сталне жеље за нечим, од пре осамнаест месеци опат Бирото био је заменио своје две задовољене страсти жељом за каноништом. Звање каноника било је постало за њега оно што мора бити положај пера за једног плебејског министра. Могућност његовог наименовања и наде, које су му мало пре дали код госпође де Листомер, тако су му биле завртеле главу, да је се тек стижући пред свој стан сетио да је тамо заборавио свој кишобран. Можда чак да није било кише, која је у томе тренутку лила млазевима, да га се не би ни сетио, толико је био обузет задовољством да у себи непрестано понавља све оно што су му поводом његовога постављења биле говориле личности из друштва госпође де Листомер, старе даме, код које је он проводио вечери средом. Капелан живо затресе звоно, као да је хтео да каже служавци да га не оставља да чека. Затим се саби у угао врата да би што мање киснуо; али вода, која се сливала са натстрешнице, падала му је управо на врхове ципела, а ветар је с времена на

време наносио на њега млазеве кише, доста сличне тушевима. Пошто је био израчунао време потребно да се изиђе из кујне и да се дође до врата, он зазвони на врло значајан начин.

— Није могуће да су изишли, рече он у себи, не чујући никакав покрет унутра.

И по трећи пут, он отпоче своје звоњење, које тако оштро одјекиваше у кући и толико беше понављано свима одјецима катедрале да је било немогуће не пробудити се од ове нестрпљиве буке. Зато он после неколико тренутака зачу са задовољством, помешаним са срдитошћу, служавкине дрвене ципеле, које су лупкале по ситно поплочаном дворишту. Ипак неугодност од костобоље не заврши се онако брзо као што се надао. Место само да повуче узицу, Маријана је била принуђена да откључа врата великим кључем и да скине резе.

— Како ме остављате да трипут звоним по овом времену? — рече он Маријани.

— Али, господине, ви видите да су врата била затворена. Три четврти на десет је звонило и сви у кући су одавно легли. Госпођица је сигурно мислила да ви нисте изишли.

— Али ви сте ме видели када сам отишао! Уосталом, госпођица добро зна да ја идем код госпође де Листомер сваке среде.

— Богами, господине, ја сам урадила оно што ми је госпођица наредила да урадим, одговори Маријана затварајући врата.

Ове речи нанеше опату Биротоу удар, који је утолико више осетио уколико га је његово сањарење било учинило срећнијим. Он ућута, пође за Маријаном

у кујну да узме своју грејалицу, за коју је мислио да је тамо спремна. Али, место да уђе у кујну, Маријана одведе опата у његову собу, где опат опази своју грејалицу на једном столу, који се налазио код врата црвенога салона, у једној врсти претсобља направљенога од прилаза на степеништу, које је покојни каноник био оградио великом стакленом преградом. Нем од изненађења, он брзо уђе у своју собу, не виде тамо ватру у камину, и позва Маријану, која још није имала времена да сиђе.

— Ви дакле нисте заложили ватру? — рече он.

— Оппростите, господине опате, одговори она. Мора да се угасила.

Бирото понова погледа огњиште и утврди да је ватра остала запретена још од јутрос.

— Треба да осушим ноге, рече он; заложите ми ватру.

Маријана послуша са брзином створења које жели да спава. Тражећи сам своје собне ципеле, које није нашао на средини свога креветског ћилима, на којем су оне раније стајале, опат могаде закључити по начину на који је Маријана била обучена да није била изишла из свога кревета, као што му је то казала. Он се онда сети да су му од пре отприлике петнаест дана биле ускраћене све оне ситне услуге које су му за време осамнаест месеци чиниле живот тако пријатно подношљивим. И како природа уских духова чини да запажају ситнице, он се намах предаде опширним размишљањима о ова четири догађаја, невидљива за сваког другог, али који су за њега претстављали четири несреће. Тицало је се очигледно губитка све његове среће у забораву собних

ципела, у Маријаниној лажи што се тиче ватре, у неуобичајеном преношењу његове грејалице на сто у претсобљу и у принудном чекању на прагу врата, по киши, које му је било удешено.

Кад је ватра засијала на огњишту, када је ноћна лампа била запаљена и када га је Маријана оставила не упитавши га, као што је то чинила некада: „Треба ли још штогод господину?” опат Бирото лагано приђе лепој и пространој бержери свога покојнога пријатеља; али је покрет којим се он у њу спустио имао нечега тужног у себи. Добри човек је био под притиском предосећања неке страшне несреће. Његове очи потпуно пређоше зидни часовник, комоду, столице, завесе, ћилимове, шкروпионицу, распеће, једну Богородицу од Валантена,¹ једнога Христа од Лебрена,¹ најзад све предмете у овој соби; израз његовог лица показивао је болове најнежнијег опроштаја једнога љубавника са својом првом љубазницом, или једнога старца са последњим младицама које је засадио. Капелан уочаваше, истина мало доцкан, знаке природног гоњења, које је од пре отприлике три месеца вршила над њиме госпођица Гамар, чије би рђаве намере умнији човек несумњиво много раније назрео. Зар немају све старе девојке извештан дар да нагласе радње и речи којима их мржња учи? Оне гребу начином мачака. И не само да рањавају, већ осећају задовољство да рањавају и да покажу својим жртвама да су их оне раниле. Тамо, где један светски човек не би допустио да га огребу по други пут, добром Биротоу

¹ Познати француски сликари из XVII века. — Прим. прев.

требало је неколико пута шапом по лицу да би поверовао у рђаве намере.

Са оном испитивачком проницљивошћу, коју стичу свештеници навикнути да управљају савестима и да разлажу ништарије у дну исповедаонице, опат Бирото поче одмах да развија, као да се тицало каквог верског расправљања, следеће разматрање:

Узимајући да госпођица Гамар није више мислила на вече код госпође де Листомер, да је Маријана заборавила да ми запали ватру, да су веровали да сам се вратио; али како сам ја, и то лично! сneo своју грејалицу!!! немогуће је да је госпођица Гамар, видећи је у своме салону, могла претпоставити да сам легао. Ерго, госпођица Гамар је хтела да ме остави на вратима по киши; и, враћајући моју грејалицу у мој стан, имала је за циљ да ми да на знање... — Шта? рече он сасвим гласно, понесен озбиљношћу околности, дижући се да свуче своју покислу одећу, да узме своју собну хаљину и своју ноћну капу.

Затим оде од свога кревета до камина, гестикулишући и избацујући, сваког пута другим гласом, следеће реченице, које је све завршавао подижући глас, као да је хтео тиме да замени знаке узвике:

— Шта сам јој врага учинио? Зашто ми је кивна? Маријана није могла да заборави на моју ватру! Свакако јој је госпођица казала да је не заложи! Требало би бити дете па не приметити, по гласу и по начину које она узима са мном, да ми се десила та несрећа да јој се не допаднем. Шаплу се никада тако нешто није десило! Биће ми немогуће да живим усред недаћа, које... У мојим годинама!...

Он леже са надом да разјасни сутра изјутра узрок мржње, која је заувек уништавала срећу у којој је уживао две године, пошто ју је тако дуго желео. Авај! тајни узроци осећања које је госпођица Гамар имала противу њега имали су да му остану заувек непознати, не зато што их је било тешко погодити, већ зато што је јадноме човеку недостајала она слобода духа, са којом велике душе и неваљалци умеју да се окрену према себи и да се посматрају. Једино високоумни људи и сплеткаши умеју да кажу себи: „Нисам имао право.” Рачун и дар су једини савесни и увиђавни саветодавци. Међутим, опат Бирото, чија је доброта ишла до глупости, чије знање је на неки начин било само накалемљено силом рада, који није имао никакво познавање друштва и његових обичаја, који је живео између службе и исповедаонице, заузимајући се врло предано да решава најнезнатније случајеве савести, у својству исповедника у варошким пансионатима, и којем су неколико лепих душа, које су га цениле, били једини пријатељи, опат Бирото се могао сматрати за велико дете, којем је већи део друштвених односа био потпуно туђ. Само, себичност, природна свима људским створењима, појачана себичношћу својственом свештеницима и оном узанога живота, који се води у унутрашњости, беше се неосетно развила у њему, а да он то није ни наслутио. Да је некога довољно занимало да испита капеланову душу, да би му показао како му је, у бескрајно ситним чиниоцима његовога живота и у најмањим дужностима његовога домаћег живљења, коренито недостајало онога пожртвовања, за које је сматрао да даје пример, он би се сам казнио, и искре-

но би се шибао. Али они које ми вређамо, чак и не знајући, мало узимају у обзир нашу невиност, већ хоће и знају да се свете. Дакле, Бирото, ма како да је био слаб, морао је бити подвргнут дејству оне велике Правде, која дели сваком по заслуги, која иде светом тражећи да се извршују њене пресуде, које извесне будале називају несрећама живота.

Била је та разлика између покојног опата Шаплу и капелана што је један био себичњак вешт и паметан, а други отворен и неспретан себичњак. Када је опат Шаплу ступио у пансион код госпођице Гамар, он је умео савршено да оцени природу своје домаћице. Исповедаоница га је била научила колико горчине уноси у срца старих девојака та несрећа да се налазе изван друштва; стога је он мудро прорачунао своје понашање код госпођице Гамар. Домаћица, која тада није имала више од тридесет осам година, још је имала нешто самоуверења, које се, код овако повучених створења, доцније претвара у високоцењење самога себе. Каноник је схватио да мора, да би добро живео са њом, да указује госпођици Гамар увек исту пажњу и обзире, да буде непогрешнији од самога Папе. Да би ово постигао, он није допустио да се између ње и њега успоставе ма какви други односи сем оних које безусловно изискује учтивост, и оних који неизбежно настају између лица која живе под истим кровом. И зато, ма да су он и опат Трубер редовно узимали три обеда дневно, он није с њима заједно доручковао, већ је навикао госпођицу Гамар да му у кревет шаље белу кафу. Затим, избегао је досаду приликом вечере узимајући чај у кућама у које је ишао увече. Тако је он ретко

виђао своју домаћицу у друго време дана сем приликом ручка; али је он увек долазио неколико тренутака пре утврђеног часа. За време ове врсте посете из учтивости, он јој је постављао, у току дванаест година које је провео под њеним кровом, иста питања, на која је добијао од ње исте одговоре. Како је госпођица Гамар спавала те ноћи, како је доручковала; ситни домаћи догађаји, изглед њеног лица, како се негује, какво је време, трајање службе, догађаји за време службе, најзад здравље овога или онога свештеника, то је чинило сав трошак ове периодичне конверзације. За време ручка, он се увек служио посредним ласкањем, прелазећи стално са одлика каквога соса на одлике госпођице Гамар и на њене врлине домаћице. Он је био сигуран да ласка свој сујети старе девојке хвалећи вештину са којом су били направљена или спремљена њена слатка, њени краставчићи, њене конзерве, њене пастете и други гастрономски проналасци. Најзад, никада лукави каноник није изишао из жутога салона своје домаћице а да не каже да се ни у којој кући у Туру не пије тако добра кафа као она коју је малопре с уживањем попио. Благодарeћи овом савршеном разумевању природе госпођице Гамар, и овој вештини живота коју је каноник спроводио у току од дванаест година, никад се међу њима није створила прилика да се објашњавају ни око најситнијег питања домаћег реда. Опат Шаплу је прво уочио углове и неравнине, храпавост ове старе девојке, и удешио је дејсто неизбежних додиривања између њихових двеју личности тако да добије од ње све уступке потребне за мир и срећу његовога живота. Тако

је госпођица Гамар говорила да је опат Шаплу врло љубазан човек, да је изванредно лако живети с њиме и да има много духа. Што се тиче опата Трубера, богомољка о њему савршено ништа није говорила. Потпуно ушао у кретање њенога живота као какав сателит у путању своје планете, Трубер је био за њу једна врста створења на средини између бића врсте људи и врсте паса; он је био постављен у њеном срцу између места одређеног за пријатеље и места које је заузимао један велики сипљиви мопс, којег је она нежно волела; она је њиме потпуно владала, и мешање њихових интереса било је постало толико велико да су много личности из друштва госпођице Гамар мислиле да опат Трубер полаже наде на имање старе девојке, да је везује за себе непоколебљивим стрпљењем и да је управљао њоме утолико боље што је изгледало као да је слуша, не допуштајући да се код њега примети и најмања воља да је води.

Када је опат Шаплу умро, стара девојка, која је желела једнога пансионера тихога живота, природно је помислила на капелана. Каноников тестаменат још није био познат, а госпођица Гамар је већ мислила да уступи покојников стан своје добром опату Труберу, за којег је сматрала да је рђаво смештен у приземљу. Али када је опат Бирото дошао да са старом девојком писмено утврди уговор о своје пансиону, она је видела да је он сувише заљубљен у овај стан, који је тако дуго желео са жестином, коју је сад могао да призна, да се она не усуди да му понуди други, и жртвова осећаје захтевима користи. Да би утешила љубљенога каноника, госпођица замени пар-

кетом широке беле цигле, којим је његов стан био поплочан, и поправи један камин који је димио.

Опат Бирото је у току дванаест година виђао свога пријатеља Шаплу, а да никад није помислио да потражи узрок његове крајње обазривости у својим односима са госпођицом Гамар. Долазећи да станује код ове свете девојке, он се осећао као љубавник на почетку своје среће. И да није већ по природи био кратковиде памети, његове очи су биле исувише засењене срећом да би био у стању да оцени госпођицу Гамар и да размисли о подешавању својих свакодневних односа са њом. Госпођица Гамар, гледана издалека и кроз призму материјалних блаженстава, у којима је капелан сањао да ужива поред ње, изгледала му је савршено створење, права хришћанка, личност битно милосрдна, жена из Јеванђеља, добра девица, украшена оним скромним врлинама које обасипају живот небеским миомиром. И тако, са пуним одушевљењем човека који стиже на дуго жељени циљ, са безазленошћу детета и са глупавом несмотреношћу старца без светског искуства, уђе он у живот госпођице Гамар, као што мушица упада у паукову мрежу. Првога дана када је ручао и спавао код старе девојке, он се задржао у њеноме салону колико из жеље да се упозна са њом толико и због оне необјашњиве везаности, која често мучи плашљиве људе, који се боје да не буду неучтиви прекидајући разговор да би отишли. Он дакле остаде тамо целе вечери. Једна друга стара девојка, пријатељица Биротовљева, госпођица Саломон де Вилноа, дође то вече. Госпођица Гамар је тако имала задовољство да удеси партију бостона у својој кући. Викар нађе,

лежући, да је провео врло пријатно вече. Познајући још увек само врло површно госпођицу Гамар и опата Трубера, он је запажао само спољашност њихове природе. Мало лица показују прво своје разголићене недостатке. Уопште, сваки се труди да има привлачан изглед. Опат Бирото паде дакле на љупку мисао да посвети своје вечери госпођици Гамар место да их проводи у вароши. У домаћици се била, од пре неколико година, зачала једна жеља, која је у њој расла из дана у дан. Ова жеља, која се појављује код старца и чак код лепих жена, била је постала код ње слична оној коју је Бирото имао за станом свога пријатеља Шаплу, и произилазила је у срцу старе девојке из осећаја гордости и себичности, зависти и сујете, који су битни код друштвених људи. Ово је вечита прича: довољно је да се мало прошири узани круг у којем ће делати ова лица да би се добила размера догађаја који се одигравају у највишим круговима друштва. Госпођица Гамар је наизменично проводила своје вечери у шест или осам различитих кућа. Било да је жалила што је принуђена да тражи друштво и што је сматрала да има право, у њеним годинама, да јој се враћају посете; било што је њено самољубље било увређено што нема свога друштва; било најзад што је њена сујета желела углед и ласкање које су уживале њене пријатељице, сва њена амбиција је била у томе да свој салон учини тачком окупљања, којој би се сваке вечери изван број лица упућивао са задовољством. Пошто су Бирото и његова пријатељица госпођица Саломон провели неколико вечери код ње, у друштву верног и стрпљивог опата Трубера, једне вечери, излазећи

из Св. Гатијена, госпођица Гамар рече својим пријатељицама, према којима се она дотле осећала робњом, да личности које желе да је виде могу да дођу једанпут недељно код ње, где се скупљао један број њених пријатеља довољан за партију бостона; да она не може да остави самога опата Бирото, свога новог пансионера; да госпођица Саломон није пропустила ни једно једино вече у току седмице; да она припада својим пријатељима, и да... и да... итд., итд. Њене речи су биле обилније сладуњавошћу што је госпођица Саломон де Вилноа припадала најплемићком друштву Тура. Ма да је госпођица Саломон долазила искључиво из пријатељства према капелану, госпођица Гамар је ликовала што је има у својем салону, и видела се, благодарити опату Биротоу, на почетку остваривања свога великога циља да образује један круг, који би могао да постане исто онако многобројан, исто онако пријатан као што су били кругови госпође де Листомер, госпођице Мерлен де ла Блотијер и других богомољки, које су држале побожна друштва у Туру. Али, авај! опат Бирото учини да пропадне нада госпођице Гамар. Дакле, ако су сви они, који су у своме животу успели да уживају у дуго жељеној срећи, схватили радост коју је морао имати капелан лежући у Шаплуов кревет, они ће морати такође стећи извештан појам о јаду који је осетила госпођица Гамар када је видела да се руши њен најмилији план. Пошто је за време од шест месеци доста стрпљиво подносио њену срећу, Бирото издаде кућу, одвлачећи са собом госпођицу Саломон. Ма да се натчовечански напрезала, славољубива Гамар једва је била успела

да прикупи пет или шест личности, чија ревност је била врло сумњива, а треба најмање четири верна лица за бостон. Она је дакле била принуђена да сагне главу и да се врати својим старим пријатељицама, јер се старе девојке осећају у сувише рђавом друштву када су саме, да не би тражиле задовољства у неискреном друштву. Лако је схватити узрок свога бекства. Ма да је капелан био један од оних којима рај треба једнога дана да припадне на основу одлуке: Блажени нишчи духом! он није могао, као и већина глупака, да подноси досаду коју су му причињавали други глупаци. Људи без духа личе на коров, који тражи добру земљу, и они утолико више воле да их други забављају уколико су сами себи досадни. Досада, од које пате, спојена са потребом да се стално растављају од себе самих, проузрокује ону страст за кретањем, ону сталну жељу да буду тамо где нису, што их одликује, као и бића лишена осећајности, и она чија судбина је промашила, или она која пате због своје кривице. Не испитујући сувише празнину и ништавност госпођице Гамар, не објашњавајући себи сићушност њених мисли, јадни опат Бирото опази код ње, мало доцкан, на своју несрећу, недостатке заједничке свима старим девојкама, као и њене посебне. Зло код других тако јако отскаче према добром да нам скоро увек падне у очи пре него што нас погоди. Овај морални феномен може, према потреби, да оправда наклоност коју мање или више имамо према оговарању. Друштвено говорећи, тако је природно да се потсмевамо несавршенствима других, да бисмо морали опростити потсмешљиво брбљање које оправдавају

наше смешне особине, и да се бунимо само противу клеветања. Али очи доброга капелана никада нису имале ону оштрину вида која омогућује светским људима да брзо виде и да избегну незгодне особине суседа; он је дакле био принуђен, да би упознао недостатке своје домаћице, да искуси опомену коју природа даје свима својим створењима: бол! Како старе девојке нису повијале своју природу и свој живот према другим животима и другим природама, као што то захтева судбина жене, оне имају, већином, страст да теже да све око себе потчине. Код госпођице Гамар, ово осећање је прелазило у деспотизам; али овај деспотизам могао је да се хвата само за мале ствари. Тако, између хиљаду примера, корпица са цедуљама и жетонима за бостон опата Биротоа морала је остати на месту на које ју је она била поставила; и опат ју је јако љутио померајући ову корпицу, што се догађало скоро сваке вечери. Одакле је произилазила ова остелељивост, глупо везана за ништарије, и шта јој је било циљ? Нико то није могао да каже; госпођица Гамар ни сама то није знала. Ма да је био права овца по својој природи, нови пансионер ипак није волео, исто као ни овце, да сувише осећа овчарски штап, нарочито кад је он снабдевен клинцима. Не објашњавајући себи високо стрпљење опата Трубера, Бирото хтеде да избегне срећу, коју је госпођица Гамар сматрала да му удешава на свој начин, јер је она веровала да је са срећом било слично као са њеним слаткима; али несрећник ту поступи доста неспретно, због безазлености своје природе. Овај растанак не изврши се да-

кле без много натезања и пецкања, према којима се опат Бирото трудио да не изгледа осетљив.

По истеку прве године коју је провео под кровом госпођице Гамар, капелан се вратио својим старим навикама, проводећи две вечери седмично код госпође де Листомер, три код госпођице Саломон и две код госпође Мерлен де ла Блотијер. Ове личности су припадале племићком делу турскога друштва, у које госпођица Гамар није била примљена. Зато је домаћица била јако увређена напуштањем опата Биротоа, због кога је осетила своју безначајност: свака врста избора садржи извесно презрење за одбијени предмет.

— Г. Бирото је нашао да нисмо довољно занимљиви, рекао је опат Трубер пријатељима госпођице Гамар, када је она била принуђена да се одрекне својих вечери. То је човек од духа, пробирач! Треба му отменог друштва, раскоши, духовитог разговора, варошког оговарања.

Ове речи су увек биле повод за госпођицу Гамар да истиче извршност своје природе на рачун Биротоа.

— Нема он баш толико духа, говорила је она. Да није било опата Шаплу, никада он не би био примљен код госпође де Листомер. Ох! много сам ја изгубила са опатом Шаплу. Какав пријатан и погодан човек! Најзад, за време дванаест година ја нисам имала ни најмању тешкоћу ни непријатност са њиме.

Госпођица Гамар дала је о опату Биротоу тако мало ласкаву слику, да се у овом буржоаском друштву, потајно непријатељски расположеном према племићком друштву, створило о безазленом пансионеру мишљење да је врло тежак и незгодан човек.

Затим је стара девојка имала, за време од неколико седмица, задовољство да слуша како је жале њене пријатељице, које, не верујући ниједну реч од онога што су јој говориле, нису престајале да јој понављају: „Како, ви, тако благи и тако добри, ви да изазовете нетрпељивост...?“ или: „Утешите се, драга моја госпођице Гамар, ви сте тако добро познати, да...“ итд.

Али, очаране што су избегле једно вече седмично у Порти, најудаљеније, најмрачније и најпустије место које постоји у Туру, све су благосиљале капелана.

Између лица која су непрестано заједно, љубавили мржња стално расту: свакога тренутка се налази разлог за више љубави или за више мржње. Тако опат Бирото постаде неиздржљив госпођици Гамар. Осамнаест месеци пошто га је примила у пансион, у тренутку када је добри човек веровао да види мир заборава у ћутању мржње, и када је себи честитао што је умео врло добро да удеси са старом девојком, као што је говорио, он је био за њу предмет скривенога гоњења и хладно израчунате освете. Четири крупне чињенице: затворена врата, затурене собне ципеле, незаложена ватра, грејалица враћена у његов стан, једино су могле да му открију ово страшно непријатељство, чији последњи удари су имали да га стигну управо онда када им више неће бити лека. Успављујући се, добри капелан је дубео, али бескорисно, свој мозак, којем је зацело брзо налазио дно, да би објаснио себи врло неучтиво понашање госпођице Гамар. Заиста, пошто је некада врло логично поступао следећи природним законима

своје себичности, било му је немогуће да увиди своје неправде према својој домаћици. Ако су велике ствари просте за разумевање и лаке за исказивање, ситне ствари живота хоће много подробности. Догађаји који на неки начин чине предигру ове буржоаске драме, али у којој су страсти исто тако жестоке као да су изазване крупним интересима, захтевали су овај дуги увод, и било би тешко тачноме приповедачу да више сажме ситни низ њиховог развоја.

Сутрадан изјутра, када се пробудио, Бирото је тако живо мислио на своје каноничтво да више није мислио на четири околности у којима је опазио, синоћ, страшне предзнаке једне будућности пуне несреће. Капелан није био човек да се диже без ватре; он зазвони да извести Маријану да је се пробудио и да је позове к себи; затим остаде, по својем обичају, потонуо у тромо сањарење, за време којег га је служавка, док је ложила камин, лагано отимала од последњег сна брујањем својих питања и својих покрета, врстом музике која му је била пријатна. Прође пола часа а да се Маријана не појави. Капелан, упола каноник, управо је хтео понова да зазвони, када пусти узицу свога звонцета чувши мушке кораке на степеницама. Заиста, опат Трубер, пошто је тихо куцнуо на врата, уђе, на позив Биротоа. Ова посета, коју су два опата доста уредно чинили један другом једанпут месечно, није нимало изненадила капелана. Каноник се зачуди, чим је ушао, што Маријана још није заложила ватру његовине полуколеги. Он отвори један прозор, позва Маријану строгим гласом и рече јој да дође код Биротоа; затим, окрећући се својем сабрату:

— Кад би госпођица дознала да код вас нема ватре она би изгрдила Маријану.

После ове реченице, он се обавести о Биротовљевом здрављу, и упита га сладуњавим гласом има ли каквих скорашњих вести које би му давале наду да ће бити наименован за каноника. Капелан му исприча о својим корацима и рече му безазлено које су личности код којих је госпођа де Листомер радила, не знајући да Трубер никада није могао да опрости овој госпођи што га није примила у своју кућу, њега, опата Трубера, већ двапут назначеног да буде генерални викар¹ дијецезе.

Немогуће је срести два лица која би показивала толико супротности као што је био случај код ова два опата. Трубер, висок и сув, био је жут и зелен у лицу, док је капелан био, како се то фамилијарно каже, пуначак. Округло и румено, Биротовљево лице приказивало је доброћудност без мисли; док је Труберово лице, дугачко и избраздано дубоким борама, добијало у извесним тренуцима израз пун ироније или презрења: али је ипак било потребно пажљиво га посматрати да би се на њему открила ова два осећања. Каноник је обично био савршено миран, готово увек спуштених капака на своје жућкасте очи, чији је поглед постајао, према његовој вољи, јасан и продоран. Риђа коса употпуњавала је ову суморну физиономију, непрестано замрачену копреном коју озбиљна размишљања бацају на црте лица. У почетку, многи су могли да претпоставе да је сав у једној високој и јакој амбицији; али они који су

¹ Намесник, заступник бискупа. — Прим. прев.

сматрали да га боље познају напоследку су разбили ово мишљење, приказујући га затупелим од деспотизма госпођице Гамар или исцрпним сувише дугачким постовима. Ретко је говорио и никада се није смејао. Кад би му се десило да се пријатно узбуди, отео би му се мали осмех, који се губио у бојама његовога лица. Бирото је био напротив сав отворен и причљив, волео је добре залогаје, а забављале су га ситнице, у које је он уносио простосрдечност човека без злобе ни подмуклости. Опат Трубер је при првом погледу изазивао страх, док је капелан доводио благ осмех на лице онима који су га гледали. Када је под сводовима Светога Гатијена високи каноник ишао свечаним кораком, погнутог чела, страшнога ока, он је изазивао поштовање: његов повијен стас је био у складу са жутиим сводовима катедрале, набори његове мантије имали су нечега монументалног достојног кипара. А добри капелан кретао се тамо без строгости, трчкарао је ситним корацима, као да се котрљао. Ова два човека су ипак имала извесну сличност. Онако исто као што је Труберов горди изглед, дајући разлога да га се боје, можда доприносио да га осуде на безначајну улогу простога каноника, тако је изгледало да су Биротоа његова природа и његов изглед одређивали на вечито капеланство при катедрали. Међутим, опат Трубер је, када је дошао до своје педесете године, био потпуно растурио, умереношћу свога држања, изгледом свога потпуног недостатка амбиција и својим савршено свештеничким животом, стрепње које је био изазвао код својих претпостављених својом страшном спољашношћу и својим

способностима, које су биле претпостављане. Како се његово здравље од пре годину дана било озбиљно погоршало, његово блиско наименовање за генералног викара бискупије изгледало је вероватно. Сами његови супарници желели су његово наименовање, да би могли боље припремити своје за време оно мало дана које му још оставила болест, постала хроничном. Далеко од тога да пружа исте наде, троструки Биротовљев подбрадак показивао је његовим супарницима за каноникат знаке бујнога здравља, а његова костобоља изгледала им је, према изреци, јемство за дуговечност. Опат Шаплу, човек велике проницљивости, и који је због своје пријатности био врло радо виђен у отменом свету, као и код разних шефова у метрополи, увек је се одупирао, али тајно и са много умешности, унапређењу опата Трубера; био му је чак врло вешто онемогућио пријем у све салоне, у које се скупљало најбоље друштво Тура, ма да се за време његовог живота Трубер према њему понашао увек са великим поштовањем, одајући му у свакој прилици највише уважање. Ова стална понизност није могла да измени мишљење покојнога каноника, који је за време своје последње шетње, говорио Биротоу:

— Чувајте се овога високога Трубера! То је Сикст V¹ сведен у размере једне бискупије.

¹ Сикст V (1521—1598), папа. Био је изабран за папу после Гргура XIII (1585), јер су кардинали држали да је тешко болестан. Кажу да је, чим је изабран, исправио се, одбацио штаку на коју се наслањао и громогласно запевао *Te Deum* (Тебе Бога хвалимо). — Прим. прев.

Такав је био пријатељ, трпезни друг госпођице Гамар, који је дошао, сутрадан по дану када је она, тако рећи, објавила рат јадноме Биротоу, да га посети и да му покаже своје пријатељство.

— Треба извинити Маријану, рече каноник, видећи је да улази. Ја мислим да је она прво дошла код мене. Мој стан је врло влажан, и ја сам много кашљао целе ноћи. — Код вас овде је врло здраво, додаде он погледајући корнице.

— О! ја сам овде као каноник, одговори Бирото смешећи се.

— А ја као капелан, одврати смирени свештеник.

— Да, али ви ћете ускоро становати у Бискупији, рече добри свештеник, који је хтео да цео свет буде срећан.

— Ох! или у гробљу. Али нека буде воља Божја!

И Трубер подиже очи к небу покретом помирености са судбином.

— Дошао сам, додаде он, да вас замолим да ми узајмите Преглед бискупских припадности. Једино ви имате ову књигу у Туру.

— Узмите је у мојој библиотеци, одговори Бирото, којег последња каноникова реченица потсети на све радости његовога живота.

Високи каноник пређе у библиотеку и остаде тамо за време док се капелан облачио. Ускоро се зачу звоно за доручак, и костоболник, верујући да му без Труберове посете не би било заложено за устајање, рече у себи:

— То је добар човек!

Два свештеника сиђоше заједно, обојица носећи

по један огроман ин-фолио, које спустише на један од сточића у трпезарији.

— Шта је то? упита опорим гласом госпођица Гамар, обраћајући се Биротоу. Ја се надам да ми нећете затрпати трпезарију својим књижуринама.

— То су књиге које су мени потребне, одговори опат Трубер, г. капелан је љубазан да ми их позајми.

— Требало је да то погодим, рече она уз презрив осмејак. Г. Бирото не чита често те дебеле књиге.

— Како се осећате, госпођице? упита пансионер нежним гласом.

— Не баш добро, одговори она суво. Ви сте узрок што сам била синоћ пробуђена из првога сна, и то ми је покварило целу ноћ.

Седајући, госпођица Гамар додаде:

— Господо, млеко ће се охладити.

Згранут што га је његова домаћица тако опорочекала, док је он од ње очекивао извињења, али уплашен, као што то бива са бојажљивим људима, изгледом на објашњење, нарочито када они треба да му буду предмет, јадни капелан седе без речи. Затим, опажајући на лицу госпођице Гамар знаке очигледног рђавог расположења, он остаде у непрестаној борби са својим разумом, који му је наређивао да не трпи недостатак обзира од стране његове домаћице, док је према својој природи био склон да избегне препирку. Обузет овом унутрашњом стрепњом, Бирото поче озбиљно да разгледа велике зелене пруге на дебелој мушеми, коју је од незапамћеног времена госпођица Гамар стављала на сто за доручак, не обазирјући се на искрзане краје-

ве ни на многобројне огреботине овог застирача.

Два пансионера су седела у тршчаним фотељама један према другом, на оба краја овога пространог стола, чију је средину заузимала домаћица и којим је она господарила са висине своје столице на точићима, обложене јастучићима и наслоњене на пећ трпезарије. Ово одељење и заједнички салон били су у приземљу, под собом и салоном опата Биротоа. Кад је капелан примио од госпођице Гамар своју шољу зашећерене кафе, он је био слеђен дубоким ћутањем у којем је требало да изврши чин обично тако весео свога доручковања. Није смео да гледа ни у ископнело Труберово лице ни претеће очи уседелице; сматрајући да треба нешто да каже, он се окрете великом дебелом мопсу, који је лежао на једном јастуку крај пећи, одакле никад није мрдао, имајући лево један мали суд увек пун посланица, а десно чанак пун бистре воде.

— Е па, мали мој, ти очекујеш своју кафу.

Ова личност, једна од најважнијих у кући, али не много незгодна због тога што више није лајала и што је остављала реч својој господарици, подиже на Биротоа своје мале очи, изгубљене под наборима које је правило сало на лицу, па их опет неповерљиво затвори. Да би се схватила патња јаднога капелана потребно је рећи да је он, обдарен говорљивошћу празном и звучном као одјекивање бурета, тврдио, ма да никад није могао да каже лечницима ни један једини разлог за ово своје мишљење, да речи помажу варењу. Госпођица, која је делила ову хигијенску доктрину, још није била пропустила, поред њиховог неслагања, да разговара за време обе-

довања; али, од пре неколико јутара, капелан је узалуд трошио своју довитљивост, постављајући јој згодна питања да би успео да јој развеже језик. Да је уски оквир, који обухвата ову причу, дозволио да се саопшти само један од ових разговора који су скоро увек изазивали горак и заједљив осмех опата Трубера, он би пружио потпуну слику беоћанског¹ живота паланчана. За извесне људе од духа вероватно би било задовољство да дознаду чудноват начин на који су опат Бирото и госпођица Гамар развијали своја лична мишљења о политици, вери и књижевности. Несумњиво би било забавно приказати било разлоге које су обоје имали да озбиљно сумњају, 1826 године, у Наполеонову смрт, било претпоставке на основу којих су веровали да је још жив Луј XVII, сакривен у шупљини једнога огромног дебла. Ко се не би смејао да их чује како тврде, на основу разлога очевидно њихових, да краљ Француске сам располаже свима државним приходима, да Скупштина постоји ради уништења свештенства, да је за време Револуције свршило на губилишту више од милион и триста хиљада људи? Затим су говорили о штампи не знајући број листова, ни имајући ни најмању идеју о томе шта претставља ово савремено средство. Најзад, г. Бирото је с пажњом слушао госпођицу Гамар када је говорила да човек који свакога јутра поједе по једно јаје, мора неизоставно да умре за годину дана, и да се знају такви

¹ Становници старе грчке области Беоције сматрани су од својих осталих сународника људима ограниченим и грубим. — Прим. прев.

случајеви; да се излечи ишијас када се у току неколико дана једу бели, лаки хлеччићи не пијући воду; да су сви радници који су радили на рушењу опатије св. Мартина умрли у току од шест месеци; да је извештан префект чинио све што му је било могуће, под Бонапартом, да сруши куле Св. Гатијена; и хиљаду других бесмислених прича.

Али, у овоме тренутку, Бирото је осећао да му је језик мртав, и он се помири с тим да једе не почињући разговор. Али убрзо он нађе да је ово ћутање опасно за његов стомак и храбро рече:

— Одлична кафа!

Овај смели подвиг остаде потпуно без дејства. Пошто је погледао у небо кроз мали отвор над баштом између два потпуна лука Св. Гатијена, капелан још имаде храбрости да каже:

— Данас ће бити лепше време него јуче...

На ове речи, госпођица Гамар се задовољи да баци свој најљупкији поглед на опата Трубера, па пренесе своје очи пуне страшне строгости на Биротоа, који је срећом био оборио своје.

Ниједно биће женскога рода није било способније од госпођице Софије Гамар да претстави тужну природу старе девојке; али да би се добро оцртало једно биће, чија природа је била од огромног значаја за ситне догађаје ове драме, и за ранији живот личности које у њој учествују, можда овде треба дати главно запажање, које пружа живот једне старе девојке: свакодневни живот изграђује душу, а душа изграђује физиономију. Ако све, у друштву, као уопште у свету, мора да има извештан циљ, има зацело на земљи извесних живота чији циљ и ко-

рисност су необјашњиви. Морал и политичка економија подједнако одбацују јединку која троши а не производи, која заузима место на земљи не стварајући око себе ни добро ни зло; јер је зло без сумње добро чије се последице не показују одмах. Ретко је да се старе девојке саме не уврсте у ред ових непродуктивних бића. Дакле, ако свест о своме раду даје радном бићу осећање задовољства, које му помаже да подноси живот, уверење да је се на терету или чак бескористан мора да производи супротно дејство, и да пробуди код нерадног бића према самом себи презрење које изазива код других. Ова крута друштвена осуда је један од узрока који доприносе, а да старе девојке тога нису свесне, да у њихову душу уђе јад, који њихово лице изражава. Једна предрасуда, у којој можда има истине, баца увек и свугде, а у Француској више него другде, у велику немилост жену са којом нико није хтео да дели добра или подноси зла живота. Дакле, кад дођу у извесно доба старости, свет осуђује, с правом или не, девојке на презрење, којем оне постају жртва. Када су ружне, сматра се да је доброта њихове природе требало да искупи њихова телесна несавршенства; када су лепе, верује се да је њихова несрећа морала доћи због неких врло крупних разлога. Не зна се које су од њих достојније презрења. Ако је њихово девојаштво вољно, ако је израз жеље за самосталношћу, ни људи ни мајке не праштају им што су издале пожртвованост жене, одричући се страсти које чине њихов пол тако дирљивим: одрећи се њихове поезије, и изгубити право на самилост пуну љубави, која мајкама неоспорено припа-

да. Затим, племенита осећања, дивне особине жена развијају се само сталним долажењем до изражаја; остајући девојком, женско створење постаје права противуречност природе: себична и хладна, она изазива гнушање. На жалост, ова неумољива пресуда је и сувише праведна да старе девојке не би знале њене поводе. Ове мисли ничу у њиховом срцу исто онако природно као што се дејство њиховог жалосног живота изражава на њиховоме лицу. Дакле оне вену, јер осећајног зрачења или среће, која расцветавала лице жена и даје толико мекоте њиховим покретима, код њих никада није било. Затим оне постају опоре и суморне, јер је биће које промаши свој позив несрећно; оно пати, а бол рађа злобу. И заиста, пре него што пребаци себи због своје усамљености, матора девојка дуго за то оптужује свет. Од оптужбе до жеље за осветом има свега један корак. Најзад, рогобатност њиховог одевања и њиховог држања такође је неизбежна последица њиховога живота. Не осећајући потребу да се допадају, елегантија и добар укус им постају далеким. Оне у себи виде само себе. Ово осећање их неосетно наводи да бирају ствари, које су им угодне на штету оних које могу бити пријатне другима. Не увиђајући јасно да се разликују од осталих жена, оне напослетку то увиде и почињу да пате. Љубомора је неизгладиво осећање у женским срцима. Маторе девојке су дакле љубоморне напрасно, и познају искључиво несрећну страну ове једине страсти коју људи праштају лепоме полу, јер им ласка. Тако, мучене у свима својим жељама, принуђене да се одричу тежњи своје природе, маторе девојке увек осећају унутрашњу

неугодност, на коју никада не могу да се навикну. Зар није мучно ма у које доба старости, нарочито за жену, читати на лицима осећање одвратности, када је у њеној природи да побеђује око себе, у срцима, само пријатна осећања? Зато старе девојке ретко гледају право у очи, што чине мање из скромности а више из страха и стида. Ова бића не праштају друштву свој очајни положај, јер га ни сама себи не праштају. Међутим, немогућно је једној личности која је у сталном рату са самом собом, или у противуречности са животом, да остави друге на миру, и да не завиди њиховој срећи. Цео овај свет суморних мисли био је у сивим и мутним очима госпођице Гамар, а широки црни колутови, којима су оне биле окружене, одавали су дуге душевне борбе њеног самотног живота. Све боре њенога лица су биле праве. Структура њенога чела, њене главе и њених образа имала је нечега крутог и сухог у себи. Пуштала је да јој из младежа, расутих по бради, слободно расту седе длаке. Њене танке усне једва су стизале да покривају сувише дугачке зубе, који су иначе били доста бели. Била је црномањаста, и њена коса, некада црна, била је побелела од страшних главобоља. Ова околност ју је присиљавала да носи лажне шишке, али како није умела вешто да их намешта, често се стварао мали размак између ивице њене капе и црне траке која је носила ову полувласуљу, доста рђаво уковрчену. Њена хаљина, лети од тафта, зими од вунене тканине, али увек кармелитске¹ боје, стезала је мало сувише њен ружни струк

¹ Светло-мрка боја одеће калуђерице овога реда. — Прим. прев.

и њене суве руке. Њена јака, вечито оборена, дозвољавала је да се види њен врат, чија је црвенкаста кожа била онако исто уметнички испругана као храстов лист гледан према светлости. Њено порекло је доста добро објашњавало њен несрећни састав. Она је била ћерка једног продавца дрва, поварошеног сељака. У осамнаестој години она је можда била свежа и пуна; али јој није било остало ништа од белине коже и лепих боја, којима се хвалила да их је некада имала. Боја њеног лица била је постала тамно бледа, као што је то често код богомољки.

Њен орловски нос је више него све друге црте њенога лица изражавао деспотизам њених схватања, онако исто као што је њено поносито чело одавало ускост њенога духа. Њени покрети су имали необичну наглост, која је искључивала сваку пријатност; довољно је било да је видите како вади из своје торбе своју марамицу, да би бучно обрисала свој нос, па да погодите њену природу и њене обичаје. Доста високог раста, држала се врло право, оправдавајући опажање једнога природњака, који је физички објаснио ход свих старих девојака, тврдећи да њихови зглобови срашћују. При њеном ходу покрет се није равномерно разливао по целој њеној личности, да би произвео оно тако дражесно таласање, толико привлачно код жена; она је ишла тако рећи као направљена од једног комада, и при сваком њеном кораку изгледало је да се издиже, као Командерова статуа.¹ У тренуцима доброга распо-

¹ Алузија на сцену из Молијеровога комада „Дон Жуан”. — Прим. прев.

ложења, она је наговештавала, као што то чине све старе девојке, да је могла лако да се уда, али да је срећом на време прозрела неискреност свога обожаваоца, оптужујући тако, не опажајући шта чини, своје срце у корист свог рачунског духа.

Ова типична спољашност врсте старе девојке била је врло добро уоквирена смешним цртежима лаковане хартије, која је приказивала турске пејзаже и украшавала зидове трпезарије. Госпођица Гамар је обично седела у овом одељењу, украшеном двама сточићима и једним барометром. На месту свакога опата налазило се по једно везено јастуче, чије су боје биле избледеле. Заједнички салон, у којем је примала, био је достојан ње. О њему ће се одмах стећи појам када се каже да се звао жути салон: завесе су му биле жуте, намештај и тапети жути; на камину, са огледалом у позлаћеном оквиру, свећњаци и часовник од кристала отсјајивали су тврдим сјајем. Што се тиче личног одељења госпођице Гамар, није никоме било допуштено да у њега уђе. Могло је само да се претпостави да је био пун крпа, старог намештаја, и разних дроњака, којима се окружују све старе девојке, и до којих им је толико стало.

Таква је била личност одређена да изврши највећи утицај на последње дане опата Биротоа.

Не употребљавајући, према жељама природе, активитет дат жени, а имајући потребу да га троши, ова стара девојка била га је пренела у ситне сплетке, паланачка брбљања и себична комбиновања, која на послетку постану искључиво занимање свих маторих девојака. Бирото је, на своју несрећу, био пробудио

у Софији Гамар једина осећања која је ово јадно створење било у стању да осети: осећања мржње, притајена дотле услед мира и једноликости паланачког живота, чији је видик за њу био још више сужен, а која су сад имала да добију утолико више силине што је требало да се испоље на ситним стварима и у једној уској средини. Бирото је био од оних људи којима је суђено да све претрпе, јер, не умејући ништа да виде, не могу ништа да избегну: све их погоди.

— Да, биће лепо време, одговори после извесног времена каноник, који је изгледао да се буди из свога сањарења и да хоће да следи законима учтивости.

Бирото, ужаснут временом које је било протекло између питања и одговора, јер је био, први пут у своме животу, попио своју кафу не разговарајући, напусти трпезарију, у којој је његово срце било стегнуто као кљештима. Осећајући како му је шоља кафе тешка у стомаку, он се тужно шетао малим и узаним стазама, оивиченим шимширом, које су оцртавале звезду у башти. Али, окренувши се, после првог круга који је тамо начинио, он виде на прагу врата од салона госпођицу Гамар и опата Трубера како ћутке стоје: он, прекрштених руку и непомичан као надгробни кип; она, наслоњена на рагастов врата. Обоје су изгледали, гледајући га, да броје његове кораке. Ништа већ није непријатније, за створење по природи стидљиво, него служити као предмет радозналога посматрања; али ако се оно врши очима мржње, врста трпљења коју то проузрокује претвара се у неподношљиво мучење. Убрзо,

опат Бирото поверова да спречава госпођицу Гамар и каноника да се шетају. Ова мисао, која је истовремено произлазила и из страха и из добротe, постаде у њему тако јака, да га натера да напусти место. Он оде, већ више не мислећи на своје кано- ништво, толико је био обузет угњетавањем старе девојке, које га је доводило до очајања. Случајно је имао, и срећом за њега, много посла у Св. Гатијену, где је обавио неколико опела, једно венчање и два крштења. Тада је могао да заборави своје јаде. Када му је његов желудац огласио време ручка, извадивши свој часовник он са ужасом виде да је било четири часа и неколико минута. Знао је тачност госпођице Гамар и пожурio се да се врати у стан.

Он опази у кујни да су судови од првог послу- жења враћени. Затим, када стиже у трпезарију, ста- ра девојка му рече гласом, у којем су се подједнако оцртавале опорост прекора и радост што је ухвати- ла свога станара у грешци:

— Четири и по часа је, господине Бирото. Ви зна- те да не морамо да се чекамо.

Капелан погледа у часовник на зиду трпезарије, и начин, на који је био стављен покривач од газе, на- мењен да га штити од прашине, показа му да га је његова домаћица то јутро била навела, забавља- јући се да га гурне напред према часовнику Св. Гатијена. Али је свака примедба била искључена. Гласни израз сумње, зачете код капелана, изазвао би најстрашнију и најоснованију експлозију речито- сти, коју је госпођица Гамар, као и све жене њенога реда, умела да произведе у таквом случају. Госпо- ђица Гамар пронађе хиљаду и једну пакост, коју слу-

жавка може да учини своме господару, или жена своме своме мужу у домаћим навикама живота, и њима обасу свога станара. Начин на који је она ужи- вала да кује своје завере противу домаће среће јаднога свештеника носио је печат до дна рђавог ду- ха. Она је удешавала да увек буде у праву.

Осам дана после тренутка са којим почиње ова прича, становање у овој кући и односи које је опат Бирото имао са госпођицом Гамар открише му за- веру, засновану још пре шест месеци. Све док је ста- ра девојка подмукло спроводила своју освету, и све док је опат могао да се завава, опирајући се да по- верује у рђаве намере госпођице Гамар, душевна патња је слабо напредовала у њему. Али, од дога- ђаја са грејалицом и са часовником гурнутим на- пред, Бирото више није могао да сумња да живи под влашћу мржње, која га није испуштала из ви- да. Он брзо паде у очајање, видећи, свакога тренут- ка, дугачке и кукасте прсте госпођице Гамар спрем- не да се забоду у његово срце. Срећна што живи кроз једно осећање тако богато узбуђењима као што је света, стара девојка је уживала да лебди и да се надноси над капеланом, као што птица грабљивица лебди и надноси се над пољским мишем пре него што га прождере. Она је била одавно смислила један план, који сметени свештеник није умео да примети, и који је она одмах почела да остварује, показују- ћи гениј који су у стању да развију, у ситним ства- рима, самотна лица, чија се душа, неспособна да о- сети величину праве побожности, бацила у богомо- љачко ситничарство. Последње али страшно пове- ћање казне! Природа његове патње онемогућавала

је Биротоу, који је био склон да говори о себи и својим осећањима, и то мало задовољство да се изјада својим пријатељима. Оно мало сналажења, за које је дуговао својој стидљивости, указивало му је на опасност да испадне смешан због бављења таквим ништаријама. Па ипак, ове ништарије су чиниле сав његов живот, његов драги живот испуњен заузетошћу у ништавностима и ништавностима у заузетости; живот скучен и безбојан, у којем су сувише јака осећања претстављала несреће и у којем је отсуство свакога узбуђења значило блаженство. Рај несрећног свештеника претвори се одједанпут у пакао. Најзад његове патње постадоше неподношљиве. Ужас, који је у њему изазивала могућност да се једнога дана објашњава са госпођицом Гамар, растао је у њему из дана у дан, и прикривана насрећа, која је тровала часове његове старости, наче његово здравље. Једно јутро, облачећи своје плаве чарапе са шарама, он утврди да је обим његових листова опао. Поражен овом дијагнозом свирепом необоривом, он се одлучи на један покушај код опата Трубера, да га замоли да љубазно посредује између госпођице Гамар и њега.

Нашавши се пред достојанственим каноником, који хитно напусти свој кабинет пут хартија, где је непрекидно радио и где нико други није улазио, да би га примио у једној празној соби, капелан готово осети стид да говори о пакостима госпођице Гамар једноме човеку, који му је изгледао заузет тако озбиљним стварима. Али, пошто је преживео све унутрашње мучење колебања, које преживљују скромни, неодлучни и слаби људи чак и пред безначајним ства-

рима, он се одлучи, док му је срце бурно ударало, да објасни свој положај опату Труберу. Каноник га је слушао, озбиљна и хладна израза, безуспешно покушавајући да савлада неколико осмеха, који би можда умним очима открили узбуђење од унутрашњег задовољства. Испод његових трепавица као да изби пламен када му Бирото описа, са речитошћу коју дају истинита осећања, сву горчину којом је непрекидно био запајан; али Трубер стави руку над очи, покретом обичним код мислилаца, и очува достојанствено држање, које је обично имао. Када је капелан престао да говори, био би врло разочаран да је покушао да потражи на Труберовом лицу, тада ишараном још жућим печатима него обично, који траг осећања, које је требало да изазове код овога тајанственог свештеника. Пошто је један тренутак ћутао, каноник даде један од оних одговора, о чијој свакој речи је требало добро размислити па да се оцени сав њихов значај, али који су доцније сведочили мисаоним људима о изванредној дубини његове душе и снази његовога духа. Најзад, он поразе Биротоа, говорећи му да га ове ствари утолико више чуде што их он никад не би приметио без ове исповести његовога брата; он је приписивао овај недостатак запажања својим озбиљним пословима, својим радовима, и тиранији извесних узвишених мисли, које му нису допуштале да загледа у ситнице живота. Он му примети, али без изгледа да има намеру да просуђује о држању човека чије године и знање су заслуживали његово поштовање, да су „некада самотници ретко мислили на своју храну, у својим склоништима, у пустињским дубинама, где

су се предавали светим размишљањима”, и да „у нашим данима, свештеник може себи мишљу свугде да створи пустињу”. Затим, враћајући се на Биротоа, он додаде да су „ови разговори били сасвим нови за њега. За време од дванаест година ништа слично није наступило између госпођице Гамар и часнога опата Шаплу”. Што се тиче њега, без сумње, он заиста може, додаде он, да буде посредник између капелана и њихове домаћице, јер његово пријатељство за њу не прелази границе које су закони Цркве одредили њеним верним слугама; али, онда, правда захтева да такође чује и госпођицу Гамар. Да, уосталом, он није никакву промену приметио код ње, да је одувек такву зна; да је се он драговољно покорио извесним њеним ћудима, знајући да је ова примерна госпођица сама доброта и благост; да мале промене њенога расположења треба приписати боловима од њеног обољења плућа, о којем она не говори и које она подноси као права хришћанка”. . . Он заврши говорећи капелану да „кад би остао још коју годину поред госпођице, он би морао боље да је оцени и да увиди врлине ове дивне природе”.

Опат Бирото изиђе збуњен. У кобној нужди, у којој је могао да тражи савет само од своје главе, он оцени госпођицу Гамар по себи. Добричина поверова да ће, ако се удаљи на неколико дана, угасити, не дајући јој хране, мржњу коју је ова девојка показивала према њему. Он, дакле, одлучи да иде, као некада, да проведе неколико дана на једном пољском добру, куда је госпођа де Листомер ишла крајем јесени, када је небо над Туреном обично чисто и благо. Јадни човек! Он је управо испуњавао

тајне жеље своје тајне непријатељице, чије су намере могле бити изигране само калуђерском стрпљивошћу; али, не слутећи ништа, не познајући нимало своје сопствене послове, он је морао да подлегне, као јагње, под првим ударцем касапина.

Постављено на заравнини која се налази између Тура и оближњих висова, окренуто југу, окружено стенама, имање госпође де Листомер пружало је пријатности поља и сва задовољства вароши. Заиста, није требало више од десет минута па да се стигне са моста у Туру до врата ове куће, назване *Шева*: драгоценост преимућство у једном крају где нико неће ни за шта да се покрене, чак ни да потражи задовољство. Опат Бирото је био овде отприлике десет дана, када, једнога јутра, за време до ручка, вратар дође да му јави да г. Карон жели да разговара са њим. Г. Карон је био адвокат који је водио послове госпођице Гамар. Бирото, не сећајући га се и не сећајући се да има ма какав спор са ма киме на свету, напусти сто, обузет једном врстом неспокојства, да потражи адвоката: нађе га како скромно седи на балустради једне терасе.

— Пошто је ваша намера да више не станујете код госпођице Гамар постала очигледном. . . , рече пословни човек.

— Ех! господине, узвикну опат Бирото прекидајући га, ја никад нисам помислио да је напустим.

— Међутим, господине, настави адвокат, мора бити да сте се ви објаснили у том погледу са госпођицом, пошто ме она најзад шаље да сазнам хоћете ли ви дуго остати изван вароши. Случај дугачког отсуствовања, како није предвиђен у вашем угово-

ру, може да изазове спор. Дакле госпођица Гамар сматра да ваш пансион. . .

— Господине, рече Бирото, изненађен и прекидајући поново адвоката, нисам сматрао да је потребно употребити скоро званичан пут за. . .

— Госпођица Гамар, која хоће да избегне сваку тешкоћу, рече г. Карон, послала ме је да се споразумем са вама.

— Па добро, ако хоћете да будете љубазни да сутра опет дођете, продужи опет Бирото, ја ћу се обавестити са своје стране.

— Добро, рече Карон поздрављајући.

И пискарало се повуче. Јадни капелан, пренеражен упорношћу са којом га је госпођица Гамар гонила, врати се у трпезарију госпође де Листомер, показујући преплашено лице. Због оваквог изгледа, сви га запиташе:

— Шта вам се то десило, господине Бирото?

Опат, очајан, седе не одговоривши, толико је био поражен нејасним привиђењима своје несреће. Али, после ручка, када је већи број његових пријатеља био окупљен поред добре ватре у салону, Бирото им простодушно исприча појединости свога доживљаја. Његови слушаоци, којима је боравак у селу почињао да бива досадан, пратили су са највећом радозналешћу овај заплет, тако у складу са паланачким животом. Сви стадоше на опатову страну противу старе девојке.

— Како, рече му госпођа де Листомер, зар ви јасно не видите да опат Трубер хоће ваш стан?

Овде би приповедач био у праву да нацрта слику ове госпође; али је он мислио да чак и они, којима

је непознат Стернов когномолошки систем, не могу да изговоре ове три речи: госпођа де Листомер, а да је не замисле племенитом и достојанственом, ублажујући строгост своје побожности старинском елеганцијом монархистичког друштва и класичног образовања, пуном финих манира; добра али мало крута; мало је говорила кроз нос; дозвољавала је себи да чита Нову Хелојзу, комедије, и употребљавала је још власуљу.

— Опат Бирото не треба да попусти тој старој смутљивици! узвикну г. де Листомер, поручник бојног брода, који је био дошао да проведе отсуство код своје стрине. Ако капелан има срца и хоће да послуша мој савет, он ће убрзо да дође до свога мира.

Најзад, сваки је тумачио поступке госпође Гамар, са проницљивошћу својственом паланчанима, којима се не може одрећи дар да разголите најскривеније побуде људских радњи.

— Ви не погађате, рече један стари поседник који је добро познавао цео крај. Има ту нешто озбиљно, што још не могу да ухватим. Опат Трубер је сувише дубок да би га тако брзо прозрели. Наш драги Бирото је тек на почетку својих невоља. Прво, хоће ли он бити миран и срећан чак и да уступи свој стан Труберу? Ја у то сумњам. — Ако је Карон дошао да вам каже, додаде он окрећући се забезекнутом свештенику, да имате намеру да напустите госпођицу Гамар, без сумње госпођица Гамар има намеру да вас избаци из своје куће. . . Е па, ви ћете изићи хтели не хтели. Та врста људи не ради ништа на срећу и игра само насигурно.

Овај стари племић, по имену г. де Бурбон, претстављао је сва схватања провинције онако исто потпуно као што је Волтер претстављао дух своје епохе. Овај сух и оштар старац показивао је у погледу облачења пуну немарност поседника, чије је богатство у земљишту било јако цењено у округу. Његово лице, опаљено сунцем Турене, било је мање умно него лукаво. Навикнут да мери своје речи, да смишља своје поступке, он је крио своју дубоку обазривост под варљивим изгледом простоте. Отуда је и најповршније посматрање било довољно да се уочи да је он, сличан нормандијском сељаку, успевао да сваку ствар обрне у своју корист. Савршено се разумевао у винарству, које знање Туренци нарочито цене. Он је умео да заокругли ливаде једнога свога имања наносима Лоаре и да при том избегне сваки спор са државом. Овај подвиг му је стекао глас даровитог човека. Да сте, очарани разговором са г. де Бурбоном, запитали о његовом животу некога Туренца: „О, то је стари препредењак!“ био би општи одговор свих оних који су му завидели, а било их је много. У Турени, као у већини провинција, завист је основа језика.

Примедба г. де Бурбона проузрокова тренутно ћутање, за време којег је изгледало да личности овога малог одбора размишљају. У то пријавише госпођицу Саломон де Вилноа. Она је долазила из Тура, у жељи да помогне Биротоу, и вести које је она оданде доносила потпуно изменише изглед ствари. У тренутку када је она стигла, свако је, сем поседника, саветовао Биротоу да ратује противу Трубера

и Гамарове, под покровитељством племићког друштва, које је требало да га штити.

— Генерални викар, којем су поверене личне ствари, рече госпођица Саломон, разболео је се, и надбискуп је поставио на његово место г. опата Трубера. Сада дакле постављење за каноника потпуно зависи од њега. Међутим, јуче, код госпођице де ла Блотијер, опат Поарел је говорио о непријатностима које опат Бирото причињава госпођици Гамар, на начин да оправда немилост која ће погодити нашега доброг опата: и опат Бирото је човек којем је опат Шаплу био врло потребан, говорио је он; и, од смрти овога врлог каноника, показало се да... Следовале су претпоставке, подметања. Ви разумете?

— Трубер ће бити генерални викар, рече свечано г. де Бурбон.

— Дакле! узвикну госпођа де Листомер, треба нешто попустити опату Труберу и госпођици Гамар. Зар вам они посредно не дају на знање, Кароном посетом, да ћете, ако пристанете да их напустите, бити каноник. Дајем да даш!

Сви похвалише оштроумност и увиђавност госпође де Листомер, изузевши барона де Листомер, њенога нећака, који рече комичним тоном господину де Бурбону:

— Ја сам желео борбу Г а м а р - Б и р о т о.

Али, на капеланову несрећу, снаге нису биле једнаке између племства и старе девојке, коју је подржавао опат Трубер. Убрзо је дошао тренутак када је борба морала јасније да се оцрта, да се развије и да узме огромне размере. На предлог госпође де Листо-

мер и већине њених присталица, који су почињали да се загревају за овај заплет, бачен у празност њиховог паланачког живота, један слуга би послат г. Карону. Пословни човек поново дође са упадљивом хитњом, која уплаши само г-на де Бурбон.

— Одложимо сваку одлуку до потпунијег обавештења, би мишљење овога буржоаског Фабијуса,¹ који је дубоким прозирањем откривао префињене комбинације на туренској шаховској табли.

Он хтеде да укаже Биротоу на опасности његовога положаја. Мудрост старога препредења ка није била у расположењу овога тренутка пуног страсти, и он привуче врло мало пажње. Разговор између адвоката и Биротоа мало је трајао. Капелан се вратио сав преплашен, говорећи:

— Он ми тражи да писмено потврдим своје повлачење.

— Каква је то страшна реч? рече поручник бојног брода.

— Шта то треба да значи? узвикну госпођа де Листомер.

— То напросто значи да опат треба да изјави да хоће да напусти кућу госпођице Гамар, одговори г. де Бурбон ушмркнувши бурмут.

— Само то? Потпишите! рече госпођа де Листомер гледајући Биротоа. Ако сте озбиљно решени да изиђете из њене куће, нема никаквог разлога да не потврдите своју вољу.

Биротовљева воља!

¹ Алузија на Фабијуса Кунктатора, римског војсковођу из III века пре Христа. — Прим. прев.

— То је тачно, рече г. де Бурбон затварајући своју бурмутицу једним оштрим покретом, чији је значај немогуће изразити, јер је то био цео један говор. — Али је увек опасно писати, додаде он, стављајући своју бурмутицу на камин, са изразом који уплаши капелана.

Бирото је био толико избеzumљен испретураношћу свих својих мисли, брзином догађаја који су га сналазили без одбране, лакоћом са којом су његови пријатељи расправљали најдраже ствари његовога самотног живота, да је остао непокретан, као изгубљен на месецу, не мислећи ни на шта, већ слушајући и покушавајући да схвати смисао брзих речи, које су сви расипали. Он узне написа г. Карона и прочита га, као да је адвокатов састав оживљавао његову пажњу; али је то био несвестан покрет. И он потписа ову изјаву, којом је признавао да се својеволјно одриче да станује код госпођице Гамар, као и да се храни код ње према условима уговореним између њих. Кад је капелан завршио стављање свога потписа, господин Карон узне докуменат и запита Биротоа куда његова властодавка треба да пошаље ствари које му припадају. Бирото назначи кућу госпође де Листомер. Једним знаком, ова госпођа даде на знање да пристаје да прими опата за неколико дана, не сумњајући да ће опат ускоро бити наименован за каноника. Стари поседник хтеде да види ову врсту документа о одрицању, и г. Карон му га поднесе.

— Па добро, упита он капелана пошто је прочитао докуменат, постоји дакле између вас и госпођи-

це Гамар писмен уговор? Где је он? Какве су његове одредбе?

— Акт је код мене, одговори Бирото.

— Знате ли ви његову дословну садржину? упита поседник адвоката.

— Не господине, рече г. Карон пружајући руку да узме натраг кобни напис.

— Ах! рече у себи стари поседник, ти, господине адвокате, без сумње знаш све што тај акт садржи; али ти не плаћају зато да нам то кажеш.

И г. де Бурбон врати изјаву о одрицању адвокату.

— Где ћу да сместим сав свој намештај? узвикну Бирото, своје књиге, своју лепу библиотеку, своје лепе слике, свој црвени салон, најзад све своје ствари?

Очајање јаднога човека, који се, тако рећи, нашао ишчупан, имало је нечега, тако безазленог, тако је добро сликало чистоћу његовога живота и његово незнање светских ствари, да му госпођа де Листомер и госпођица Саломон рекоше, да га утеше, узимајући тон који употребљавају мајке кад обећавају какву играчку својој деци:

— Зар ћете ви да се узрујавате и због таквих ништарија? Па ми ћемо вам сигурно увек наћи кућу мање хладну и мање мрачну него што је кућа госпођице Гамар. Ако се не нађе стан који би вам се допадао, е па, једна од нас ће вас узети у пансион. Хајде да одиграмо једну партију триктрака. Сутра ћете ви отићи код г. опата Трубера да му потражите његову потпору, и ви ћете видети како ће вас он лепо примити.

Слаби људи се умирују онако исто лако као што су се и уплашили. Дакле, јадни Бирото, очаран изгледом да станује код госпође де Листомер, заборави непоправљиву пропаст среће коју је тако дуго желео и у којој је тако слатко уживао. Али, увече, пре него што је заспао, и са болом човека за којег су главобоља са сељењем и нове навике претстављале смак света, он се духовно напрезао да смисли где би могао да пронађе за своју библиотеку онако згодно место за смештај као што је то била његова галерија. Замишљајући своје књиге разбацане, свој намештај растурен и све његове ствари у неред, он се хиљаду пута питао зашто је прва година проведена код госпођице Гамар била тако срећна, а друга тако свирепа. Али је његов доживљај остајао бунар без дна, у који се сурвавао његов дух. Каноништво му више није изгледало довољна накнада за толико несрећа, и он је поредио свој живот са чарапом која се цела пара због једне отпуштене петље. Остајала му је госпођица Саломон. Али губећи своје старе илузије, јадни свештеник се више није усуђивао да мисли на почетак новог пријатељства.

У *citta dolente*¹ старих девојака нађе их се много, нарочито у Француској, чији је живот свакодневна жртва узвишено поднесена племенитим осећањима. Једне остају гордо верне срцу, које им је смрт прерано отела: страдалнице љубави, оне откривају тајну да остану жене душом. Друге су вођене породичном гордошћу, која, свакога дана, опада на нашу срамоту, и посвећују се срећи брата, или

¹ Алузија на почетак Дантеовог *Пакла*. — Прим. прев.

братучади без мајке: оне постају мајке остајући девојке. Ове старе девојке се уздижу до највишег хероизма свога пола, посвећујући сва женска осећања култу несреће. Оне дају најузвишеније црте бићу жене, одричући се свих награда њене судбине и примајући само њене дужности. Оне тада живе окружене сјајем свога пожртвовања, и људи с поштовањем приклањају главу пред њиховим увелим лицем. Госпођица де Сомбреј није била ни жена ни девојка; она је била и увек ће остати оживљена песма. Госпођица Саломон је припадала овим херојским створењима. Њено пожртвовање је било верски узвишено, зато што је имало да остане без славе, пошто је било патња свакога дана. Лепа, млада, она је била вољена, волела је! њен заручник је сишао с ума. За време од пет година, она се била, са храброшћу љубави, посветила механичкој срећи овога несрећника, са чијим се лудилом она тако била сродила, да га више није сматрала безумним. То је била, уосталом, личност простог понашања, отворена у говору, и чије лице није било без израза и поред правилности њених црта. Она никада није говорила о догађајима свога живота. Само, понекад, изненадно стресање, које није могла да сакрије кад би слушала о каквом страшном или тужном догађају, откривало је у њој лепе особине, које развијају велики болови. Она је била дошла да станује у Туру пошто је изгубила свога животног друга. Она ту није могла бити оцењена према својој правој вредности и важила је за добру личност. Она је чинила много добра, и везивала се, по осећању, за слаба би-

ћа. Због овога, јадни капелан природно је био у њој побудио дубоку наклоност.

Госпођица де Вилноа, која је одлазила још јутром, поведе собом Биротоа и спусти га на кеј Катедрале, одакле се он упути према Порти, где је јако желео да стигне, да бар каноништво спасе из бродолома, и да пази на пренос свога намештаја. Он зазвони, са бурним ударањем срца, на вратима ове куће, у коју је навикао да долази од пре четрнаест година, у којој је становао, из које је морао за увек да изиђе, пошто је сањао да у њој мирно умре, слично као његов пријатељ Шаплу. Маријана је изгледала изненађена што види капелана. Он јој рече да је дошао да разговара са опатом Трубером, и упути се у приземље, где је становао каноник; али му Маријана викну:

— Опат Трубер није више тамо, господине капелане, он је у вашем старом стану.

Ове речи страшно потресосе капелана, који најзад схвати карактер Трубера, и дубину освете тако лагано срачунате, налазећи га настањеног у библиотеци Шаплуа, где седи у лепој готској фотељи Шаплуа, служећи се намештајем Шаплуа, увученог у срце Шаплуа, уништавајући тестаменат Шаплуа, најзад, отимајући наследство од пријатеља тога Шаплуа, који га је, тако дуго, држао затвореног код госпођице Гамар, не допуштајући му никакво напредовање и затварајући му салон Тура. Каквим ударцем чаробног штапића се збила ова промена? Зар све то више није пропадало Биротоу? Заиста, видећи опоро потсмешљиви израз, са којим је Трубер посматрао ову библиотеку, јадни Бирото закључи да

је будући генерални викар био сигуран да ће увек држати заоставштину оних које је тако свирепо мрзео, Шаплуа као непријатеља, а Биротоа јер се у њему још продужавао Шаплу. Хиљаду мисли се подиглоше, при овом призору, у старчевом срцу и пренесоше га у једну врсту сна. Он оста непокретан и као опчињен Труберовим оком, које га је непомично гледало.

— Ја не мислим то, господине, рече најзад Бирото, да ви хоћете да ме лишите ствари, које ми припадају. Ако је госпођица Гамар могла бити нестрпељива, да вас боље смести, она ипак треба да буде довољно пажљива да ми да времена да издвојим своје књиге и да однесем свој намештај.

— Господине, рече хладно опат Трубер, не показујући на своме лицу никакав траг узбуђења, госпођица Гамар ме је јуче обавестила о вашем одласку, чији услови су ми још непознати. Ако ме је она овде наместила, то је изискивала потреба. Г. опат Поарел је узео мој стан. Ја не знам да ли ствари које су у овом стану припадају или не госпођици; али, ако су оне ваше, ви познајете њену добронамерност: светост њенога живота јемчи за њену честитост. Што се тиче мене, вама је позната простота мојега живота. Ја сам спавао за време од петнаест година у једној голој соби, не обраћајући пажњу на влагу, која ме је напоследку убила. Међутим, ако ви хоћете поново да станујете у овоме стану, ја ћу вам га радо уступити.

Слушајући ове страшне речи, Бирото заборави питање каноникства; он сиђе са хитрином младића да потражи госпођицу Гамар, и срете је у дну степе-

ница, на широкој поплочаној основи степеништа, која је спајала два дела куће.

— Госпођице, рече он поздрављајући је и не обраћајући пажњу ни на осмех опорочитог потсмешљив који јој је био на уснама ни на необичан пламен који је њеним очима давао сјај тигровских очију, ја не могу себи да објасним како ви нисте сачекали да однесем свој намештај, да бисте...

— Шта? рече му она прекидајући га, зар све ваше ствари нису пренесене код госпође де Листомер?

— Али мој намештај?

— Па зар ви нисте прочитали свој уговор? рече стара девојка гласом који би требало моћи музички написати, да би се приказало колико је мржња умела да стави прелива у наглашавање сваке речи.

И госпођица Гамар као да порасте, и њене очи опет засијаше, и њено лице се озари, и цела њена личност уздрхта од задовољства. Опат Трубер отвори један прозор да би јасније читао из једне свеске in-folio. Бирото остаде као громом погођен. Госпођица Гамар му је говорила, гласом јасним као звук трубе:

— Зар није уговорено, за случај да ви изиђете из моје куће, да ће ми ваш намештај припасти, да би ми била надокнађена разлика која је постојала између цене за ваш пансион и оне коју је плаћао поштовани опат Шаплу? Међутим, како је г. опат Поарел наименован за каноника...

Чувши ове последње речи, Бирото се мало наже, као да је хтео да се опрости са уседелицом; затим нагло изиђе. Он се бојао, ако остане дуже, да га изда снага, и да тако пружи сувише велики триумф

тако немилосрдним непријатељима. Корачајући као пијан човек, он стиже у кућу госпође де Листомер, где нађе у једној ниској соби своје рубље, своје оде-ло и своје хартије у једном сандуку. Видећи ове остатке својих ствари, несрећни свештеник седе и покри рукама своје лице да би скрио од људи своје сузе. Опат Поарел је био каноник! Он, Бирото, видео се без склоништа, без иметка и без намештаја! Срећом, госпођица Саломон је пролазила у колима. Вратар куће, који је био схватио очајање јаднога човека, даде знак кочијашу. Затим, после неколико речи измењаних између старе девојке и вратара, капелана доведоше полумртвог до његове верне пријатељице, којој он могаде да изговори само речи без везе. Госпођица Саломон, поплашена тренутном пометеношћу ове и иначе врло слабе главе, одмах одведе капелана у вилу госпође де Листомер, приписујући овај почетак душевног поремећаја утиску који је на њега морало произвести наименовање опата Поарела. Она није знала за свештеников уговор са госпођицом Гамар, из простог разлога што ни он сам није знао његов значај. И као што се дешава да се комичност понекад меша и у најдирљивије ствари, чудновати одговори Биротоа готово насмејаше госпођицу Саломон.

— Шаплу је имао право, говорио је он. То је чудовиште!

— Ко? упита она.

— Шаплу. Све ми је узео!

— Поарел, зар не?

— Не, Трубер.

Најзад, стигоше у вилу, где се свештеникови при-

јатељи тако искрено заузеше око њега, да га до вечера смирише и могадоше од њега да добију опис онога што се било одиграло то пре подне.

Хладнокрвни поседник затражи, природно, да види акт, јер је од синоћ био уверен да овај садржи тајну загонетке. Бирото извуче из свога џепа кобну таксирану хартију и пружи је г-ну де Бурбон, који поче брзо да је чита и убрзо дође на овако састављену одредбу:

„Како постоји разлика од осам стотина франака годишње између цене за пансион коју је плаћао покојни г. Шаплу и оне за коју именована Софија Гамар пристаје да прими у своју кућу, под условима горе наведеним, именованог Франсоа Биротоа; како потписани Франсоа Бирото потпуно и јасно признаје да је у немогућности да даје за време од неколико година цену коју плаћају пансионери госпођице Гамар, а поименце опат Трубер; најзад, с обзиром на разне услуге учињене од именоване Софије Гамар потписане, именовани Бирото се обавезује да јој остави на име отштете намештај који би му припадао у тренутку смрти, или када би, због којег било узрока, својевољно напустио, и ма у које време, место њему сада издато, и престао да се користи условима наведеним у обавезама узетим од стране госпођице Гамар према њему, горе”...

— Врага, каква препреденица! узвикну поседник, и каквим је канцама наоружана именована Софија Гамар?

Јадни Бирото, не замишљајући у своме детињем

мозгу никакав узрок који би га могао једнога дана раздвојити од госпођице Гамар, рачунао је да умре код ње. Он није имао никакво сећање о овој одредби, о чијем саставу није уопште било разговора у своје време, толико му је она изгледала природна, у тренутку када би он, у својој жељи да припада старој девојци, потписао све пергаменте који би му били поднети. Оволика безазленост била је толико за поштовање, и понашање госпођице Гамар толико свирепо; судбина овога једнога шездесетогодишњака имала је нечега толико жалосног, и његова слабост га је чинила толико дирљивим, да, у првome тренутку огорчења, госпођа де Листомер узвикну:

— Ја сам узрок што сте потписали акт који вас је упропастио, ја морам да вам вратим срећу које сам вас лишила.

— Али, рече стари племић, акт претставља превару, и има основе за парницу. . .

— Е па добро, Бирото ће повести спор. Ако изгуби у Туру, добиће у Орлеану. Ако изгуби у Орлеану, добиће у Паризу, узвикну барон де Листомер.

— Ако хоће да се парници, рече хладно г. де Бурбон, ја му саветујем да прво напусти своје капеланство.

— Ми ћемо питати адвокате, рече госпођа де Листомер, и ми ћемо се парничити, ако треба да се парници. Али ова ствар је и сувише срамна за госпођицу Гамар, и може да постане сувише штетна за опата Трубера, да не бисмо добили извесне уступке.

После исцрпног већања, сваки обећа опату Биротоу своју помоћ у борби која је имала да се разви-

је између њега и свију припадника његових непријатеља. Једно поуздано предосећање, један паланачки нагон који се не да одредити, натеривао је свакога да сједини имена Гамарове и Трубера. Али нико од оних који су се тада налазили код госпође де Листомер, изузевши старог препреденца, није имао јасан појам о значају једне овакве борбе. Г. де Бурбон повуче у један угао једнога опата.

— Од четрнаест лица која су овде, рече му он тихим гласом, неће бити ниједно за вас кроз четрнаест дана. Ако вам буде потребно да позовете некога да вам помогне, можда ћу ја једини бити довољно смео да вас браним, јер познајем паланку, људе, ствари, и што је најглавније, разне рачуне! Али сви ваши пријатељи, ма да пуни добрих намера, гурају вас на рђав пут, одакле се нећете моћи извући. Послушајте мој савет. Ако хоћете да живите на миру, напустите капеланство у Св. Гатијену, напустите Тур. Немојте рећи куда ћете отићи, и потражите какву удаљену парохију, где вас Трубер неће моћи срести.

— Да напустим Тур? узвикну капелан с неописивим ужасом.

То је било за њега једна врста смрти. Зар то није значило покидати све корене којима се он везивао за свет. Старе девојке и момци замењују осећања навикама. Када се овај морални систем, који чини да они више пролазе кроз живот него што га живе, споји са слабом природом, спољашње ствари добијају над њима чудновату моћ. Тако је Бирото био постао сличан каквој биљци: пресадити га, то је

значило довести у питање његово невино бивствовање. Онако исто као што дрво, да би живело, мора да нађе увек исте сокове, и да му жилице буду увек у истој земљи, Бирото је морао увек да трчка по Св. Гатијену, увек да тапка по околини Куглане, где је се обично шетао, да непрестано иде улицама кроз које је пролазио, и да продужава да иде у три салона, где је играо, свако вече, виста или трик-трака.

— Ах! ја сам се заборавио, одговори г. де Бурбон, гледајући свештеника са једном врстом сажаљења.

Ускоро су сви знали, у Туру, да је госпођа бароница де Листомер, удова једног ђенерала, примила опата Биротоа, капелана Св. Гатијена. Ова чињеница, у коју су многи сумњали, пресече одлучно сва питања, и оцрта странке, нарочито када се госпођица Саломон усуди, прва, да говори о превари и парници. Ситно сујетна, што одликује старе девојке, и претерано лична, што је такође у њиховој природи, госпођица Гамар се нађе јако увређена ставом госпође де Листомер. Бароница је била жена високог реда, чију побожност и отменост схватања и понашања нико није могао да оспори. Прихватајући Биротоа, она је најодлучније указала на неоправданост свих поступака госпођице Гамар, посредно осуђујући њено држање, и дајући за право капелановим жалбама противу његове бивше домаћице.

Потребно је, за разумевање ове приче, изложити овде какву су снагу проницљивост и способност разматрања, са којима старе жене улазе у смисао туђих поступака, давале госпођици Гамар, и каква су

била средства њене странке. У друштву ћутљивог опата Трубера, она је ишла да проводи вече у четири или пет кућа, где је се скупљало дванаестак личности, које су све међусобно биле везане истим схватањима, и сличношћу свога положаја. То су била један или два старца који су прихватили страсти и катотања својих служавки; пет или шест старих девојака, које су проводиле цео свој дан да решетају речи и да истражују намере својих суседа и људи постављених изнад или испод њих у друштву; затим, најзад, неколико старијих жена, заузетих искључиво ширењем сплетака, вођењем тачног рачуна о свима богатствима, или мотрењем туђих поступака: оне су прорицале удаје и женидбе, и грдиле су са подједнаком пакошћу понашање како својих пријатељица тако и својих непријатељица. Ове личности, које су са својим становима биле распоређене по вароши тако да су у њој чиниле капиларне судиће једне биљке, усисавале су, са жеђи листа за росом, новости, тајне сваке породице, црпле су их и механички преносиле опату Труберу, као што листице преноси стаблу свежину коју је усисало. Дакле, за време сваке вечери у седмици, потстицане оном потребом за узбуђивањем, која постоји у свакоме лицу, ове добре побожнице утврђивале су тачно стање ствари у вароши, са проницљивошћу достојном Савета Десеторице¹ и сачињавале су надзор, наоружане оном врстом поуздане уходљивости, коју дају страсти. Кад би прозреле тајни разлог каквога до-

¹ Тајни савет, који је у Млетачкој републици имао велику моћ и играо крупну улогу. — Прим. прев.

гађаја, њихово самољубље нагонило их је да по-
црпу мудрост свога синедриона,¹ да би поводом то-
га могле водити прву реч у своме крају. Ово дру-
штво, беспослено и предузимљиво, невидљиво а које
је све видело, немо ма да је непрестано говорило,
имало је тада утицај, који је због његове ништавно-
сти игледао мало шкодљив, али који би ипак поста-
јао страшан када би га покретао какав озбиљнији
рачун. Међутим, већ одавно се у сфери њихових ег-
зистенција није био појавио догађај тако крупан и
тако значајан за сваку од њих као што је била бор-
ба Биротоа, подржаваног од госпође де Листо-
мер, противу опата Трубера и госпођице Гамар. И
заиста, како су три салона: госпође де Листомер,
госпођице Марлен де ла Блотијер и госпођице де
Вилноа били сматрани непријатељским од оних у
које је одлазила госпођица Гамар, било је у основи
ове свађе сталешког духа са свима његовим осетљи-
востима. То је била борба народа и римског сената
у једном крвичњаку, или бура у чаши воде, као што
је то казао Монтескије, говорећи о републици Сан-
Марино,² у којој су јавна звања трајала само један
дан, толико је у њој било лако дочепати се власти.
Али је ова бура ипак развијала у душама онолико
исто страсти колико би требало за управљање нај-

¹ Алузија на високи суд старих Јевреја, састављен од све-
штеника, старца и учених људи, који су решавали прили-
ком крупних размирица. — Прим. прев.

² Мала република у Италији, од дванаест хиљада станов-
ника, чији је значај, нарочито данас, сведен на најмању меру.
— Прим. прев.

већим друштвеним покретима. Зар то није заблу-
да веровати да време јури само за срца ношена круп-
ним тежњама, које узбуркавају и помућују живот?
Часови опата Трубера текли су онако исто устала-
сани, јурили су оптерећени онако исто брижним ми-
слима, избраздани надама и очајањима онако исто
дубоким као што то могу бити свирепи часови сла-
вољупца, коцкара и љубавника. Једини Бог зна тајну
скривених напора, по цену којих односимо победе
над људима, стварима и над самима собом. Ако увек
не знамо куда идемо, ми добро знамо тешкоће пу-
та. Само, ако је дозвољено приповедачу да напусти
збивање које саопштава, да би за часак узео улогу
судије, ако вас позове да баците један поглед на жи-
воте ових старих девојака и двају опата, да бисте у
њима потражили узрок несреће, која их је кварила
у њиховој основи, биће вам можда јасно показано да
је човеку потребно да проживи извесне страсти да
би развио у себи извесне особине, које уздижу ње-
гов живот, проширују му круг, и ублажавају себич-
ност природну свима створењима.

Госпођа де Листомер се вратила у варош, не зна-
јући да је, од пре пет или шест дана, неколико ње-
них пријатеља било приморано да побија једно ми-
шљење, које се проносило о њој, којем би се она сме-
јала да га је знала, и које је придавало њеној љуба-
ви за свога нећака скоро недозвољене побуде. Она
одведе Биротоа код свога адвоката, којем се парни-
ца не учини лака. Капеланови пријатељи, надахнути
осећањем које даје праведност једне добре ствари,
али лени за парницу која није била њихова лична,
били су одложили пријаву суду за дан када се буду

вратили у Тур. Пријатељи госпођице Гамар су могли дакле да их предухитре, и умедоше да испричају ствар мало повољно за опата Биротоа. Дакле, адвокат, чија је клијентела била састављена искључиво од побожних људи вароши, зачуди много госпођу де Листомер кад јој је саветовао да се не упушта у такву парницу; он заврши разговор изјављујући да се он не би примио да води ову ствар, јер, према одредбама уговора, госпођица Гамар има законско право; да би с гледишта правичности, независно од правосуђа, опат Бирото изгледао у очима судија и поштених људи као човек који се огрешио о свој глас мирољубивог, помирљивог и благог човека; да је госпођица Гамар, позната као блага и приступачна личност, задужила Биротоа, позајмљујући му новац потребан за плаћање наследних трошкова изазваних Шаплуовим завештањем, не тражећи му признаницу; да Бирото није такве природе и није у годинама да потпише један акт не знајући шта он садржи нити какав има значај; и да је, ако је напустио госпођицу Гамар после две године становања, док је његов пријатељ Шаплу остао код ње дванаест година а Трубер петнаест, то могло бити само у вези са неком његовом свесном намером; да би дакле парница била сматрана као израз незахвалности, итд. Пошто је пропустио Биротоа напред према степеницама, адвокат узе госпођу де Листомер, испраћајући је, на страну, и саветова је, у име њенога мира, да се не меша у ову ствар.

Међутим, то поподне, јадни капелан, који се мучио као какав осуђени на смрт у својој ћелији када очекује успех своје жалбе вишем суду, не могаде да

се уздржи а да не исприча својим пријатељима, у тренутку када се, пре партије карата, правио круг око камина госпође де Листомер, о исходу своје посете код адвоката.

— Изузевши либералског адвоката, ја не познајем у Туру ниједног правобраниоца који би се примио вођења ове парнице без намере да је игуби, узвикну г. де Бурбон, и ја вам саветујем да се ви на то не навозите.

— Е па, то је срамно, рече марински официр. Ја ћу одвести опата код тога адвоката.

— Отидите тамо по ноћи, рече г. де Бурбон прекидајући га.

— А зашто?

— Малочас сам дознао да је опат Трубер наименован за генералног викара, на место онога који је умро прекјуче.

— Марим ја за опата Трубера!

На несрећу, барон де Листомер, човек од тридесет шест година, не виде знак који му даде г. де Бурбон, да би му препоручио да мери своје речи показујући му једнога саветника префектуре,¹ Труберовог пријатеља. Поручник бојног брода додаде:

— Ако је г. опат Трубер хуља...

— О, рече г. де Бурбон, прекидајући га, зашто увлачити опата Трубера у једну ствар која му је потпуно страна?...

— Али, продужи барон, зар се он не користи намештајем опата Биротоа? Ја се сећам да сам ишао код Шаплуа, и да сам тамо видео две скупоцене сли-

¹ Окружно начелство. — Прим. прев.

ке. Претпоставите да вреде десет хиљада франака. . . Верујете ли ви да је г. Бирото имао намеру да да, за две године становања код те Гамарове, десет хиљада франака, кад већ библиотека и намештај вреде скоро ту своту?

Опат Бирото широко отвори очи дознавши да је имао толико велико богатство.

И барон, ватрено продужујући, додаде:

— Брага! Г. Саломон, некадашњи стручњак париског Музеја, дошао је овде да посети своју ташту. Ја ћу још вечерас да идем тамо, са опатом Бирото, да га замолим да процени слике. Оданде ћу га одвести код адвоката.

Два дана после овога разговора, парница је почела. Либералски адвокат, којег је Бирото био узео, изазивао је код света нерасположење према капелановој ствари. Људи противни влади и они који су били познати као људи који не воле свештенике или веру, две ствари које много света брка, дочепаше ову ствар. Цела варош је говорила о овоме. Некадашњи стручњак Музеја био је проценио Богородицу од Валантена и Христа од Лебрена, две слике врло велике лепоте, да вреде једанаест хиљада франака. Што се тиче библиотеке и готског намештаја, укус за ову врсту ствари, који је управо владао у Паризу и растао из дана у дан, давао им је у тај мах вредност од дванаест хиљада франака. Најзад, стручњак, пошто је све проверио, проценио вредност целокупног намештаја на десет хиљада талира.¹ Дакле, како се није могло претпоставити да

¹ У то време француски талир је вредео шест тадашњих француских франака. — Прим. прев.

је Бирото био схватио да треба госпођици Гамар да уступи ову огромну своту као накнаду за оно мало новца који је могао да јој дугује, било је очигледно да је, судски говорећи, било места промени њиховога уговора; иначе, стара девојка би била одговорна за свесну превару. Либералски адвокат поведе ствар једном претходном пријавом противу госпођице Гамар. Ма да врло оштра, ова пријава, поткрепљена наводима највиших одлука и проткана члановима Законика, претстављала је ипак ремек - дело правничког развијања, и тако је очигледно осуђивала стару девојку, да опозиција злобно растури по вароши тридесет или четрдесет преписа.

Неколико дана после почетка непријатељстава између старе девојке и Биротоа, барон де Листомер, који се надао да ће бити произведен у чин капетана бојног брода наредним указом, о којем се од пре извесног времена говорило у Министарству морнарице, доби једно писмо, којим му је један од његових пријатеља јављао да се у Министарству говори о његовом стављању у пензију. Необично изненађен овом вешћу, он одмах отпутова за Париз, и оде на прво примање код министра, који и сам овим би јако изненађен, и поче да се смеје када му барон де Листомер саопшти своја страховања. Сутрадан, и поред министрове речи, барон се распита у Министарству. Како извесне старешине често одају званичне тајне својим пријатељима, један тајник му показа један већ готов рад, али који због болести једнога управника још није био поднет министру, и који је потврђивао кобну вест. Барон де Листомер оде одмах код једног од својих стричева, који је, у

своме својству народнога посланика, могао одмах да разговара са министром у Скупштини, и замоли га да испита расположење Његове Узвишености, јер је била у питању цела његова будућност. Са највећом стрепњом чекао је, у колима свога стрица, крај седнице. Посланик изиђе много пре закључка седнице и рече своме синовцу, док су се враћали његовој кући:

— Шта ти, врага, ратујеш са поповима? Министар је почео тиме што ми је казао да си се ти ставио на чело либералаца у Туру! „Ти имаш страшна мишљења, ти не идеш владиним правцем, итд.“. Његове реченице су биле онако исто увијене као да је говорио у Скупштини. Онда сам му ја рекао: „Да се споразумемо!“ Његова узвишеност ми је најзад признала да си ти рђаво са дворским свештенством. Укратко, пошто сам затражио извесна обавештења од својих колега, дознао сам да си ти врло лакомислено говорио о извесном опату Труберу, простом генералном викару, али који је најважнија личност у провинцији, у којој претставља Конгрегацију.¹ Ја сам министру јемчио главом за тебе. Господине синовче, ако хоћеш да успеш, немој себи да ствараш свештена непријатељства. Иди брзо у Тур и помири се тамо са тим ђаволским генералним викаром. Врага! Кад ми сви радимо да васпоставимо веру, глупо је за једнога поручника бојног брода, који хоће да постане капетан, да омаловажава свештенике. Ако се не измириш са опатом Трубером, не рачунај више

¹ Савет вишег свештенства при Ватикану, у Риму. — Прим. прев.

на мене: ја ћу те се одрећи. Министар црквених послова ми је говорио мајепре о томе човеку као о будућем бискупу. Ако Трубер замрзи нашу породицу, могао би да омете мој улазак у Горњи Дом, приликом идућег наименовања. Разумеш ли?

Ове речи објаснише поручнику бојног брода тајне послове Трубера, за којег је Бирото глупаво говорио: „Ја не знам шта му треба да седи ноћу“.

Каноников положај у средишту женског савета, који је тако вешто мотрио на провинцију, и његова лична способност учинили су да га, између свих свештеника у вароши, Конгрегација изабере за тајног проконзула¹ Турене. Архидијакон, ђенерал, префект,² велики и мали, били су под његовом невидљивом влашћу. Барон де Листомер брзо донесе своју одлуку.

— Нећу да чекам, рече он своме стрицу, да добијем и други поповски плотун у слабин у брода.

Три дана после овог дипломатског разговора између стрица и синовца, морнар је, вративши се нагло поштанским колима у Тур, још исто вече изложио својој стрини каква је опасност претила најдражим надама породице Листомер, ако би њих двоје и даље подржавали онога глупака Биротоа. Барон задржа г-на де Бурбон у тренутку када је стари племић узимао свој штап и шешир да оде после партије виста. Светлости старога препредења ка биле су неопходне да осветле спрудове на

¹ Алузија на некадашње римске управнике провинција. — Прим. прев.

² Окружни начелник. — Прим. прев.

које су били насели Листомери, а стари препредења је зато и потражио пре времена свој штап и свој шешир, да би му шапнули на уво:

— Останите, имамо да разговарамо.

Брз баронов повратак, његов задовољни израз, који је био у нескладу са озбиљношћу која се у извесним тренуцима оцртавала на његовом лицу, били су нејасно наговестили господину де Бурбон да је поручник претрпео неке неуспехе у својем крстарењу противу Гамарове и Трубера. Он не показа никакво изненађење кад му је барон саопштио тајну власт генералног викара конгреганиста.

— Ја сам то знао, рече он.

— Е па, узвикну бароница, зашто нас нисте обавестили?

— Госпођо, одговори он живо, заборавите да сам ја наслутио невидљиви утицај овога свештеника, а ја ћу заборавити да ви то такође знате. Ако не бисмо чували тајну, били бисмо сматрани за његове саучеснике; људи би нас мрзели и бојали би нас се. Радите као ја: правите се наивни, али пазите добро куда газите. Ја сам вам доста говорио, ви ме нисте разумевали, а ја нисам хтео да се излажем.

— Шта сад треба да радимо? рече барон.

Питање о напуштању Биротоа није се постављало, јер је то био први услов, који су три саговорника подразумевала.

— Отступити с ратним почастима било је увек ремек - дело највештијих ђенерала, одговори г. де Бурбон. Савите се пред Трубером: ако је његова мржња мање јака од његове таштине, ви ћете од њега себи

створити савезника; али, ако се сувише савијете, он ће вам стати ногом на трбух: јер

Ако можеш, уништи, то је дух Цркве,

рекао је Боало. Правите се као да напуштате службу, и ви ћете му измаћи, господине бароне. Уклоните капелана, госпођо, и ви ћете учинити известан уступак Гамаровој. Питајте Трубера, код архиепископа, да ли зна вист, он ће вам рећи да. Замолисте га да дође на једну партију виста у овај салон, у који он жели да буде примљен; он ће зацело доћи. Ви сте жена, нађите начина да обрнете тога свештеника у своју корист. Када барон буде капетан бојног брода, његов стриц француски пер,¹ Трубер бискуп, ви ћете сасвим лако Биротоа учинити каноником. Догле, савијајте се; али се савијајте отмено и претећи. Ваша породица може да пружи Труберу онолико исто помоћи колико би вам он могао дати; ви ћете се сјајно споразумети. — Уосталом, ступајте са сондом у руци, морнару!

— Јадни Бирото! рече бароница.

— О! свршавајте с њим брзо, одговори поседник полазећи. Ако би се какав окретан либералац дочепао те празне главе, задао би вам јада. После свега, судови би пресудили у његову корист, и Трубер се сигурно боји суђења. Он још може да вам опрости што сте започели борбу; али би, после пораза, био неумољив. Рекао сам.

Он шкљоцну својом бурмутицом, пође да обуче своју горњу обућу, и оде.

¹ Члан горњег дома. — Прим. прев.

Сутрадан изјутра, после доручка, бароница остаде сама са капеланом, и рече му, са очигледном нелагодношћу:

— Драги мој господине Бирото, ви ћете наћи моје захтеве врло неправичним и врло недоследним; али треба, ради вас и ради нас, да прво прекинете своју парницу противу госпођице Гамар, одричући се својих захтева, а затим да напустите моју кућу.

Чувши ове речи, јадни свештеник пребледе.

— Ја сам, продужи она, несвесни кривац ваше несреће, и знам да без мога нећака ви не бисте почели ту парницу, која је сад извор ваших непријатности и наших. Али слушајте!

Она му изложи укратко огроман значај овога заплета и објасни му озбиљност његових последица. Размишљајући у току те ноћи, она је наслутила вероватни ток ранијег Труберовог живота: тако је могла, не враћајући се, да прикаже Биротоу мрежу, у коју га је сплела вешто припремљена освета, да му открије велику способност и моћ његовога непријатеља, указујући му на његову злобу и на њене узроке, показујући му га у прабини за време од дванаест година пред Шаплуом, пуног смртне мржње, са којом сад гони Шаплуа у његовом пријатељу. Невини Бирото склопи своје руке као за молитву и заплака од јада пред овим призором људских грозота, које његова чиста душа није никада наслутила. Ужаснут, као кад би се нашао на ивици провалије, он је слушао, непомичних и влажних очију, али не изражавајући ниједну мисао, говор своје добротворке, која му, завршујући, рече:

— Ја знам колико је то ружно што вас напуштам;

али, драги мој опате, дужности према породици долазе испред пријатељских обавеза. Повуците се, као што и ја чиним, пред овом буром; ја ћу вам за то доказати сву своју захвалност. Ваше потребе нису у питању, то је моја брига. Ви нећете имати да страхујете за своје издржавање. Посредством господина де Бурбон, који ће умети да заглади ствар, ја ћу се постарати да ни у чему не оскудевате. Драги пријатељу, дајте ми право да вас издам. Покорављујући се друштвеним законима, ја ћу ипак остати ваша пријатељица. Одлучите.

Јадни опат, пренеражен, узвикну:

— Шаплу је дакле имао право кад је говорио да би Трубер, кад би могао, сишао у његов гроб да га повуче за ноге. А сад спава у његовоме кревету!

— Сад није тренутак за јадиковање, рече госпођа де Листомер. Мало нам времена стоји на расположењу. Дакле?

Бирото је био сувише добар да не би, у мучним приликама, пошао за несвесном пожртвованошћу првога тренутка. Али, уосталом, његов живот је већ прелазео у агонију. Он рече, погледавши своју добротворку очајним погледом, од којег јој се стегну срце:

— Предајем вам своју судбину у руке. Ја сам сад само једно улично перце.

Овој туренској речи једино одговара реч сламчица. Али има лепих малих сламчица, жутих, глатких, светлих, којима се деца радују; док туренска реч означава безбојно перце, прљаво, ношено ветром, вучено по олуцима, изгажено ногама пролазника.

— Али, госпођо, ја не бих хтео да оставим опату

Труберу Шаплуов портрет; он је био израђен за мене, он ми припада; учините да ми буде враћен, ја ћу оставити све остало.

— Па добро, рече госпођа де Листомер, ја ћу ићи код госпођице Гамар.

Глас којим су биле изговорене ове речи, откривао је необичан напор који је чинила бароница де Листомер спуштајући се до тога да ласка сујети старе девојке.

— Ја ћу се трудити, додаде она, да све уредим. Једва смем томе да се надам. Отидите до господина де Бурбон, да вам прописно састави ваше одустајање, па ми донесите о томе исправан акт; затим с помоћу господина надбискупа можда ћемо моћи то свршити.

Бирото изиђе преплашен. Трубер је био добио у његовим очима размере египатске пирамиде. Руке овога човека биле су у Паризу а лактови у Св. Гатијену.

— Он, говорио је Бирото у себи, да спречи г. маркиза де Листомер да постане француски пер? ... И може бити да ће се, с помоћу господина надбискупа, моћи свршити!

Пред тако крупним личностима, он се осећао ништавним: потписивао је себи пресуду.

Биротовљева селидба је изгледала утолико чудноватија што јој се није могао наслутити узрок. Госпођа де Листомер је говорила да јој је, пошто је њен нећак намеравао да се ожени и да напусти службу, био потребан капеланов стан, да би могла да прошири баронов. Још нико није знао за Биротовљево одустајање. Упути г-на де Бурбон били су тачно

извршени. Ове две вести, долазећи до ушију великога викара,¹ морале су ласкати његовом самољубљу, јер су му показивале да је породица Листомер, ако се није предавала, бар остајала неутрална, и да је прећутно признавала тајну моћ Конгрегације: признати је, не значи ли то покорити јој се? Али је парница цела остајала *sub judice*.¹ Зар то није значило истовремено и савијати се и претити.

Листомери су дакле у овој борби били узели држање потпуно слично држању великога викара: остајали су по страни а могли су да управљају целом ствари. Међутим, дошао је један озбиљан догађај и учинио је још тежим успех потеза који су г. де Бурбон и Листомер били смислили да ублаже странку Гамар-Трубер. Уочи тога дана, госпођица Гамар је била назебла излазећи из катедрале, лежала је, и говорило се да је опасно болесна. Цела је варош одјекивала од сажалјивања, изазваног лажном ражалошћеношћу. „Осетљивост госпођице Гамар није могла да издржи срамоту због ове парнице. Поред свог пуног права, умреће од јада. Бирото убија своју добротворку...” То је било језгро причања, ширеног капиларним цевима великога женског савета и које је варош услужно препричавала.

Госпођу де Листомер би срамота што је посетила уседелицу не постигнувши циљ своје посете. Она затражи врло учтиво да говори с генералним викаром. Поласкан може бити што прима у Шаплуовој библио-

¹ У истом значењу као и генерални викар. — Прим. прев.

¹ *Sub judice*, пред судијом (на суду). — Прим. прев.

теци, и крај овога камина украшеног двама чувеним сликама, које су биле у спору, једну жену која га је била потценила, Трубер пусти бароницу да причека један тренутак; затим пристаде да је прими. Никада дворанин ни дипломат нису унели у брањење својих личних интереса, или у вођење државних преговора, више умешности, дволичности и дубине, него што су развили бароница и опат у тренутку кад су се нашли заједно на сцени.

Сличан јемцу у витешким борбама, који је, у средњем веку, оружао борца и учвршћивао му храброст корисним саветима, у тренутку када је овај ступао на бојиште, стари препредењак био је рекао бароници:

— Не заборавите своју улогу: ви сте посредник за измирење, а не парнична страна. Трубер је такође посредник. Мерите своје речи, испитујте мењање гласа генералног викара. Ако глади браду, значи да сте га задобили.

Извесни цртачи су се забављали да претстављају у карикатури честу супротност која постоји између онога што се говори и онога што се мисли. Овде, да би се добро схватио значај двобоја речима, који се одиграо између свештеника и високе госпође, потребно је открити мисли, које су они узајамно прикривали, под реченицама на изглед безначајним. Госпођа де Листомер је била почела тиме што је говорила о својем осећању непријатности због Биротовљеве парнице, а затим је изразила жељу да се та парница заврши на задовољство обеју страна.

— Зло је учињено, госпођо, рече опат озбиљним

гласом, честита госпођица Гамар умире. (Мени је стало до ове глупаче као до ланског снега, мислио је он; али бих хтео да вам метнем на леђа њену смрт, и да вам тиме узнемирим савест, ако сте толико будале да се због тога гризете.)

— Дознавши за њену болест, господине, одговори му бароница, ја сам захтевала од капелана одустајање, које сам понела тој светој девојци. (Разумем те, лукави угурсузе! мислила је она; али ево нас сад у заклону од твојих клевета. Што се тиче тебе, ако узмеш одустајање, улетећеш у клопку, признаћеш своје саучесништво.)

Настаде један тренутак ћутања.

— Земаљске ствари госпођице Гамар нису моја брига, рече најзад свештеник, спуштајући своје широке очне капке на своје орловске очи да би сакрио своје узбуђење. (Ох! ох! ви ме нећете изложити рђавом гласу! Али, хвала Богу! проклети адвокати неће бранити једну ствар, која је могла да ме упрља. Шта хоће дакле Листомери, када ме овако служе?)

— Господине, одговори бароница, ствари г. Биротоа исто су ми толико стране колико су вама интереси госпођице Гамар; али, на жалост, вера би могла да трпи од њиховога препирања, и ја видим у вама само посредника, онде где ја лично дејствујем као измиритељка... (Ми се нећемо преварити ни једно ни друго, господине

Трубере, мислила је она. Осећате ли ви епиграмски¹ дух овога одговора?)

— Вера да трпи, госпођо! рече велики викар. Вера стоји сувише високо да би је људи могли погодити. (Вера, то сам ја, мислио је он.) Бог ће нам непогрешно судити, госпођо, додаде он. Ја признајем само његов суд.

— Е па добро, господине, одговори она, потруди-мо се да сагласимо људски суд са Божјим судом. (Да, вера, то си ти.)

Опат Трубер промени тон:

— Да ли је господин ваш нећак ишао у Париз? (Ви сте тамо чули о мени, мислио је он. Могу да вас смрвим, вас који сте ме презирали. Ви долазите да ми се покорите.)

— Да, господине; ја вам захваљујем што се интересујете за њега. Он се враћа вечерас у Париз, где га је позвао његов министар, који је врло добар према нама и који не би хтео да он напусти службу. (Језуито, ти нас нећеш згазити, мислила је она, а твоју шалу сам схватила.)

Тренутак ћутања.

Једва видљив осмех изгуби се у борама опатовог лица.

— Он нам је учинио услугу што нам је открио вредност ових двеју слика, рече он гледајући у њих; оне ће бити леп украс за Богородичну капелу.² (В и

¹ Ироничан, заједљив. — Прим. прев.

² Овде се мисли на једну од малих капела, обухваћених истим храмом. — Прим. прев.

сте ми добадили један епиграм, ево вама два, сад је чист рачун, госпођо.)

— Ако их дате Св. Гатијену, ја ћу вас молити да ми дозволите да понудим цркви оквире достојне места и дела. (Била бих срећна да те натерам да признаш да си жудео за Биротовљевим стварима, мислила је она).

— Оне ми не припадају, рече свештеник, држећи се стално на опрезу.

— Али ево, рече госпођа де Листомер, једнога акта који прекида сваки разговор, и враћа их госпођици Гамар. — Она спусти одустајање на сто. — (Видите, господине, мислила је она, колико ја имам поверења у вама.) То је достојно вас, господине, додаде она, достојно вашег лепог карактера, да помирите два хришћанина; ма да се ја сада мало бринем о г. Биротоу...

— Али он је у вашој кући, рече он прекидајући је.

— Не, господине, он више није код мене. (Због перства мога девера и чина мога нећака ја чиним много подлости, мислила је она.)

Опат остаде хладан, али је његов мирни став био знак најсиловитијих узбуђења. Г. де Бурбон је био једини прозрео тајну овог привидног мира. Свештеник је ликовео!

— Зашто сте ви узели на себе то да донесете његово одустајање? упита он, понесен осећањем сличним ономе које гони жене да траже да им се понављају ласкаве речи.

— Нисам могла да се одупрем осећању сажаљења. Бирото, чија вам мека природа мора бити добро по-

зната, преклињао ме је да посетим госпођицу Гамар, да бих од ње добила, по цену његовог одрицања...

Опат скупи обрве.

— ... својих права, утврђених од одличних правобранилаца, портрет...

Свештеник погледа госпођу де Листомер.

— ... Портрет Шаплуов, рече она продужујући. Ја вам остављам да судите о његовој жељи... (Ти ћеш бити осуђен, ако се будеш парнично, мислила је она.)

Нагласак са којим је бароница изговорила речи одлични правобраниоци показа свештенику да она зна слабе и јаке тачке непријатељеве. Госпођа де Листомер показа толико дара овоме извршном познаваоцу, у току овога разговора, који се дуго водио на овај начин, да он сиђе код госпођице Гамар да затражи њен одговор на овај предлог о измирењу.

Трубер се брзо вратио.

— Госпођо, ево речи јадне самртнице: „Г. опат Шаплу је показао сувише пријатељства према мени да бих се могла раставити од његовога портрета.” Што се тиче мене, продужи он, кад би тај портрет припадао мени ја га не бих уступио никоме. Моја осећања према драгоме покојнику била су сувише постојана да бих посумњао у своје право да се борим за његову слику противу целог света.

— Господине, не завађајмо се због једне рђаве слике. (Мени је стало до ње онолико исто колико и вама, мислила је она.) Задржите је, даћемо да се по њој изради друга. Ја честитам себи што сам прекинула ову жалосну пар-

ницу, а ја лично сам у томе добила што сам се са вама упознала. Чула сам о вашем дару за вист. Ви ћете опростити радозналост једној жени, рече она смешећи се. Ако бисте хтели који пут да дођете код мене на партију карата, ви не можете да сумњате у срдачност са којом ћете бити примљени. — Трубер се поглади по бради. — (О својен је! Г. де Бурбон је имао право, мислила је она, он има свој део таштине.)

Стварно, велики викар имао је у овоме тренутку чаробно осећање, противу којег Мирабо није могао да се бори, када је, у данима своје моћи, видео да се пред његовим колима отварају врата једне палате која су раније била затворена за њега.

— Госпођо, одговори он, ја сам сувише заузет да бих могао ићи у друштво; али, шта се, за вас, не би учинило? (Уседелица ће црћи; ја ћу продужити са Листомерима, и служићу им, ако ме служе! мислио је он. Боље је имати их за пријатеље него за непријатеље.)

Госпођа де Листомер се вратила кући са надом да ће надбискуп завршити ово дело мира, тако срећно започето. Али Биротоу повлачење није донело никакве користи. Госпођа де Листомер дознаде сутрадан за смрт госпођице Гамар. Када је тестамент старе девојке био отворен, нико се није изненадио дознавши да је она сву своју имовину оставила опату Труберу. Њена имовина је била процењена на пет стотина хиљада талира. Генерални викар посла две позивнице за опело и за спровод своје пријатељице госпођи де Листомер: једну за њу и једну за њенога нећака.

— Треба ићи, рече она.

— Никако друкчије! узвикну г. де Бурбон. Тиме вас господин Трубер ставља на пробу, да вас оцени.

— Бароне, идите до гробља, додаде он, окрећући се маринском официру, који, на своју несрећу, није био отишао из Тура.

Опело се одржа са великим црквеним сјајем. Једна једина личност је плакала. То је био Бирото, који, сам у једној удаљеној капели, и неопажен, поверова да је крив за ову смрт, горко плачући што није добио од ње опроштај за неправду коју јој је учинио. Опат Трубер испрати тело своје пријатељице до гроба, у који је требало да буде сахрањена. На ивици гроба, он одржа говор у којем, благодарећи његовом говорничком дару, уски живот, који је водила завештатељка доби величанствене размере. Присутни уочише ове речи из завршетка:

„Овај живот, пун дана прибављених Богу и вери, овај живот који красе толика лепа дела, учињена далеко од очију света, и толико скромних и скровитих врлина, био је сломљен једним болом, који бисмо ми назвали незаслуженим, када бисмо, на прагу вечности, могли заборавити да нам сви наши јади долазе од Бога. Многбројни пријатељи ове свете девојке, знајући племенитост и чистоту њене душе, предвиђали су да ће она све моћи издржати, сем сумњи које су прљале цео њен живот. Зато ју је, можда, Провиђење привело у крило Божије, да је уклони од наших беда. Срећни су они међу нама, који могу бити онако спокојни пред самима собом, као што је Софија сада у боравишту блажених, у своме руху невиности.”

— Када је завршио овај дирљив говор, — продужи г. де Бурбон, који је причао госпођи де Листомер о току погребња, када су, пошто је партија карата била завршена и врата била затворена, остали сами са бароном, — замислите, ако је то могуће, овога Луја XI¹ у мантији, замахујући овако последњи пут

Г. де Бурбон узме машице и тако верно претстави покрет опата Трубера, да барон и његова стрина не моглоше савладати осмех.

— Само ту је се оповргнуо, продужи стари поседник. Дотле је савршено владао собом; али му је без сумње било немогуће, затрпавајући заувек ову матору девојку, коју је потпуно презирао и коју је мрзео можда исто толико колико и Шаплуа, да не попусти својој радости макар једним покретом.

Сутрадан пре подне, госпођица Саломон дође да руча код госпође де Листомер, па јој, стижући, рече сва узбуђена:

— Наш јадни опат Бирото је добио малопре један страхан ударац, који показује најпрорачунатију мржњу. Он је наименован за пароха у Сен-Семфоријену.

Сен-Семфоријен је једно предграђе Тура, које се налази с друге стране моста.² Овај мост, једна од најлепших творевина француског грађевинарства, има хиљаду и девет стотина стопа³ дужине, а два

¹ Алузија на славољубиви, осветљиви и дволични карактер овога француског краља. — Прим. прев.

шкропиоником, пуним освећене воде.

² Мост на Лоари. — Прим. прев.

³ Стопа = 32,48 см. — Прим. прев.

трга, који га завршавају с обе стране, потпуно су исти.

— Разумете ли? продуже она после извесног ћутања, врло зачуђена хладноћом са којом је госпођа де Листомер примила ову вест. Опат Бирото ће тамо бити као на сто миља од Тура, од својих пријатеља, од свега. Зар није то утолико страшније изгнанство што је он отргнут од једне вароши коју ће његове очи гледати свакога дана, али у коју неће моћи долазити? Он који, откад га је снашла несрећа, једва може да корача, биће принуђен да пређе целу миљу да би дошао до нас. У овоме тренутку, несрећни човек је у кревету, има грозницу. Парохиска кућа у Сен-Семфоријену је хладна, влажна, а парохија није довољно богата да је оправи. Јадни старац ће бити тамо закопан као у гробу. Паклено смишљено!

Сада, да бисмо завршили ову причу, биће нам можда довољно да напосто наведемо неколико догађаја, и да у неколико потеза пружимо последњу слику.

Пет месеци доцније, генерални викар је био наименован за бискупа. Госпођа де Листомер је умрла и оставила тестаментом хиљаду и пет стотина франка рене опату Биротоу. Онога дана када је бароничин тестамент био отворен, господин бискуп Ијасент¹ требало је да напусти Тур, да би отишао у своју бискупску резиденцију; али он одложи свој одлазак. Бесан што је био изигран од једне жене, којој је он био дао руку, док је она потајно пружала своју једноме човеку којег је он сматрао за свога

¹ Бискупско име опата Трубера. — Прим. прев.

непријатеља, Трубер поново запрети да ће довести у питање будућност барона и перство маркиза де Листомер. Он изговори пред целим друштвом, у надбискуповом салону, једну од оних свештеничких речи истовремено пуних освете и сладуњаве благости. Морнар посети овога неумољивога свештеника, који му без сумње постави тешке услове; јер бароново понашање показа најпотпунију оданост вољи страшнога конгреганисте. Нови бискуп врати, прописним актом, кућу госпођице Гамар свештеничком већу катедрале, даде Шаплуову библиотеку и књиге нижој богословији, поклони две оспораване слике Богородичиној капели; али задржа портрет Шаплуа. Нико није могао да схвати ово потпуно одрицање од заоставштине госпођице Гамар. Г. де Бурбон претпостави да је бискуп потајно задржао готовину, да би могао достојно да држи свој положај, ако би ушао у Горњи дом, на једну од бискупских фотеља. Најзад, уочи одласка господина бискупа, стари предења к успе да погоди крајњи циљ овога поступка, последњи ударац најистрајније од свих освета, нанесен најслабијој од свих жртава. Барон де Листомер оспори завештање госпође де Листомер, с образложењем да је лукавством извучено! Неколико дана после пријаве овога оспоравања суду, барон је био наименован за капетана бојнога брода. Једном дисциплинском мером, жупнику Сен-Семфоријена било је забрањено богослужење. Више свештенство је унапред осуђивало Биротоа. Убица покојне Софије Гамар био је варалица! Да је господин Трубер био задржао заоставштину старе девојке, било би тешко изрећи над Биротоом свештену осуду.

У тренутку када је господин бискуп Ијасент наилазио у поштанским колима кејом Сен-Семфоријена, путујући за Париз, бедни опат Бирото је био у једној фотељи изложен сунцу на једној тераси. Овај јадни свештеник, осуђен од свога надбискупа, био је блед и мршав. Јад, утиснут у све његове црте, био је потпуно порушио ово лице, некада пуно благе веселости. Његове очи, које су раније безазлено зрачиле радошћу због уживања у добром јелу и на које тешке мисли нису бацале своју сенку, сада је болест превлачила као неким велом замишљености. То је била само утвара онога Биротоа, који се, годину дана раније, котрљао кроз Порту, тако ништаван али тако задовољан. Бискуп баци на своју жртву један поглед презрења; затим се реши да га заборави, и прође.

Нема сумње да би Трубер, у другим временима, био Хилдебранд¹ или Александар VI.² Данас, црква више није политичка сила и не исцрпљује више снаге усамљених људи. Беженство данас има ту главну рђаву страну што, усретсређујући све способности човека на једну једину страст: себичност, чини нежење било штетним било бескорисним. Ми живимо у време када управљачи греше у томе што мање удешавају друштво за човека а више човека за друштво. Постоји стална борба појединца противу уређења, које хоће да га искоришћује, а које се он труди да искористи за себе; док је се некада човек, стварно

¹ Папа Гргур VII (1013—1085) и папа Александар VI Борђија (1431—1503). Одликовали су се способношћу и борбеносту. — Прим. прев.

слободнији, показивао великодушнијим према општој ствари. Круг у којем се врте људи неосетно се проширио: душа која може да га обухвати у целини биће увек само величанствен изузетак; јер, обично, у моралном као и у физичком смислу, покрет губи у снази онолико колико добија у простору. Друштво не сме да се оснива на изузецима. Испочетка, човек је био чисто и просто отац, и његово срце је топло куцало, ограничено на његов породични круг. Доцније, он је живео за једно племе или за једну малу републику: отуда велика повесничка пожртвовања Грчке и Рима. Затим је он био човек једнога сталежа или једне цркве, за чију величину се често показивао узвишеним; али, ту, поље његовога интересовања се повећало у свим духовним областима. Данас, његов живот је везан за живот једне огромне отаџбине; ускоро, његова породица биће, кажу, цео свет. Да овај морални космополитизам, нада хришћанскога Рима, не буде једна узвишена заблуда? Тако је природно да се верује у остварење једне племените варке, у братство људи! Али, авај! људски строј нема тако божанске размере. Душе довољно широке да обухвате осећајност намењену великим људима, неће никада припадати ни простим грађанима ни оцевима породице. Извесни физиолози мисле да, када се мозак јако повећа, срце мора да се смањи. Заблуда! Зар привидна себичност људи, који у својем духу носе једну науку, један народ или законе, није најплеменитија страст и, на извештан начин, колевка маса? Да би породили нове народе или да би створили нове идеје, зар они не морају да споје у својим моћним главама дојке жене

са снагом Бога? Историја људи, као што су били Инокентије III,¹ Петар Велики и сви вођи свога века или свога народа, потврдила би, у случају потребе, и на један виши начин, ту замашну мисао, коју је претстављао Трубер у окриљу Св. Гатијена.

Сен-Фирмен, априла 1832.

— Крај —

И. д. б. 7. 049

¹ Врло борбени папа, који је покренуо четврти крсташки рат. — Прим. прев.

